

Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot
sijaishuollon aikana

HETA KULLA-MYKKÄNEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2018

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

KULLA-MYKKÄNEN, HETA: Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot sijaishuollon aikana

Pro gradu -tutkielma, 63 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Hannele Forsberg

Maaliskuu 2018

Tutkimus käsittelee vanhemman asemaa ja toiminnallisia vaihtoehtoja lastensuojelun asiakkaana sijaishuollon aikana. Pro gradu on toteutettu teoreettisena review-tutkimuksena, jossa hyödynnetään aiempaa tutkimustietoa kohteena olevan ilmiön uudelleenlaiseksi jäsentämiseksi. Tutkimus lähtee siitä oletuksesta, että huostaanoton jälkeinen vanhemmuus on samanaikaisesti sekä juridisesti ja kulttuurisesti määritelty, että syvästi henkilökohtainen kokemus, jonka käytännön toteutumiselle luo puitteet vanhemman asema lastensuojelun asiakkaana.

Vanhemman lastensuojeluasiakkuus sijaishuollon aikana poikkeaa merkittävästi muusta sosiaalityön asiakkuudesta. Vanhemman asemaa sosiaalityön asiakkaana voi kutsua toissijaiseksi ja alisteiseksi lapsen asiakkuudelle ja siihen liittyvälle lapsen edun periaatteelle. Vanhemmat tuovat tämän monissa tutkimuksissa esiin kokemuksena huonosta kuulluksi tulemisesta tai vähäisistä vaikuttamismahdollisuuksista. Vanhempaan ja vanhemmuuteen lastensuojelun asiakkuudessa kohdistuu muutosodotuksia. Nämä muutosodotukset eivät ole riippuvaisia vanhemman näkemyksistä, vaan ne perustuvat lainsäädännön määrittelemiin ja kulttuurisiin odotuksiin, jotka muuttuvat todeksi lastensuojelun asiakkuudessa. Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot sijaishuollon aikana riippuvat kahdesta muuttujasta: ensinnäkin siitä, onko vanhempi riittävän toimintakykyinen toimimaan aktiivisesti yhteiskunnallisessa järjestelmässä ja toiseksi siitä, voiko vanhempi hyväksyä omaan vanhemmuuteensa ja perhelanteeseensa huostaanottoprosessin myötä liitetyt määritelmät.

Riippuen omasta toimintakyvystään ja edellytyksistään hyväksyä huostaanoton myötä syntyneet määritelmät vanhempi voi ohjautua neljään erilaiseen toimintamalliin. Mikäli vanhempi on riittävän toimintakykyinen ja hyväksyy määritelmät, hänellä on edellytykset asettua ideaaliasiakkuuteen, joka on lastensuojelutyön perusoletus. Mikäli vanhempi on riittävän toimintakykyinen, muttei pysty hyväksymään määritelmiä, vanhempi ajautuu taistelemaan tilannetta ja usein myös viranomaisia vastaan. Mikäli vanhemman toimintakyky taas on riittämätön ja hän voi hyväksyä määritelmät, hän mukautuu asiakkuuteen, mutta on kyvytön aktiivisesti toimimaan positiivisen muutoksen aikaansaamiseksi. Jos vanhemman toimintakyky on riittämätön, eikä hän pysty hyväksymään syntyneitä määritelmiä, hän voi luovuttaa. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi lapsen elämästä katoamista tai päihdekierteen syventymistä.

Määritelyjen toiminnallisten vaihtoehtojen ymmärtäminen haastaa lastensuojelun sosiaalityön pohtimaan omia ammatillisia käytäntöjään, asiakkuuden ehtoja sekä palvelujärjestelmän kykyä vastata vanhempien tarpeisiin lastensuojelun asiakkuudessa.

Avainsanat: Lastensuojelu, huostaanotto, sijaishuolto, vanhemmuus, asiakkuus, toiminnalliset vaihtoehdot

University of Tampere

Faculty of Social Sciences

KULLA-MYKKÄNEN HETA: Functional options for parents during foster care

Master's Thesis, 63 pages

Social Work

Supervisor: Hannele Forsberg

March 2018

This Master's Thesis assesses the position of parents and the available functional options when being a customer of child protection services during foster care. The thesis was executed as a theoretical literature review where research has been used in order to conceptualize the subject. The research assumes that the role of a biological parent during foster care is determined by both legislative requirements and cultural context. Parenthood during foster care is a personal experience of utmost depth, under the limitations set by culture, law and the customer relationship with the child protection services.

The customer relationship parents have with child protection during foster care differs significantly from other forms of social work interaction. The customer role of parents may be considered as secondary and subordinate to that of the affected child's, i.e. priority is given to ensure the best interest of the child. Feelings of not being duly listened to or inability to impact is often raised as a concern by parents in the published research.

Parents and parenthood during foster care is expected to transform. The expected transformation is independent of the views of the affected parent, instead it is based on the legislative requirements and cultural expectations that are realized in the customer relationship with child care. The available functional options when being a customer of child protection services during the foster care depend on the following two factors: 1) assessment of the parent's competence to be an active member of the society and 2) whether the parent is able to accept the assessments made of her/his parenthood and family situation during the processes of taking a child into custody and being in foster care.

Based on the parent's competence and ability to accept the definitions set by the foster care arrangement, there are four available functional options. Child protection is by default expecting an ideal parent that possesses sufficient competence and ability to accept the assessments. In case the competence is deemed sufficient, but the parent is not able to accept the assessments, the parent is entitled to protest against the situation and this can often lead to conflicts with officials. With insufficient competence, but ability to accept the assessments, the parent adheres to the customer relationship, but is not able to actively contribute towards a positive change. With neither competence nor ability to accept the assessments, the parent may give up. This might for instance mean a disappearance from the child's life or an increase in the consumption of intoxicants.

The understanding of defined available functional options further challenges child protection to re-assess the professional practices, the terms of the customer relationship and the service systems' ability to meet the needs of the parents during the child protection customer relationship.

Key words: Child protection, foster care, parenthood, clienthood, functional options

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
1.1	Vanhemman asema.....	1
1.2	Metodologinen perusta	3
1.3	Tutkimuksen paikantaminen.....	5
2	Huostaanotto ja vanhemmuus	12
2.1	Mitä vanhemmista tiedetään?	12
2.2	Huostaanotto interventiona.....	16
2.3	Huostaanotto kokemuksena	23
2.4	Huostaanoton vaikutus vanhemman asiakkuuteen	27
3	Vanhemman muuttumiselle asetetut odotukset.....	32
3.1	Mistä odotuksissa on kyse?	32
3.2	Lainsäädännön odotukset vanhemmalle	33
3.3	Kulttuuriset muutosodotukset.....	37
4	Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot asiakkuudessa.....	42
4.1	Neljä toimintavaihtoehtoa.....	42
4.2	Ideaaliasiakkuus.....	45
4.3	Taistelemisen.....	47
4.4	Mukautuminen.....	50
4.5	Luovuttaminen.....	52
5	Huomioita ja jatkotutkimusideoita	54
5.1	Lastensuojelun sosiaalityö suhteessa toiminnallisiin vaihtoehtoihin	54
5.2	Valta, hallinta, etiikka ja kulttuuri	57
5.3	Vanhempien mielenterveysongelmien vaikutus asiakkuuteen	60
5.4	Palvelujärjestelmä.....	62
	Lähteet.....	64

Kuvaluettelo

Kuva 1 Sijaishuollon aikaisen vanhemmuuden puitteet.....	2
Kuva 2 Kodin ulkopuolelle sijoitetut ja heistä huostassa ja kiireellisesti sijoitettuna olleet lapset vuosina 1997-2016 (THL 2017).	13
Kuva 3 Vanhemman asema lastensuojelun asiakassysteemissä ennen huostaanottoa.....	30
Kuva 4 Vanhemman asema lastensuojelun asiakkaana sijaishuollon aikana.....	30
Kuva 5 Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot	45
Kuva 6 Lastensuojelun kiistakolmio (Saurama 2002)	48

1 Johdanto

1.1 Vanhemman asema

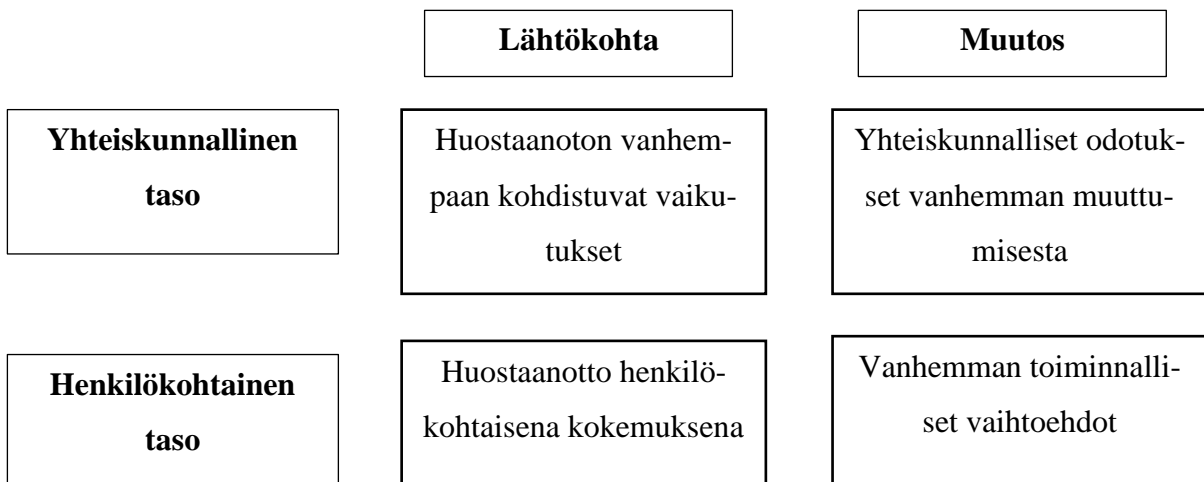
Aloitin sosiaalityön yliopisto-opinnot aikuisena, kun taustallani oli jo aiempi yhteiskuntatieteiden maisterin tutkinto ja työelämäkokemusta muun muassa sosiaalityöntekijänä sekä muussa haastavassa asiakastyössä. Opintoihini kuuluvan käytännön harjoittelun suoritin suuren kaupungin lastensuojelun sijaishuollon yksikössä, ja tämän tutkimuksen viimeistelyvaiheessa työskentelen sosiaalityöntekijänä sijaishuollossa. Ideani graduun syntyi harjoittellessa, kun sain seurata yksikön sosiaalityöntekijöiden työtä läheltä siitä oppien, sitä analysoiden ja sitä haastaen. Sijaishuollon aikainen sosiaalityö on moniulotteista, vaikeaa ja kiehtovaa monella tasolla. Kaikista eniten aloin kuitenkin pohtia asiakastyötä lapsen vanhemman kanssa, sillä se tuntui pohjautuvan erilaisiin ehtoihin ja vaikutti eri tavalla kompleksiselta kuin kaikki muu tekemäni asiakastyö. Lisäksi vanhempien kanssa työskenteleminen näyttäytyi aikaa vievänä ja sosiaalityöntekijöitä kuormittavana, vaikka yksikön sisäisissä keskusteluissa työn päähuomio olikin lapsissa. Koin, että vanhemman asiakkuudessa lastensuojelussa oli sellaisia ainutlaatuisia reunaehtoja, joita halusin ymmärtää ja jotka halusin paikallistaa.

Luin huostaanottoa ja sosiaalityön asiakastyötä sivuavaa kirjallisuutta, keskustelin aiheesta sosiaalityöntekijöiden kanssa ja hämmennyin. Vanhempien kanssa tehtävä asiakastyö on lainsäädäntöön kirjattua ja sosiaalityöntekijää velvoittavaa, minkä lisäksi huostaanoton juridisena tavoitteena on aina perheen jälleenyhdistäminen. Silti kokonaiskuva vanhemman asiakkuudesta ja siihen vaikuttavista elementeistä jäi irralliseksi. Vanhempaa huostaanoton jälkeen on tutkittu vähän. Viime vuosina on ilmestynyt mielenkiintoisia tutkimuksia etenkin huostaanotosta vanhempien kokemuksena ja vanhemmuuden ilmenemisestä oikeuden asiakirjoissa tai käytännöissä. Kotimainen ja myös ulkomainen tutkimuskirjallisuus tarjoaa silti vielä varsin sirpaleisen näkemyksen vanhemmasta lastensuojelun asiakkaana yleisesti ja erityisesti sijaishuollon aikana. Näin ollen otin pro gradu -tutkimukseni tavoitteeksi jäsentää vanhempaa asiakkaana, tämän ilmiön reunaehtoja ja sen vaikutuksia lastensuojelun sosiaalityöhön.

Melko pian rajasin tutkimuksen käsittelemään nimenomaan huostaanoton jälkeistä aikaa. Lähestyn vanhempaa näkökulmasta, joka lähtee liikkeelle yhteiskunnan asettamista puitteista vanhemmalle hänen oman kokemuksellisen näkökulmansa sijaan. Täsmällisen tutkimuskysymyksen muotoutuminen oli pitkä spiraalimainen prosessi, jonka aikana luin ja kirjoitin

vuorotellen. Olen tarttunut eri näkökulmiin – milloin lainsäädäntöön, milloin systeemiteoreettiseen tapaan jäsentää yhteiskunnan sisäistä kommunikaatiota, milloin sosiaalityön asiakastyön ideaaleihin – kunnes löysin kokonaisjäsennyksen, jonka kautta saan puetuksi sanoiksi ne eri vivahteet, joita kysymykseen nähdekseni olennaisimmin liittyy.

Lähestyn huostaanoton jälkeistä vanhemmuutta yhtäältä yhteiskunnallisesti määräytyneenä, mutta henkilökohtaisesti koettavana ilmiönä ja toisaalta prosessimaisena, muutokseen suuntaavana tilana.

Kuva 1 Sijaishuollon aikaisen vanhemmuuden puitteet

Aloitan tutkimuskysymyksen tarkastelun sijaishuollon aikaisen vanhemmuuden lähtötilasta, siis ajasta huostaanottointervention jälkeen luvussa kaksi. Jäsenän, mitä vanhemmista tiedetään, mistä huostaanotossa teknisesti on vanhemman kannalta ollut kyse, millainen huostaanotto vanhemman kokemuksena on ja miten se vaikuttaa vanhemman asemaan lastensuojelun asiakkaana. Luvun tavoitteena on ymmärtää, millaisessa elämäntilanteessa huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat ja millaisesta lähtökohdasta käsin heidän asiakkuutensa sijaishuollon aikana rakentuu. Aineistona luvussa on lähinnä kotimainen tutkimuskirjallisuus, mutta aiheen laajuudesta johtuen poimin tietoja myös muista lähteistä.

Luvussa kolme erittelen niitä odotuksia, joita huostaanotetun lapsen vanhemmalle asetetaan. Jaan muutosodotukset kahdella eri tavalla ilmeneviksi; lainsäädäntöön perustuviksi ja kulttuurisiksi. Lainsäädännöllisiä odotuksia haen tulkitsemalla lastensuojeluoikeutta koskevia kommentaareja, joiden tavoitteena on antaa juridista opastusta kaikille, joita lastensuojelu

juridisena interventiona koskettaa. Keskityn analyysissäni sijaishuollon aikaan. Lainsäädännöllisten odotusten lisäksi paikallistan kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen perustuen niitä kulttuurisia odotuksia, joita huostaanotettujen lasten vanhemmille asetetaan. Luvun tavoitteena on avata odotuksia edelleen ja kirkastaa käsitystä siitä, miten huostaanotettujen lasten vanhempien tulisi toimia, jotta he täyttäisivät lainsäädännön ja kulttuurin odotukset riittävän hyvästä, kelvollisesta vanhemmuudesta.

Luvussa neljä esittelen jäsenykseni siitä, millaisia toiminnallisia vaihtoehtoja vanhemmille jää huostaanoton jälkeisessä tilanteessa. Yhdistän analyysissäni sen tiedon, jota sijoitettujen lasten vanhemmista ja heidän elämäntilanteestaan on, sekä toisaalta ne juridiset ja kulttuuriset odotukset, joita vanhemmille tässä tilassa annetaan. Vaikka tilanteen jäsenyys on omaa analyysiäni, esitän vaihtoehtoiset toimintamallit sitoen ne tutkimustietoon huostaanotettujen lasten vanhemmista ja heidän kokemuksissaan.

Luvussa viisi pohdin edelleen tutkimustietoon nojaten, millaisia sosiaalityön ammatillisia kysymyksiä vanhemman toiminnallisten vaihtoehtojen suppeus nostaa esiin. Miten vanhempien kanssa voisi tehdä mahdollisimman hyvää ja laadukasta sosiaalityötä tilanteen kompleksisuudesta huolimatta? Millaisia haasteita tutkimus nosti esiin? Mitä olisi syytä tutkia edelleen? Alkuun esittelen kuitenkin tutkimukseni metodologiset ja yhteiskuntatieteelliset lähtökohdat.

1.2 Metodologinen perusta

Tutkimukseni tavoitteena on jäsentää vanhemman asema ja toiminnalliset vaihtoehdot sijaishuollon aikana. Koska näkökulmani on laaja ja ilmiötä verrattain kokonaisvaltaisesti lähestyttävä, en nähnyt mahdolliseksi hankkia niin sanottua ensikäden empiiristä aineistoa niin, että tutkimus olisi ollut mahdollista toteuttaa pro gradu -tutkimukselle asetetun työmäärän puitteissa, jos muutenkaan. Sen sijaan päätin nojata niin sanotusti toissijaiseen empiiriseen aineistoon, siis lähinnä kotimaiseen tutkimustietoon vanhemmista ja vanhemmuudesta lastensuojeluasiakkuudessa ja sijaishuollon aikana. Lisäksi päätin käyttää oikeustieteellistä, muun muassa sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien ohjaukseen annettua kirjallisuutta siitä näkökulmasta, miten laki vanhemman toimijuutta ohjaa ja mitä odotuksia se vanhemmalle asettaa. Tavoitteenani on ymmärtää ilmiötä aiemman tiedon avulla ja oman jäsenykseni kautta, ja tämä tavoite on ohjannut myös metodologisia valintojani.

Työn toteutustapa on review-tutkimus, joka soveltaa muita tutkimuksia ja niiden tuottamaa tietoa omana aineistonaan. Tarkemmin määriteltynä tutkimukseni painotus sopii parhaiten

yhteen teoreettisesti orientoituneen review-tutkimuksen kanssa. Tällainen tutkimus kokoaa yhteen jonkin aihepiirin kannalta merkittäviä julkaisuita kehittäen ja jäsentäen edelleen aihepiiriä. Luonteeltaan teoreettinen review-tutkimus sijoittuu review-tutkimuksen ja perinteisen teoreettisen tutkimuksen välimaastoon. Sen voidaan kuitenkin katsoa täyttävän review-tutkimuksen tunnusmerkit, mikäli analysoitu aines on ollut riittävän kattava ja se on koottu systemaattisesti. (Kallio 2006, 24.)

Geraldine Mackay (2007) määrittää systemaattiselle review-tutkimukselle kaksi vaihtoehtoista aineistonhankintastrategiaa, kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen. Hän kuvaa kvantitatiivisia, tietokantahakuihin nojaavia strategioita nopeiksi ja suuria tietomääriä läpikäyviksi. Tällainen tiedonhankintatapa sopii parhaiten tutkimuskysymyksiin, jotka ovat etukäteen selkeästi jäsenneet, eikä tutkimuskysymyksen yksinkertaistaminen haittaa. Kvalitatiivinen aineistonkeruustrategia puolestaan on hidas, työläs ja voi olla vaikea toistaa, mutta se on hyödyllinen silloin, kun tutkittava ilmiö on epäselvä tai sitä ei ole entuudestaan käsitteellistetty. Kvalitatiivisen aineistonkeruun avulla tutkija pääsee uppoutumaan ilmiön ja aiemman tutkimuksen monimutkaisuuteen. (Emt.) Johtuen oman tutkimuskysymyksen luonteesta, useista näkökulmista ja tutkimuskysymykseeni tarjolla olevan tutkimustiedon rajallisuudesta olen noudattanut kvalitatiivista tutkimusaineiston hankintastrategiaa.

Review-tutkimukselle ei ole olemassa selkeää, yksinkertaista metodia, sillä se nojaa tutkijan pohdinnan ja oivallusten varaan (Kallio 2006, 21). Olen käyttänyt tutkimuksessani hyödyksi kotimaisia ja ulkomaisia tietokantoja. Kaikista tärkein aineistonhankintatapa on ollut kuitenkin tuoreeseen kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen uppoutuminen ja uusien lähteiden löytäminen niiden kautta. Kirjallisuus on valikoitunut lisäksi paitsi aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esiin nousemisen, myös sen tarkoituksenmukaisuuden ja valitettavasti myös saatavuuden takia. Tämä pätee etenkin mielenterveyteen ja kriiseihin liittyvissä täsmällisissä kysymyksissä, joihin aineistoa oli vaikea löytää ja joiden osuus tutkimuksestani on toisaalta pieni. Lainsäädännön merkitys lastensuojelutyössä on vahva, ja oikeuskirjallisuudella on asema jopa sallittuna oikeuslähteenä. Tästä johtuen oikeuskirjallisuudessa esiin nousevan perspektiivin huomioiminen ollut tärkeää kokonaiskuvan kannalta. Oikeuskirjallisuuden osalta olen pyrkinyt tuoreuteen ja kaikki kolme avaintausta ovat tällä vuosikymmenellä kirjoitettuja ja nykyisen lastensuojelulainsäädännön soveltamista koskevia. Mackayn (2007) mukaan olennaisen kirjallisuuden löytäminen voikin olla monimuotoinen prosessi ilman että se menettää tieteellistä uskottavuuttaan. Kvalitatiivisesti kerätty aineisto voi myös olla har-

valukuista ja yksittäisiin lähteisiin syvästi nojaavaa. Uskonkin, että erilaisia lähteitä yhdistävä lähestymistapani täyttää pro gradu -tutkimukselle asetetut tieteellisyyden ja läpinäkyvyyden vaateet.

Tomi J. Kallio (2006, 21) arvioi, että käytännössä kaikkien tutkimusten argumentaatio rakentuu jossain määrin aiempien tutkimusten varaan ja nojautuu näin toissijaiseen empiiriseen aineistoon. Raja empiirisyyden ja ei-empiirisyyden välillä on kuin veteen piirretty viiva. Toissijaista empiiristä aineistoa hyödyntävää tutkimusta on varsin vähän, ja ajatteluprosessilleni suuntaa antavana esimerkkinä työskentelyyni on vähintäänkin alitajuisesti vaikuttanut sosiaalityön pääsykirjana pitkään ollut ja tätä myötä minulle syvällisesti tutuksi tullut Kirsi Juhilan Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina (2006). Teoksen analyyttinen ja looginen, mutta samalla tuore lähestymistapa yksittäiseen ilmiöön on antanut rohkaisua sen suhteen, että aiempaan tutkimustietoon nojaava teos voi olla tuore myös itsenäisenä tutkimuksena.

1.3 Tutkimuksen paikantaminen

Tutkimukseni käsitteellisenä perustana ovat kotimainen lastensuojelun tutkimus sekä valtaa ja hallintaa koskevat yhteiskuntatieteelliset näkemykset. Lastensuojelun, vallan ja hallinnan lisäksi tutkimuksen kannalta olennaisia määriteltäviä käsitteitä ovat huostaanotto, asiakkuus ja vanhemmuus. Myös toiminnallisten vaihtoehtojen määrittäminen on tärkeää, vaikka aiempi sosiaalityön tutkimus ei tarjoa suoraan hyödynnettävissä olevaa määrittelyä sen tuoksi. Käyn seuraavassa läpi niitä lastensuojelun tutkimustraditioon pohjautuvia näkemyksiä, joihin tutkimusasetelmani ja analyysini nojaavat. Lisäksi nostan esiin tekemiäni käsitteellisiä valintoja.

Lastensuojelun käsitteen rajaaminen on haastavaa, sillä etenkin arkikielessä sen katsotaan usein sisältävän kaikenlaisen lasten hyvinvointiin tähtäävän toiminnan. Lastensuojeluun liittyy myös yhteiskunnallisia, juridisia, ohjaavia, ammatillisia, kokemuksellisia ja kulttuurisia ominaisuuksia, joiden takia lastensuojelusta saadaan esiin kerralla vain osittaisia kuvia (Pösö 2007, 66-72). Elina Pekkarisen (2011, 33) tavoin tarkoitan lastensuojelulla tässä yhteydessä sellaista lastensuojelutyötä, jossa on kyse tarkasti lainsäädännössä rajatusta toiminnasta, johon sisältyvä toimeenpano- ja päätäntävalta on vain siihen koulutetuilla ja virkaan nimetyillä henkilöillä. Tarja Pösö (2007, 65-66) on määritellyt tällaisen yksilö- ja perhekohtaisen, institutionaalisen lastensuojelun tehtäväksi lapsen suojelemisen häneltä itseltään tai hänen vanhemmiltaan, kun lapsen kohdistuva haitta tai uhka on ilmeinen. Ymmärrän lastensuojelun

tiukasti lainsäädännön ohjauksessa olevaksi inhimilliseksi toiminnaksi, jota ohjaavat lainsäädännölliset, eettiset, moraaliset ja normatiiviset säännöt, joista lapsen etu on keskeisin (Pekkarinen 2011, 33). Näen lastensuojelun myös yhteiskunnallisena reaktiona sille, mikä yhteiskunnassa on sopimatonta (Pösö 2007, 77). Tutkimuksessani nämä piirteet lastensuojelusta näkyvät pyrkimyksessäni paikantaa lainsäädännöllisiä, eettisiä, moraalisia ja normatiivisia sääntöjä ja niiden vaikutusta vanhemman inhimilliseen toimintaan. Olennaista tutkimuskysymykseni kontekstissa on myös lastensuojelun asema viranomaisen tekemänä työnä.

Tuen ja kontrollin välinen suhde on lastensuojelun toistuva teema. Lastensuojelulle on delegoitu valtaa, jota sen on tietyissä tilanteissa käytettävä. Vallan käyttämättä jättäminen on yhtä lailla laitonta kuin vallan ylimitoitettu käyttäminen. (Sinko 2004, 60-63.) Lastensuojelun oikeudellinen perusta pohjautuu kahteen kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa vahvistettuun periaatteeseen: lapsen oikeuteen huoltoon ja erityiseen suojeluun sekä toisaalta perhe-elämän suojaan (Aer 2012, 8). Lastensuojelutyö tapahtuukin yhteiskunnan ja perheen välisen suhteen rajapinnalla. Vanhempien vastuuta ja perheen yksityisyyttä on kunnioitettava, mutta lasten huonoon kohteluun on puututtava. Erikoista lastensuojelussa on se, että lasta pitää suojella, vaikka sekä lapsi että hänen vanhempansa tätä suojelua vastustaisivat. (Bardy 2009, 42.) Käytännön lastensuojelutyössä kaksoisrooli ilmenee siinä, että lastensuojelua pidetään toisaalta lapsille ja lapsiperheille tarkoitettuna palveluna, kun se toisaalta on puuttumista yksityisinä ja ainutkertaisina pidettyihin vanhemmuus- ja perhesuhteisiin. Lastensuojelun tekemä väliintulo perheissä on itsessään merkityksellinen ja se jättää jälkensä riippumatta niistä ongelmista, joiden takia puuttuminen tehdään. (Pösö 2007, 65, 69.) Lastensuojelussa onkin kyse myös siitä, miten julkisen vallan, vanhempien ja lasten väliset suhteet on järjestetty. Vaikka ensisijaisesti vanhemmat ovat vastuussa lapsistaan, viranomaiset voivat puuttua perheiden elämään sekä tukemalla heitä, että varsin voimakkailla interventioilla. (De Godzinsky 2012, 579-580.)

Valtaa koskeva pohdinta lastensuojeluun liittyen tuntuu lähtevän yleisimmin tavalla tai toisella Michel Foucault'n teoreettisista jäsennyksistä (ks. esim. Foucault 1998, Saurama 2002, Eräranta 2007, Alhanen 2014, Hiitola 2015). Etenkin Foucault'n myöhäisvaiheen tuotanto ja biovallan käsite ovat näyttäytyneet sosiaalityön tutkijoita inspiroivina, joten näiden avaaminen antaa samalla myös tilaa sille ymmärrykselle, joka ajankohtaisesta lastensuojelun tutkimustiedosta välittyy. Erja Saurama (2002, 220) tiivistää biovallan tarkoittavan normaalistamisen logiikkaa, jossa jakavat käytännöt erottavat patologisen normaalista, sairaan terveestä

ja niin edelleen. Perustaltaan vallankäyttö foucault'laisittain tarkasteltuna on itsessään neutraalia toimintaa, joka ei sellaisenaan ole hyvää tai pahaa. Vasta vallankäytön tavoitteet ja keinot antavat mahdollisuuden arvioida vallankäytön oikeutusta. (Alhanen 2014, 17.) Valtaan liittyy aina myös tavoitteellisuus ja näitä tavoitteita koskeva vastarinta. Nämä käsitteet ovat tiukasti toisiinsa sidottuja, eikä valtaa ole olemassa ilman siihen kohdistuvaa vastarintaa. Tätä vastarintaa ei kuitenkaan pidä erehtyä näkemään vallan vastavaikutuksena, vaan sen toisena puolena, jota ei voi erottaa vallasta itsestään. (Foucault 1998, 72.)

Valta foucault'laisittain tulkiten liittyy tiukasti myös normeihin. Normit vertautuvat keskimääräiseen ja ylläpitävät järjestystä. Ne, joita normalisoidaan, ovat myös niitä, joista kerätään tietoa ja joita kohtaan biovaltaa käytetään. Kyse ei ole siitä, että yksilö poikkeaisi suoraan jostain säännöstä vaan siitä, että hänet halutaan normalisoimalla ohjata keskimääräisyyttä kohti. Ihmistä ei siis suljeta pois tai rankaista, vaan hänen toimintaansa suunnataan uudelleen normien mukaiseksi. Tämä kuitenkin edellyttää, että yksilö itse osallistuu oman käyttöksensä muokkaamiseen. (Saurama 2002; Hiitola 2015, 56-57.)

Lastensuojelu julkishallinnollisena toimintana perustuu ajatukselle siitä, että lasten eläminen on erityisen hallinnoimisen kohteena ja tämä tehtävä pitää asettaa yksilöiden yläpuolella olevalle julkiselle vallalle (Saurama 2002, 219). Tärkeä elementti vallan suhteen on laki. Viranomaistyö liittyy aina lain ja sen yleisön välillä toimimiseen. Hallintokoneisto toteuttaa poliittisessa päätöksentekoprosessissa muodostuneita lakeja, jotka myös antavat vallan puuttua ihmisten asioihin. (Esim. Luhmann 1990, Juhila 2006, 89.) Lainsäädäntö eroaa kuitenkin biovaltaan liittyvästä vallankäytöstä siinä, että biovalta ei toimi yksinkertaisella binäärisellä koodilla, vaan erottelu on eriytynyttä ja yksityiskohtaista (Foucault 2014, 263; Saurama 2002, 20). Sekä laki että normi ovat vallankäytön muotoja. Voi kuitenkin todeta, että laki edustaa ennen kaikkea oikeustieteellistä ajattelua ja normi kurinpitoyhteiskuntaa, jonka tavoitteena on tuottaa kuuliaisia yksilöitä ja heitä koskevaa tietoa hierarkkisten ja normaalistavien tekniikoiden avulla. (Koivisto 2008.)

Tulkitsen, että lastensuojelun sosiaalityöntekijän työssä sekä lain että kurinpitoyhteiskunnan normalisoivat tekniikat kietoutuvat tiukasti yhteen. Vaikka lastensuojelun työprosessit ovat tiukasti laissa ohjeistettuja, sosiaalityöhön olennaisena kuuluva arviointitehtävä tehdään normeihin pohjaten. Jo huostaanotto interventiona on luonteeltaan normatiivinen. Sen tavoite on edistää lapsen etuja ja oikeuksia. (Pösö 2016, 12.) Normatiivisuus nouseekin esiin erityisesti lapsen edun periaatetta ja vanhemman asemaa käsiteltäessä. Erityisen huomionarvoista tämä

on siksi, että lapsen edun periaatetta pidetään yleisesti lapsioikeuden johtavana periaatteena (Aer 2012, 24).

Johanna Hiitolan (2015, 21, 44) mukaan se mekanismi, jonka kautta valta ulottuu perheisiin ja niiden kautta yksilöihin on hallinta. Hallinnan ensisijaisena tavoitteena on saada vanhemmat toimimaan vapaaehtoisesti poliittishallinnollisen tavoitteenasettelun mukaisesti perhe-elämässään. Perheisiin kohdistuva valta on lähinnä suostuttelevaa ja vanhempien ymmärrystä ohjaavaa. Kun suostuttelevin keinoin epäonnistutaan perhe-elämän ohjaamisessa, otetaan käyttöön autoritääriset, juridisen vallan ja kontrollin suomat keinot. (Emt.) Nykyaikainen lastensuojelu on hyvinvointipainotteista ja sen kohteena ovat monimutkaiset, lapsen ja perheen selviytymistä kuormittavat psykososiaaliset ongelmat ja vaikeat tilanteet. Siitä huolimatta lapset ovat edelleen suojelun tarpeessa. (Pösö 2007, 72-77.) Kun kyse on huostaanotetuista lapsista ja heidän vanhempiansa kanssa työskentelystä, suostuttelevan vallan käyttö on kertaalleen tehnyt tilaa lastensuojelun järeälle keinolle, huostaanotolle. Tämä ei nähdäkseen kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö huostaanottointervention jälkeen pyrittäisi palaamaan takaisin hallinnan suostuttelevan vallan piiriin kohti niitä tavoitteita, jotka yhteiskunta huostaanoton jälkeen vanhemmille asettaa. Suostutteleva valta ei siis suinkaan ole pehmeää vallankäyttöä. Kuten Peter Miller ja Nikolas Rose (2010, 212) toteavat, sellaista valtaa, jonka kautta yksilö itse ymmärtää tarpeensa muuttua, voi jopa pitää yhtenä voimakkaimmista vallan muodoista. Hallinnan kautta vanhemmat ymmärtävät yhteiskunnallisen viestin siitä, että juuri tietynlainen perhe-elämä tuo mukanaan onnea ja vapauden elää perhe-elämää. Onnistuneen vanhemmuuden edellytys on sen oivaltaminen, mitä normaalin vanhemmuuden pitäisi olla. (Hiitola 2015, 44-45.) Sijaishuollon jälkeisessä sosiaalityössä vanhempien kanssa on sekä juridisen vallan että hallinnan suostuttelevan vallan elementtejä, joiden tunnistaminen ja tunnustaminen on tärkeää, sillä kuten Irkka Peltonen (2004, 329) on todennut, piilokontrolli on lastensuojelun eettisistä sudenkuopista pahin.

Lastensuojelutyö on lainsäädännöllä tiukasti ohjattua ja rajattua, ja sosiaalityöntekijöillä on merkittävä rooli perheisiin nähden myös valtiollisen vallan käyttäjänä. Lastensuojelu on viime vuosikymmenten aikana oikeudellistunut merkittävästi, mihin on voinut omalta osaltaan vaikuttaa lasten oikeuksien merkityksen nousu. Oikeudellistuminen on vaikuttanut lastensuojelutyölle annettuun ohjeistukseen, sitä kohtaan ladattuihin odotuksiin sekä tuomioistuimen merkityksen kasvuun. (Esim. Aer 2012, Pekkarinen 2011 & Sinko 2004.) Arjessaan lastensuojelun sosiaalityöntekijät tulkitsevat ja soveltavat lakeja, osallistuvat oikeudelliseen päätöksentekoon ja toimintaan sekä vaikuttavat oikeuden sisällön muotoutumiseen (Alvesalo

& Ervasti 2006, 46-47). Toisaalta juridiikka on myös alkanut ottaa valtaa lastensuojelun sisällä määrittäen sen prosesseja, kielenkäyttöä ja asiantuntijuutta. Sivuvaikutuksena lainsäädännön merkityksen korostumisesta esimerkiksi opiskelijoiden on toisinaan havaittu hahmotettavan lastensuojelua liiaksi lakiin nojaten (Pekkarinen 2011, 48).

Kun pohditaan lastensuojelun asiakkuutta, vallan elementti on tärkeä oivaltaa, sillä asiakkuus on aina osa yhteiskunnallisia ja institutionaalisia rakenteita, joihin yksilölliset ongelmat ja ratkaisumahdollisuudet kietoutuvat. Sosiaalityön asiakkuus ei ole riippumatonta, vaan institutionaalista, jolloin asiakas tulkitaan aina instituutiossa muodostuvien määritelmien kautta, eikä omana itsenään (Vanhala 2005). Lastensuojeluun osana hyvinvointivaltion hallintojärjestelmää kuuluu myös se, että asiakkaiden on hyväksyttävä heistä tehdyt määrittelyt, jotta he voisivat saada apua. (Ks. Miller & Rose 1997.) Valta ei kuitenkaan ole aina kielteistä tai sortavaa, vaan kuten Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (2010, 8) nostavat esiin, vallan tulisi sosiaalityössä olla tuottavaa, siis asiakasta tukevaa ja vahvistavaa. Toisaalta sosiaalityön asiakkuus ei ole aina vain sosiaalityön asiakkuutta, vaan se linkittyy usein esimerkiksi lääke-, kasvatustai oikeustieteen asiantuntijoiden osaamiseen ja näin ollen sosiaalityön on tärkeä tarkastella suhdettaan myös esimerkiksi juridisoituun asiakkaaseen. (Emt., 11-12.) Omassa lähestymistavassani vanhemman asiakkuus sijaishuollon aikana on juridisen ja hallinnan loogiikalla toteutuvan vallan määrittelemää ja institutionaalista. Tuottava, asiakasta voimaannuttava ja kuntouttava valta asiakkuudessa näyttäytyy ideaalitulanteena, jonka ehtoihin tutkimuksen edetessä palataan.

Tarja Pösö (2010) on määritellyt huostaanoton institutionaaliseksi rajaksi, joka muuttaa lapsen ja tämän vanhemman asemaa, sekä sosiaalityöntekijän roolia. Huostaanoton jälkeen lapsen asioista vastaavasta sosiaalityöntekijästä tulee käytännössä lapsen julkinen huoltaja, mikä on merkityksellistä suhteessa vanhemman asemaan lastensuojelun asiakkaana. Tarja Vierula (2016, 262) on kuvaillut huostaanottoa julkisen vallan tulemiseksi osaksi yksityistä perhettä joko vapaaehtoisesti, osittaisella suostumuksella tai suostumuksen perustuen korostaen myös huostaanoton prosessimaista luonnetta. Tarja Pösö (2016, 11-12) on määritellyt huostaanoton julkisen vallan päätökseksi ja interventioksi perhe- ja vanhemmuussuhteisiin tilanteissa, jossa vanhemmat eivät syystä tai toisesta vastaa lapsen kasvatuksesta ja hoidosta yhteiskunnassa hyväksyttävänä pidetyllä tavalla. Oma määritelmäni huostaanotosta vanhempiin vaikuttajana nojaa näihin kahteen: huostaanotto on julkisen vallan vanhempien yksityiselämään tekemä interventio, joka alkaa huostaanotosta ja jatkuu prosessina sijaishuollon ajan. Katson

huostaanoton myös merkiksi siitä, etteivät vanhemmat ole voineet vastata lapsen kasvatuksesta yhteiskunnan normien mukaisesti. Huostaanoton prosessimaista luonnetta korostaa se, että määrittelen huostaanottointervention jälkeisen ajan vanhemmalle muutostavoitteita ja -odotuksia asettavaksi tilaksi, jossa vanhempaan kohdistetaan hallinnan mekanismeja. Selkeyden vuoksi viitataan huostaanotolla lähinnä huostaanottointerventioon ja tutkimukseni vanhemmuutta kutsun vanhemmuudeksi sijaishuollon aikana.

Kun puhun tutkimuksessani vanhemmista, teen tietoisin valinnan yksinkertaistaa todellisuutta. Vanhemmuus on moniulotteinen kysymys, jota voi tarkastella esimerkiksi biologisena, sosiologisena, sosiaalisena tai psykologisena. Biologisella vanhemmuudella tarkoitetaan biologista isää tai äitiä. Sosiologisella vanhemmuudella taas tarkoitetaan lakeihin ja tapoihin perustuvaa ja normien tukemaa institutionaalista vanhemmuutta. Sosiaalista vanhemmuutta on juridinen, laillinen vanhemmuus esimerkiksi adoptiolapsen ja vanhemman välillä. Psykologisesta vanhemmuudesta taas on kyse tilanteessa, jossa lapsi alkaa pitää jotain aikuista vanhempanaan, ja tämä voi olla tilanne esimerkiksi sijaisperheessä. (Hirsjärvi ja Huttunen 2001, 53-54.) Omassa tutkimuksessani keskityn vanhemmuuden sosiaaliseen, lailliseen puoleen sekä vanhemmuuteen sosiologisena ilmiönä. Nämä ovat usein, mutta eivät aina sidoksissa biologisen vanhemmuuteen, sillä huostaanotto voi koskea myös esimerkiksi adoptoitujen lasten perheitä. Tutkimukseni vanhemmat ovat ensisijaisesti vanhempia, joiden hoivasta lapsi on otettu huostaan. He ovat myös kulttuurisesti ja sosiologisesti vanhemmuuteen liitettyjen odotusten kohteita ja joutuvat huostaanottoprosessissa muodostamaan oman suhteensa vanhempaan näihin odotuksiin nähden. Timo Harrikari (2008, 125) on huomauttanut, että vanhempia syytetään usein lasten ongelmista. Näkökulmastani katsoen vanhempi on hän, jota kohtaan nämä syytökset osoitetaan.

Vanhemmat ovat todellisuudessa myös naisia ja miehiä, isejä ja äitejä. He myös tulevat erilaisista kulttuurisista taustoista. Nämä seikat vaikuttavat uskoakseni väistämättä yksilöllisiin kokemuksiin elämästä huostaanotetun lapsen vanhempaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Etnisen taustan merkityksestä huostaanoton yhteydessä ei kuitenkaan ole tutkittua tietoa, eikä esimerkiksi huostaanotettujen lasten etnistä taustaa tilastoida (Heino 2009, 64-65). Sukupuolen vaikutuksista tietoa on. Tutkimukset osoittavat, että huostaanotettujen lasten perheissä vanhemmuuden roolit ovat usein hyvin eriytyneitä (esim. Saarikallio-Torp ym. 2010; Hiltunen 2015.) Monet lapset otetaan huostaan yksinhuoltajaäidiltä, ja lasten isät ovat kadonneet tai lastensa elämässä vain vähän mukana (Saarikallio-Torp ym. 2010; Heino 2009). Äidit myös ovat lastensuojelun asiakkaina aktiivisempia ja osallistuvampia kuin isät. (Heino ym.

2016, 8.) Lisäksi äitiyteen ja isyyteen kohdistetaan hyvin erilaisia kulttuurisia normeja (esim. Granfelt 1998; Vierula 2016; Hiitola 2015). Myös vanhempien näkemysten ja kokemusten tutkiminen Suomessa on keskittynyt etenkin marginaalisen äitiyden näkökulman (Vierula 2016, 261; Kulmala & Vanhala 2004).

Huolimatta siitä, että vanhemmuutta on monenlaista, eikä huostaanotto ole sosiaalisesti neutraali ilmiö, tutkimuksessani puhun vanhemmista ilman tarkempia määritelmiä, mikäli lähteenä käyttämäni aineisto ei sukupuolta erikseen määrittele. Pysin kertomaan vanhemmasta ja hänen toimintavaihtoehtoistaan yhteiskunnan asettamista ehdoista käsin. Tämä asettaa väkisinkin tarpeen yleistää ja tyypitellä sosiaalista todellisuutta. Kysymyksenasetteluni on myös sidoksissa lakiin ja sen ehtoihin. Oikeustieteellinen ajattelu lähtee siitä, että tosiasiat ovat olemassa riippumattomina ja laki on neutraali sekä sama kaikille, joita se koskee (Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia & Ruuskanen 2007, 2-3). Myös lastensuojelua koskeva lainsäädäntö on neutraalia siinä mielessä, ettei se erottele lapsia tai vanhempia esimerkiksi sukupuolen tai etnisen taustan perusteella. Tähän poikkeuksen tekee sijaishuoltoapaikan valinta, jossa tulee huomioida lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta, ja vanhemmille jää huostaanoton jälkeen oikeus päättää lapsen uskontokunnasta (Räty 2015, 471). Vanhemman asiakkuudelle asetettuihin ehtoihin ei instituution odotusten tasolla kuitenkaan vaikuta, onko lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastannut vanhempi ollut nainen vai mies tai mistä taustasta vanhempi tulee.

Lainsäädännön, kulttuurin ja institutionaalisten odotusten keskellä elävän vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot edellyttävät myös määrittelyä. Toiminnallisten vaihtoehtojen käsite perustuu perinteiseen sosiologiseen kysymykseen yksilön toiminnan ja institutionaalisten rakenteiden välisestä suhteesta ja vuorovaikutuksesta. Lähdän siitä, että ihminen on ymmärtävä ja tahtova olento, joka tiettyyn pisteeseen asti on vastuussa omasta toiminnastaan. Metodologisen holismin perinteeseen nojaten oletan kuitenkin, että yhteiskunta vaikuttaa meihin kaikkiin ja luo toiminnallemme puitteet. Näin yksilön – tässä tapauksessa vanhemman – toiminnan selittäminen tapahtuu kokonaisuudesta käsin, vaikka jättää tilaa myös henkilökohtaisille valinnoille ja arvostuksille. (Ks. Sulkunen 1998, 212-213.) Myös tutkimukseni etenee rakenteellisen ympäristön avaamisesta kohti niitä toiminnallisia vaihtoehtoja, joita sijaishuollon jälkeisessä tilanteessa vanhemmalle lastensuojelun kontekstissa jää.

2 Huostaanotto ja vanhemmuus

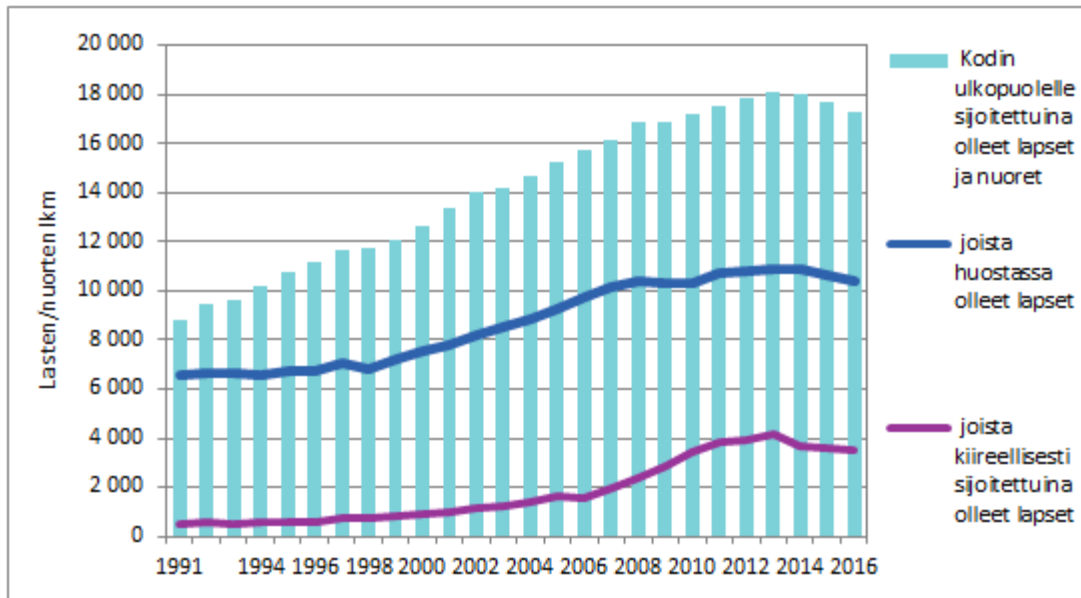
2.1 Mitä vanhemmista tiedetään?

Lastensuojelua ja huostaanottojen lisääntymistä kohtaan tunnetaan voimakasta mielenkiintoa. Voisi siis kuvitella, että huostaanottojen syyt ja seuraukset olisivat tarkkaan tiedossa ja tilastoituina, kuten myös se, missä tilanteessa huostaanotettujen lasten perheet ovat. Näin ei kuitenkaan ole. Vuoden 1983 jälkeen ei ole käytettävissä kansallista seurantatietoa huostaanotettujen lasten perhetaustoista, sijoituksen syistä tai lasten ja perheiden saamista palveluista. Käytettävissä on kuitenkin sijoitettujen lasten lastensuojelurekisteri, kuntien lastensuojeluilmoituksia, lastensuojelutarpeen selvityksiä ja avohuollon asiakasmääriä sekä kuntien lastensuojeluprosessin alkuvaiheen käsittelyaikoja koskevia tietoja. (Heino 2016, 72; 85.)

Lisäksi Miia Saarikallio-Torp ja tutkijakumppanit (2010) selvittivät Kansaneläkelaitoksen tietokantoihin pohjaten huostaanotettujen lasten vanhempien toimeentuloa, työkykyä, sairauksia ja lääkkeiden käyttöä. Tutkimus julkaistiin vuonna 2010, ja siinä käytetyt tiedot ovat vuodelta 2004. Huolimatta siitä, että tiedot ovat vanhoja, niiden voi olettaa kertovan jotain myös nykytilanteesta sen suhteen, mitkä asiat huostaanotettujen lasten vanhemmilla ovat korostuneita muuhun väestöön nähden. Viimeisintä tutkimustietoa huostaanotettujen lasten vanhempien tilanteesta tarjoaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen 2013-2015 toteuttama HuosTa-hanke, jossa erilaista aineistoa yhdistettiin antamaan tietoa huostaanoton taustoista pääpainon ollessa sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä (Heino ym. 2016).

Kaiken kaikkiaan voi kuitenkin todeta, että huostaanotettujen lasten vanhemmista käytettävissä oleva tieto on edelleen puutteellista ja keskenään ristiriitaista. Esimerkiksi Tarja Heino ja tutkijakumppanit havaitsivat HuosTa-hankkeessa, että heidän kunnilta saamiensa sijoitusten määriä koskevien tietojen ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen lastensuojelurekisterin välisten tietojen välillä oli merkittäviä eroja, joille ei löytynyt selitystä (Heino ym. 2016, 42-43). Vanhemmista käytettävissä oleva tieto on tätäkin epävarmempaa ja eri tutkimusaineistot antavat eri tavoilla painottuneita tuloksia aineistosta ja kysymyksenasettelusta riippuen. Saarikallio-Torpin ja kumppaneiden (2010) tutkimuksessa korostui yksinhuoltajaäitien osuus, kun taas Heinon ym. (2016) tutkimuksessa suurimmalla osalla lapsista huoltajina oli molemmat vanhemmat ja alle kolmasosalla pelkästään äiti. Tämän lisäksi vanhemmista saatavan yleistettävän tiedon haastaa oma ja sosiaalityöntekijöiden kanssa käydyissä keskusteluissa esiin noussut kokemus siitä, että huostaanotettujen lasten perheet ja vanhemmat ovat taustoiltaan hyvinkin erilaisia. Esimerkiksi monien teini-ikäisten lasten perheissä ei välttämättä

ole merkkiäkään sellaisista sosiaalisista ongelmista, joita pikkulapsena huostaanotettujen lasten perheissä yleisemmin on ja joiden ympärillä julkinen keskustelu ja kulttuuriset mielikuvat tuntuvat pyörivän. Suhtaudun siis vanhemmista esillä olevaan tutkimustietoon jossain määrin varauksella ja suuntaa antavana.

Kuva 2 Kodin ulkopuolelle sijoitetut ja heistä huostassa ja kiireellisesti sijoitettuna olleet lapset vuosina 1997-2016 (THL 2017).

Vuonna 2016 huostaanotettuna oli kaikkiaan 10 424 lasta, mikä vastaa yhtä prosenttia väestön 0-17 -vuotiaista. Huostaanotettujen lasten osuus muusta väestöstä riippui kuitenkin voimakkaasti lapsen iästä ja oli 16-17-vuotiaiden ikäryhmässä selvästi suurempi 2,9 prosenttia kuin nuoremmilla lapsilla. (THL 2017.) Huostaanotettuja lapsia koskevista tiedoista teini-ikäisten osuus onkin korostunut (esim. Heino ym. 2016, 52).

Lapsia otetaan eniten huostaan vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmien ja parisuhdeväkivallan takia (Saarikallio-Torp ym. 2010; Hiitola & Heinonen 2009; De Godzinsky 2012; Myllärniemi 2016). Lisäksi vanhemman tai vanhempien jaksamattomuus, riittämätön vanhemmuus tai vanhempien avuttomuus tai osaamattomuus, taloudelliset ongelmat, vanhempien matala koulutustaso sekä perheristiriidat ovat riskitekijöitä huostaanotolle (Heino ym. 2016; Heino 2009, 65; Kestilä ym. 2012). Lisäksi huostaanoton taustalla on havaittu olevan tilanteita, joissa vanhempien toiminnan ohjaamisessa ei ole onnistuttu. Myös lapsen hyvinvointia uhkaavat huolto- ja asumisriidat näkyvät huostaanoton taustasyissä. (Heino ym. 2016, 7.) Huostaanotoille on kuitenkin harvoin vain yhtä määräävää syytä, vaan perheisiin on kasautunut paljon erilaisia ongelmia (Pösö 2010; Hiitola 2015).

Perheiden ja kodin tilanne on usein muuttunut kaoottiseksi ennen huostaanottoa fyysisen tai psyykkisen sairastumisen, päihdeongelman tai väkivaltaisuuden myötä (Vierula 2016, 273). Monet huostaanotetut lapset ovat kokeneet lukuisia perherakenteen muutoksia, ja näiden muutosten määrä tuntuu lisääntyneen ajan kuluessa. Perheissä vaikuttaakin olevan paljon perheen sisäisiä tai uusperheiden välisiä vuorovaikutusongelmia ja ristiriitoja. (Heino ym. 2016, 53, 70.) Myös muut muutokset perheessä ovat olleet lasten elämässä tavallisia, ja näistä yleisimpiä ovat vanhempien erilleen muuttaminen ja perheenjäsenen vakava sairaus. Muutokset ovat voineet olla vaikutuksiltaan myös myönteisiä, mutta pääosaltaan niiden vaikutus lapseen on Heinin ym. (2016, 54) tutkimuksen mukaan ollut kielteinen. Esimerkiksi erilaiset uhat, päihde- ja mielenterveysongelmat, pahoinpitelyt, väkivaltaisuus, vankilaan joutuminen tai sieltä vapautuminen, itsemurhayritykset ja kuolema liitettiin ilmiöinä huostaanotettujen lasten ja nuorten elämiin kuuluviin muutoksiin. Melko yleisiä olivat myös koulu- tai hoitopaikkaan liittyvät sekä asuinpaikkaan liittyvät muutokset. Osalle lapsista elämä on jatkuvaa muutosta. (Emt., 58-60.) Sijoitus sijaishuoltoon ei sekään ole lapselle ja perheelle usein ai-
nutlaatuinen kokemus. Esimerkiksi Heinin ym. (2016, 105) tutkimuksessa tutkimusjoukon lapsista 85% oli ollut sijoitettuna jo aiemmin, ja lähes joka toinen lapsi on sijoitettu aiemmin kiireellisesti.

Muuhun väestöön verrattuna huostaanotettujen lasten vanhemmilla on heikko työmarkkina-
asema ja heillä on vaikeuksia työmarkkinoille kiinnittymisessä. Erityisen heikko on pienenä huostaanotettujen lasten äitien tilanne. Teini-iässä sijoitettujen lasten vanhempien sosioeko-
nominen tilanne on selvästi parempi kuin pienten lasten vanhemmilla, ja he ovat useammin
kiinni työelämässä, heidän koulutustasonsa on korkeampi ja taloudellinen tilanteensa pa-
rempi. (Saarikallio-Torp ym. 2010; Heino ym. 2016.) Lapsen iän merkitys vanhemman työs-
säkäyntiin on olennainen. Heino ym. (2016, 61) havaitsivat, että siinä missä väestön kaikista
naisista 67-82 prosenttia käy töissä, alle kouluikäisenä huostaanotettujen lasten äideistä töissä
kävi vain 15 prosenttia, alakouluikäisten lasten äideistä 35 prosenttia ja teini-ikäisten lasten
äideistä 53 prosenttia. Perheiden taloudellisesta toimeentulosta käytettävissä olevien tietojen
perusteella etenkin pienten lasten perheessä toimeentulo on erittäin niukkaa. Lapsen iän
noustessa perheiden taloudellinen tilanne paranee. (Saarikallio-Torp 2010, Heino ym. 2016,
66-67.)

Huostaanotettujen lasten vanhemmilla on verrokkiryhmään suhteutettuna paljon terveydelli-
siä ongelmia ja paljon vaikeista mielenterveysongelmista johtuvia työkyvyttömyyseläkkeitä.
Ongelmat vaikuttavat monimutkaisilta ja päällekkäisiltä. (Saarikallio-Torp ym. 2010, 258-

259.) Valtaosa vanhempien työkyvyttömyydestä johtuu mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöistä, kuten psykoottisista häiriöistä ja persoonallisuushäiriöistä. (Emt., 258-259.) Peräti 81 prosenttia työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä huostaanotettujen lasten äideistä ja 60 prosenttia isistä sai eläkettä mielenterveyden häiriön perusteella. Suhteessa muuhun väestöön osuudet ovat huomattavan suuria. Etenkin persoonallisuushäiriöt, kehitysvammaisuus sekä alkoholin ja lääkkeiden käyttöön liittyvät sairaudet olivat yleisempiä kuin vertailuryhmässä. (Emt., 245-247.) Vanhempien siirtyminen työkyvyttömyyseläkkeelle myös jatkuu huostaanoton jälkeen. Saaikallio-Torp ja kumppanit päättelivät, ettei eläkkeelle siirtyminen ole niinkään seurausta huostaanotosta, vaan yksi tapahtuma lisää ongelmien kietoutumisen ketjuun. Esimerkiksi vanhemman vakava mielenterveyden häiriö voi olla peruste sekä huostaanotolle, että sitä mahdollisesti seuraavalle työkyvyttömyydelle. (Emt. 254-256.)

Saarikallio-Torpin ja kumppaneiden (2010, 260) mukaan huostaanotettujen lasten vanhempien terveyden ja työkyvyn ongelmat ovat huolestuttavan yleisiä ja monimutkaisia. He arvioivat, että mielenterveysongelmien painottuminen työkyvyttömyyden taustalla voi kertoa mielenterveys- ja päihdepalveluiden puutteista yhteiskunnassa. Lääketieteen tohtori Kirsi Riihimäki (2015) on tutkinut lastensuojelun asiakasperheiden vanhempien mielenterveyttä 141 vanhempaa käsittävässä hankkeessa. Suuri osa vanhemmista kärsi aiemmin tunnistamattomasta ja hoitamattomasta vakavasta mielenterveyden häiriöstä. Vanhemmilla oli myös paljon muita ongelmia ja ongelmat vaikuttivat ylisukupolvisilta. Vanhempien kyvykkyydessä ja motivaatiossa olla psykiatrisessa hoidossa oli puutteita, ja heillä oli takanaan kokemukseen perustuvaa epäluottamusta viranomaisia kohtaan. Vanhemmat eivät tuntuneet osuvan aikuispsykiatrian palvelurakenteeseen. (Emt.) Myös Heinon ym. (2016, 104) tutkimat sosiaalityöntekijät arvioivat, ettei palvelujärjestelmä pysty vastaamaan vanhempien päihdehuollon ja psykiatrian palvelutarpeeseen.

Huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempiansa kulttuurista, etnistä ja uskonnollista taustaa ei tilastoida. Heinon ym. (2016, 55-57) tutkimuksen perusteella kulttuurien moninaisuuden merkitys on noussut lastensuojelutyössä kymmenessä vuodessa. Näistä olennaisimmaksi lastensuojelun kannalta arvioitiin kulttuurinen tausta, joka voi vaikuttaa työskentelyyn ja palveluiden vastaanottamiseen. Myös vanhempien kielitaidon puutteet ja lastensuojeluprosessin hahmottamisen vaikeus nousivat esiin lastensuojeluprosessiin vaikuttavina tekijöinä. (Emt.)

Vanhempien henkilökohtaisesta tilanteesta olevan tiedon perusteella vanhemmilla on paljon terveyteen ja etenkin mielenterveyteen liittyviä ongelmia, joista osa on diagnosoimattomia ja

monet ylisukupolvisia. Lisäksi vanhemmilla on päihdeongelmia ja väkivaltaisuutta. On myös viitteitä siitä, etteivät vanhemmat saa ongelmiinsa riittävän hyvin apua, ja monta päällekkäistä ongelmaa tai huonot kokemukset viranomaisista vaikeuttavat avun saamista entisestään. Vanhempien taloudellinen tilanne on keskimäärin muuta väestöä huonompi ja heidän elämiinsä on sisältänyt paljon muutoksia. Kokemus on kuitenkin opettanut, että vaikka tietyt tekijät nostavat lastensuojeluasiakkuuden ja huostaanoton riskiä, asiakaskunnassa voi olla hyvinkin erityyppisiä vanhempia ja myös korkeasti koulutettuja tai hyvässä taloudellisessa tilanteessa olevia perheitä – etenkin, jos huostaanotto on tehty nuoren oman käytöksen takia.

2.2 Huostaanotto interventiona

Huostaanotto juridisena toimenä on määritelty lastensuojelulain (417/2007) 40 §:ssä. Sen mukaan lapsi on otettava sijaishuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos

- 1) puutteet huolenpidossa tai kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai
- 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä tai tekemällä muita kuin vähäisenä pidettäviä rikoksia tai käyttäytyy muuten tähän rinnastettavasti.

Huostaanotto voidaan kuitenkin tehdä vain, jos

- 1) lastensuojelun avohuollon toimet eivät sovi lapsen edun mukaisiksi tai ne ovat riittämättömiä ja
- 2) sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Huostaanoton syyt on siis jaettu kahteen perusteeseen: lapsen kasvuoloissa oleviin puutteisiin tai lapsen omaan käyttäytymiseen. Toisinaan huostaanottoa perustellaan molemmilla. Lastensuojelulla on ehdoton velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle lapsen tarpeiden mukainen sijaishuolto, mikäli edellytykset huostaanottoon ovat olemassa. Vaikka lastensuojelun päätökset valmistellaan tai tehdään lastensuojelun viranhaltijoiden – siis sosiaalityöntekijöiden ja johtavien sosiaalityöntekijöiden - virkamiestyönä, vastuu lastensuojelun järjestämisestä ja valvonnasta on kuntien toimielimellä, siis käytännössä sosiaalilautakunnalla. (Ks. Rätty 2015, 359-360.)

Lapsen kasvuoloissa olevat puutteet voivat tarkoittaa vanhempien puutteellista kasvatuskyyä tai päihde- tai mielenterveysongelmaa. Kyse voi olla lapsen terveyttä vaarantavasta perushoidon tai terveydenhuollon laiminlyönnistä tai kaltoinkohtelusta, kuten pahoinpitelystä tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lapsen elinympäristössä voi myös olla sellaisia tekijöitä, jotka uhkaavat vakavasti hänen terveyttään, kehitystään tai turvallisuuttaan. Tällöin kyse voi olla sellaisista lapsen kasvuoloissa olevista ongelmista, joihin vanhemmat eivät osaa tai pysty puuttua. Kyse voi olla esimerkiksi vanhemman välinpitämättömyydestä tai lapsen liiallisesta vastuuttamisesta ikään nähden. Huostaanottopäätöksestä tai hallinto-oikeudelle esitettävästä huostaanottohakemuksesta pitää ilmetä konkreettisella tasolla ne puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa, jotka aiheuttavat lapselle vaaraa tai uhan. Jos perheessä on eri kehitysvaiheessa olevia lapsia, syy-yhteys puutteellisen kasvuolosuhteen ja siitä lapselle aiheutuvan vaaran tai uhan välillä osoitettava kunkin lapsen kohdalla erikseen. (Räty 2015, 360-364; Araneva 2016, 283-284.)

Kun huostaanottopäätös perustuu lapsen omaan käyttäytymiseen, huostaanottopäätöksessä tai -hakemuksessa pitää konkreettisesti osoittaa, miten lapsen oma toiminta vaarantaa vakavasti hänen kehitystään tai terveyttään. Riippumatta huostaanoton perusteesta, lasta uhkaava tilanne tulee pyrkiä ratkaisemaan ennen huostaanottoa ensisijaisesti avohuollon tukitoimilla, jolloin lapsen ja hänen vanhempiensa suhtautuminen tukeen on olennaista. Huostaanotossa on juridisena toimena aina kyse kokonaisarviosta, johon vaikuttavat asian luonne, lapsen ikä ja vanhempien suhtautuminen asiaan. Myös lapsen omassa käytöksessä ilmenevien ongelmien taustalla voi olla puutteita vanhempien kasvatuskyyssä tai lapsen kasvuoloissa, jotka saattavat ilmetä vanhemman suhtautumisessa lapsen käytökseen. (Räty 2015, 360-266.)

Huostaanottopäätös voidaan määritellä sosiaaioikeudelliseksi interventioksi, kuten myös päihdehuoltolaissa (41/1986), laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977), mielenterveyslaissa (1116/1990) ja tartuntatautilaissa (583/1986) määritellyt tahdosta riippumattomaan hoitoon tai huoltoon määräämistä koskevat päätökset. Sosiaaioikeudellisena interventiona huostaanotto eroaa muista siinä mielessä, että se voi perustua yhtä lailla pakkoon kuin vapaaehtoisuuteen. (Helavirta 2016, 34-35.) Huoltajien ja vähintään 12-vuotiaan lapsen kanta määrittää sen, perustuuko huostaanotto suostumukseen vai ei. Toisinaan lapsi ja huoltajat ovat eri mieltä huostaanotosta, jolloin muodollisesti tahdonvastainen huostaanotto voi olla jonkin perheenjäsenen suostumuksen mukainen. Toisaalta myös suostumus saattaa olla näennäistä tai puutteellista, sillä lastensuojelussa julkisella vallalla on hyvin tunnettu oikeus ja velvollisuus puuttua perhe-elämään myös asianomaisten tahdon vastaisesti. Vapaaehtoisen

pakon asetelmaa voi olla vaikea välttää. Joskus vanhempi tai lapsi saattaa myös samanaikaisesti sekä toivoa että vastustaa huostaanottoa. Hän saattaa olla suostuvainen huostaanottoon, mutta kokea sen silti epäoikeudenmukaiseksi ja epätoivottavaksi. (Kuokka & Pösö 2006, 52-53; Huhtanen 2016, 48-49.) Suurin osa huostaanottopäätöksistä tehdään ainakin muodolliseen vapaaehtoisuuteen perustuen. Vuonna 2014 huostaanotetuista lapsista 77,2 prosenttia oli otettu huostaan vapaaehtoisesti, ja vastaavasti 22,8 prosentissa tapauksista huostaanotto oli tahdonvastainen. (Helavirta 2016, 36.) Tarja Heinon ym. (2016) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät arvioivat, että sekä vanhemmista että lapsista yli 40 prosenttia vastusti sijoitusta kodin ulkopuolelle ainakin jonkin verran.

Mikäli huostaanotto perustuu suostumukseen, sen valmistelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä parityönä ja päätöksen tekee johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä muu sosiaalihuollon viranhaltija. Jos huostaanotto on tahdonvastainen, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valmistelee johtavan viranhaltijan hakemuksen hallinto-oikeudelle. (Lastensuojelulaki 41 § ja 43 §.) Muihin sosiaalioikeudellisiin interventioihin verrattuna huostaanottoa koskeva kaksijakoinen päätöksentekomenettely on poikkeava, sillä yleensä sosiaalioikeudellisista interventioista päättää yksittäinen viranhaltija, kuten lääkäri. Tuomioistuimen käsittelyyn asiat tulevat vasta, jos niitä koskevasta päätöksestä valitetaan. (Helavirta 2016, 35.) Vapaaehtoisuuteen perustuvista huostaanottopäätöksistä ei juuri valiteta, vaikka valittamaan oikeutettuja ovat 12 vuotta täyttäneen lapsen ja hänen huoltajansa lisäksi myös lapsen huollosta erotettu vanhempi sekä ”henkilö, jonka hoidossa tai kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut”. (Lastensuojelulaki 89 §; Helavirta 2016, 37.) Suomessa hallinto-oikeus käsittelee vain määrättyjä huostaanottoihin ja sijaishuoltoon liittyviä asioita, joista se tekee päätöksen. Hallinto-oikeus ei jatka lapsen tilanteen seuraamista, vaan sen rooli päättyy, kun kulloinenkin päätös on tehty. Joissain maissa oikeuden rooli sen sijaan jatkuu myös koko huostaanottoprosessin ajan erilaisten seuranta- ja arviointitoimien muodossa. Suomessa tämä tehtävä kuuluu sosiaalityöntekijöille ja ainoastaan erimielisyystilanteissa hallinto-oikeudelle. (Kuokka & Pösö 2016, 54.)

Lapsi voidaan sijoittaa sijaisperheeseen, perhekotiin tai lastensuojelulaitokseen. Lisäksi lapsi voidaan tietyissä tilanteissa sijoittaa vankilan perheosastolle tai oman huoltajansa luokse. Sijaishuollon muodot ovat kirjavia, sillä suomalainen laitospaikka käsittää hyvin erikokoisia yksiköitä pienistä perhekotityyppisistä laitoksista suuriin koulukoteihin. (Pekkarinen 2011, 60.) Lastensuojelulain 50 §:n mukaan lapsen sijaishuolto järjestetään laitoshoidon tavoin, jos sitä ei ole mahdollista järjestää riittävien tukitoimien avulla lapsen edun mukaisesti muualla.

Perhehoito katsotaan ensisijaiseksi hoitomuodoksi. Sijaishuoltopaikan valinnassa ratkaiseva on lapsen etu. Huomiota olisi kiinnitettävä huostaanottoon johtaviin syihin ja siihen, että sijaishuoltopaikka pystyy vastaamaan lapsen ongelmiin. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota lapsen iälle, sukupuolelle, sekä lapsen muille hänen yksilöllisiin olosuhteisiinsa vaikuttaville tekijöille. Lainsäädännön lähtökohta on se, että lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa yhdessä työskennellen voidaan löytää lapsen hoidon ja huollon turvaava ja lapsen kasvun ja kehityksen kannalta paras sijaishuollon muoto ja tukitoimet. Mikäli sijaishuolto edellyttää lastensuojelulain 11 luvun mukaisia rajoitustoimia, lähtökohtaisesti vain laitoshoido on mahdollinen. (Räty 2015, 474-477.) Vuonna 2016 huostassa olleista lapsista 56 prosenttia oli perhehoidossa, ammatillisessa perhekotihoitossa 14 prosenttia ja laitoshoidossa 25 prosenttia lapsista (THL 2017).

Lapsen huostaanottopäätös on sosiaaioikeudellisena interventiona poikkeuksellinen myös siksi, että se muuttaa sitovasti lasten ja hänen huoltajansa tai huoltajiensa – siis tutkimukseni kontekstissa vanhempien – oikeudellista asemaa. Muiden interventioiden oikeusvaikutukset rajoittuvat yleensä vain toimenpiteen kohteena olevaan henkilöön. (Helavirta 2016, 35.) Huostaanottopäätös tapahtuu yksilöiden perus- ja ihmisoikeuksien alueella, jolla sen voi katsoa sekä rajoittavan että edistävän niitä. Tyypillisesti kyse on siitä, että lasten oikeuksia pyritään vahvistamaan vanhempien oikeuksia rajoittamalla. Huostaanottopäätöksen jälkeen lapsen arki siirtyy vanhempien kodista niin sanottuun julkiseen kotiin, jossa vanhempien sijaiset huolehtivat lapsen kasvatuksesta, hoidosta ja arjen sujumisesta. (Pösö 2016, 11-12.) Huostaanotolla puututaan erityisesti lapsen ja perheen yksityiselämän ja perhe-elämän suojaan, joista jälkimmäinen on mainittu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (8 artikla). Huostaanotolla puututaan myös lasten oikeuksien sopimuksessa (18 artikla) turvattuun lapsen oikeuteen elää yhdessä vanhempiensa kanssa. Lapsen oikeuksien sopimus kuitenkin mahdollistaa tämän oikeuden ohittamisen lainsäädäntöön nojaten ja lapsen etuun vedoten. Huostaanotto on viimesijainen keino, jolla turvataan lapsen oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja tukeen (lapsen oikeuksien sopimus, 3.2 artikla & 20 artikla) sekä toteutetaan hänen oikeuttaan tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen, turvalliseen kasvuympäristöön sekä erityiseen suojeluun (lastensuojelulaki 1 §). Lapsen huostaanoton ja sijaishuollon perimmäisenä tavoitteena on aina turvata lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. (Araneva 2016, 279-280.)

Lastensuojelulaki korostaa lasten elämän puuttumisen perustana lapsen etua niin kuin se lastensuojelun sosiaalityössä ja hallinto-oikeuden toimesta tulkitaan. Lapsen edun käsite esiintyy lastensuojelulaissa yhdeksässätoista kohtaa sellaisessa tilanteessa, jossa lapsi saattaisi muuten jäädä vanhempien varjoon. Lapsen etua käytetään myös niissä lainkohdissa, joihin lainsäätäjät on halunnut jättää liikkumavaraa. (Hiitola 2015, 28-31.) Lapsen edun periaate tuo huostaanottoon rakenteellista kiistanalaisuutta, sillä lapsen etua ei voida koskaan määrittellä kaikkia huostaanotoissa vastaan tulevia tilanteita kattavaksi. Myös lapsen ja vanhemman etujen erottaminen toisistaan on haastavaa. Lisäksi lapsen edun arviointi on lähtökohtaisesti epävarmaa ja spekulatiivista. Huostaanotto päätöksenä ja interventiona on luonteeltaan normatiivinen ja tuo mukanaan puolueellisuutta. Vanhempien etu, intressit ja tarpeet asemoituvat toissijaisiksi lapsen vastaaviin nähden. (Pösö 2016, 12.) Vanhemman näkökulmasta katsottuna lapsen näkökulman korostaminen voi aiheuttaa ristiriitoja oman vanhemmuuden kanssa (Pitkänen 2011, 48-49).

Lapsen edun käsite on haastava myös argumentaation kannalta. Kun se esitetään huolen nimessä, sitä vastaan on vaikea väittää. Lapsen hyvinvointi on itseisarvo, jolle muut motiivit häviävät. Lapsen etua vastaan argumentointi on mahdollista vain, jos voidaan osoittaa, että lapsen etu on jotain muuta kuin mitä on väitetty. (Nätkin & Vuori 2007, 20.) Lapsen etua onkin väitetty ennen kaikkea yhteiskunnallisen katseen ohjaajaksi ja moraalisia, toiminnan arvoja alleviivaavaksi periaatteeksi, joka ei anna tarkkoja toimintaohjeita käytännön tilanteisiin (Pösö 2012, 81). Lapsen etua voidaan käyttää perusteena sekä huostaanotoille että lapsen vanhempien oikeudelle pitää lapset luonaan hankalissakin tilanteissa (Jallinoja 2006). Vaikuttaa siltä, että lapsen edun käsite itsessään on 2010-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa laajasti hyväksytty. Sen tarkempi määrittely tuntuu kuitenkin aiheuttavan vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välille kitkaa. Yhtä kaikki lapsia otetaan paljon huostaan lähtien siitä oletuksesta, että asuminen muualla kuin vanhempien luona on lapsen edun mukainen muutos parempaan (Pösö 2007, 79).

Vaikka lapsen huolto säilyy sijoituksen aikana hänen huoltajillaan, siihen sisältyy merkittäviä rajoituksia. Vanhemman velvollisuuksista ja oikeuksista iso osa siirtyy sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle ja sen edustajana lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Hän voi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä toimii siis julkishallinnon edustajana lapsen julkisena huoltajana. Lisäksi sosiaalihuollolla on oikeus käyttää puhevaltaa lapsen passia koskien. (Helavirta 2016, 190-191;

THL 2017b.) Vastuusosiaalityöntekijän tehtävänä on huolehtia sijaishuollon aikana lasta koskevista ratkaisuksista ja samalla tukea perheen jälleenyhdistämistä lapsen etu ja perheenjäsenten yksilöllisyyden huomioiden (Pitkänen 2011, 21-22.) Lapsen huolto huostaanoton jälkeen jaetaan julkisen ja yksityisen huoltajan kesken. Huoltajuus ei kuitenkaan ole tasaveroista, sillä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän oikeudet, velvollisuudet ja vastuu ovat suuret. Sosiaalityöntekijä voi muun muassa ohittaa vanhempien näkemykset ja kannat päättäessään julkisen ja yksityisen huollon rajasta. Näin vanhemman asemaa kuvaakin usein paremmin tuen ja kontrollin kohteena oleminen kuin yhteistyökumppanuus tai huoltajuus (Helavirta 2016, 222).

Sosiaalityöntekijöiden tulisi olla yhteistyössä huoltajien kanssa. Kun tehdään päätöksiä esimerkiksi lapsen terveydenhoitoon tai opetukseen liittyen, täytyy kaikissa tilanteissa pyrkiä yhteistoimintaan lapsen, huoltajan ja vanhempien kanssa. Lisäksi vanhemmilla säilyy oikeus päättää lapsen uskonnosta, kansallisuudesta ja tietyin ehdoin myös nimestä. Huoltaja myös edustaa lasta oikeuskysymyksissä ja toimii hänen edunvalvojanaan lapsen omaisuutta ja taloutta koskevissa asioissa. (THL 2017b.) Lisäksi vanhemmille on lastensuojelulain 30 §:n mukaan laadittava huostaanoton jälkeen asiakassuunnitelma vanhemmuuden tukemiseksi, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelma tulisi laatia yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. Oikeuksien lisäksi vanhemmalla säilyy sijaishuollon aikana myös elatusvelvollisuus, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta (Araneva 2016, 224). Taloudellisesti tämä voi tarkoittaa asiakasmaksun perimistä, mikäli vanhemman toimeentulo sen mahdollistaa. Jos vanhempi on työtön, korvauksena voidaan periä työttömyyskorvauksen lapsikorotuksia. Työssäkäyvän vanhemman kohdalla laskelman pohjana voidaan käyttää elatusavun maksuperustetta. (THL 2017c.)

Vanhempien taloudellinen tilanne muuttuu usein huostaanoton myötä, vaikka hän ei pystyisi maksamaan asiakasmaksuja huostaanotosta. Jos vanhempi on saanut perhe-etuuksia, hän siirtyy työttömyysturvan piiriin. Toisinaan huostaanotto tapahtuu eroprosessin kanssa samanaikaisesti, mikä osaltaan vaikuttaa vanhemman talouteen. Sekä äitien että isien taloudellinen asema näyttää heikentyvän huostaanoton jälkeen. (Saarikallio-Torp 2010, 251-253.) Huostaanoton myötä monen vanhemman konkreettinen elinympäristö voi myös muuttua. Lapsen asuessa muualla häntä ei enää huomioida asumistuessa, mikä voi pakottaa vanhemman muuttoon. Lapsen elämä voi myös asettua kauas vanhemman asuinympäristöstä. (Pitkänen 2010, 19-20.)

Suomessa lainsäädäntö mahdollistaa huostaanottopäätöksen tekemisen toistaiseksi, jolloin tavoitteena on aina perheen jälleenyhdistäminen. Pysyvä sijoitus ei ole muodollisesti mahdollinen, mutta käytännössä monet sijoitukset ovat pitkäkestoisia. Pysyvän huostaanoton puuttuminen merkitsee toistuvaa huostassapidon tarpeen arviointia ja mahdollisuutta sen purkuun. Näin ollen huostaanottoa koskeva päätöksenteko jatkuu silloinkin, kun lapsi on sijoitettuna. Samalla huostaanotossa on väliaikaisuuden ilmapiiiri silloinkin, kun kyse on todellisuudessa pysyvästä sijoituksesta. (Pösö 2016, 20.) Perheen jälleenyhdistämisen tavoite korostaa vanhemman kanssa työskentelemisen tärkeyttä sijoituksen aikana. Lasta koskevat ratkaisut tulisi aina valmistaa ja toteuttaa yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa tavoitteena lapsen edun toteutumisen varmistaminen. (Esim. Pitkänen 2011, 115; Rätty 2015, 469.) Käytännössä vanhempien tukeminen ja läheisverkoston hyödyntäminen eikä perheen jälleenyhdistäminen toteudu lastensuojelulain edellyttämällä tavalla (Hoikka & Heinonen 2013, 4). Sijoitustilanteessa ensisijaiseksi tuntuu nousevan lapsen auttaminen. Auttamisjärjestelmässä voi myös olla epäselvyyttä siitä, kenen vastuulla muiden perheenjäsenten auttamisen pitäisi olla (Pitkänen 2011, 25).

Lapsen vanhemmilla on oikeus valittaa monista lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevista päätöksistä. Huoltajalla on myös oikeus hakea huostaanoton lopettamista. On kuitenkin tärkeää varmistua siitä, että huoltaja on selvillä huostaanoton lopettamisen edellytyksistä, jottei lapsi altistuisi jatkuvaan epävarmuuteen ja katteettomiin toiveisiin. (THL 2017b.) Lapsen huoltaja on asianosainen kaikissa lastensuojelun päätöksissä, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta. Käytännössä kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle osoitetuilla oikaisuvaatimuksilla on lastensuojelussa suhteellisen vähäinen rooli, sillä lapsen ja vanhemman oikeusturvan kannalta erityisen merkityksellisissä päätöksissä muutoksenhaku on ohjattu suoraan hallinto-oikeuteen (Aer 2012, 237). Huoltajan kannalta merkityksellisiä oikaisuvaatimuksen kautta käsiteltäviä päätöksiä voivat olla esimerkiksi päätös asiakasmaksun määräämisestä tai päätös yksityisesti sijoitettujen lasten hoidon valvonnasta. Niissä päätöksissä, joissa valitusoikeus on suoraan hallinto-oikeuteen, myös muulla kuin lapsen huoltajana toimivalla vanhemmalla on yleensä valitusoikeus (Aer 2012, 253-254). Näitä päätöksiä ovat muun muassa päätös lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta, päätös sijaishuoltopaikan muuttamisesta, päätös huostassapidon lopettamisesta ja päätös yhteydenpidon rajoittamisesta, mikäli rajoituspäätös koskee vanhempaa. Sekä oikaisuvaatimusta, hallinto-oikeuteen toimitettavaa valitusta, että korkeimpaan hallinto-oikeuteen toimitettavaa muutoksenhakua koskee yleensä 30 päivän mittainen valitusaika. (Rätty 2015; Aer 2012, KHO 2017.)

Lisäksi vanhempi voi kannella eduskunnan oikeusasiamiehelle, valtioneuvoston oikeuskanslerille, aluehallintovirastoon tai viranhaltijan esimiehelle tai sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle sosiaalityöntekijän toiminnasta. Kantelut eivät korvaa tai estä muutoksenhalua. Vanhempi voi myös tehdä sosiaalihuollon vastuuhenkilölle tai esimerkiksi johtavalle viranhaltijalle kirjallisen muistutuksen kohtelustaan. Muistutusmenettelyn on tarkoitus luoda asiakkaalle helppo, joustava ja nopea keino esittää mielipiteensä taholle, joka asiaan voi vaikuttaa. (Räty 2015, 678.) Lisäksi kunnassa on oltava käytössä sosiaalihuollon asiakaslain (22.9.2000/812) mukaisen sosiaaliasiamiehen palvelut. Lapsen huoltajalla ja vanhemmalla on siis monenlaisia lainsäädännössä määriteltyjä valitus- ja vaikuttamiskeinoja, mikäli he kokevat, ettei lastensuojelu ole tehnyt huostaanottoa tai sijaishuoltoa koskevia päätöksiä oikein. Sosiaalityöntekijöillä on myös hyvän hallinnon periaatteiden mukainen velvollisuus neuvoa vanhempaa valitukseen liittyvissä menettelytavoissa (Räty 2015, 90).

2.3 Huostaanotto kokemuksena

Huostaanottoa voi lähestyä sen vanhempiin kohdistuvien vaikutusten lisäksi myös kokemuksena ja psykososiaalisena interventiona vanhempien sosiaalisiin suhteisiin, identiteettiin ja olosuhteisiin (Pösö 2016, 13.) Se vaikuttaa kaikkiin perheenjäseniin syvästi niin, että heidän on muokattava identiteettiään uudelleen uudeltaisista arjen rakenteista lähtien (Pitkänen 2011, 18). Huostaanotto on elämäntilanteena hyvin erityinen kaikille perheenjäsenille. Vanhempien kohdalla se pakottaa heidät kohtaamaan vahvat kulttuuriset tekijät, arvot ja asenteet ja selittämään tilannettaan. Vanhemmuus voidaan nähdä tabuilla suojattuna yksityisyyden areenana, jonne kohdistuessaan lastensuojelutyö liikkuu sensitiivisellä alueella. (Pitkänen 2011, 25; Pohjola 2009, 26.)

Anneli Pohjola (2009) on käsitellyt sosiaalityön asiakkuuden leimaavuutta yleisesti. Sovelletuna huostaanotettujen lasten vanhempien tilanteeseen kyseessä on keskenään heterogeeninen ryhmä, jota yhdistää hallinnollinen luokittelu yhden sosiaalisen ongelman – huostaanotetun lapsen vanhemmuuden – kantajina. Tällaisesta asiakkaan luokittelusta voi tulla merkityksenantaja vanhemman elämässä, vaikka se todellisuudessa olisi vain pieni osa hänen arjessaan. Asiakkuuteen liittyy myös ongelmakieli, joka huostaanoton yhteydessä voi tarkoittaa esimerkiksi riittämättömästä vanhemmuudesta puhumista. Vanhempi tulee määritellyksi erityisenä, moraalisesti sävytettynä henkilönä ja hän on jotain erilaista, mahdollisesti poikkeavaa, eikä hän täytä vakiintunutta elämäntilanteen mallia, johon kuuluvat tietyt yhteiskunnallisesti määräytyneet säännöllisyydet. (Vrt. Pohjola 2009, 30-32.)

Tarja Vierula (2016) on tutkinut huostaanoton aiheuttamia prosesseja vanhemmissa. Hänen mukaansa huostaanotto merkitsee juridista tai muodollista prosessia enemmän vanhemmille lapsen menetystä ja sen uhkaa ja näihin liittyviä emotionaalisia prosesseja. Lapsen huostaanottoon liittyy muuttumista kohteeksi, leimautumista ja muutoksia vanhemmuuden ja erityisesti äitiyden toteuttamisessa sekä näihin muutoksiin liittyvää vastustusta ja sopeutumista. Vanhempien kokemukset ovat osittain yhteydessä huostaanoton hallinnollisiin prosesseihin, mutta kokemusten tasolla huostaanottoprosessi sisältää usein myös ennen huostaanottoa ja sijaishuoltoajan jälkeen tapahtuneita asioita. Huostaanotto ei käsitteellisty lineaariseksi tapahtumaketjeksi alkuineen ja loppuineen, vaan se on kokemus, jolle keskeistä on lapsen menettäminen ja sen uhka sekä erilaiset pyrkimykset selviytyä näistä. (Emt., 262, 270, 289.) Tarja Hiltusen (2015) mukaan huostaanotettujen lasten äideillä on taustallaan paljon traumaattisia kokemuksia ennen äidiksi tuloa. Tutkitut äidit olivat kokeneet samaa väkivaltaa, välinpitämättömyyttä, hylkäämistä ja huolenpidon laiminlyömistä omassa lapsuudenkodissaan kuin aikuisiässä ja omissa perheissään. Vasta lasten huostaanoton jälkeen äidit yhdistivät lapsuuden kokemukset omaan elämäänsä. (Emt., 63.) Näin prosessi saattaa jollain tasolla ulottua koko elämään.

Tarja Hiltusen (2015) tutkimat äidit lamaantuivat ja järkyttyivät huostaanotosta ja osa vertasi kokemusta lapsen kuolemaan. He pitivät sitä yhtenä pahimmista kokemuksista, mitä ihminen voi kokea. Tutkituille äideille huostaanotto oli kriisi, josta yksin selviäminen oli vaikeaa. (Emt., 198.) Barbara A. Rutter (1990; 1998) on määritellyt lapsesta luopumiseen ja erokokemukseen liittyvät neljä vaihetta, jotka ovat järkytys, vastaan paneminen, epätoivo ja sopeutuminen. Arjen alku lapsensa menettäneenä vanhempana on usein epätodellista, ja lapsesta luopuminen täyttää vanhemman mielen. Tyypillisesti lapsen tilanne pyörii vanhemman mielessä jatkuvasti, itku on herkässä ja vanhempi voi lamaantua. Tämä ensimmäinen vaihe kestää tyypillisesti muutamista päivistä joihinkin viikkoihin. Ensijärkytyksen jälkeen tulevat surun, suuttumisen, vihan tai ruumiillisten tuntemusten vuoro. Tätä vaihetta voi kutsua vastaan panemiseksi ja siihen voi liittyä nukahtamisongelmia, itkuherkkyyttä tai päihteiden liikakäyttöä. Voimakkaat tunteet voivat kohdistua niin viranomaisiin, tuomioistuimeen kuin lapseen ja aiheuttaa syyllisyyttä ja pelkoa. Vihan hälvemisen jälkeen seuraa tyypillisesti masennus, johon voi liittyä epätoivoa ja arvottomuuden ja itsetuhoisuuden tunteita. Tunne voi kuitenkin olla hyvin ristiriitainen, sillä siihen voi liittyä myös helpotusta surun ohella. Ajan kuluessa voi seurata sopeutumisen vaihe. Uusi arki asettuu aloilleen, ja pakonomaiset ja ahdistavat ajatukset alkavat helpottaa. Tässä vaiheessa on mahdollista alkaa työstää huostaanoton syitä

ja uudenlaista vanhemmuutta huostaanoton jälkeen. (Rutter 1990, 27-31.) Salli Saari (2003) on jakanut kriisistä selviytymisen vaiheet shokkivaiheeksi, reaktiovaiheeksi, käsittelyvaiheeksi ja uudelleen suuntautumisen vaiheeksi. Jäsennyksissä on vivahde-eroja, mutta lienee yleisesti hyväksytty käsitys, että suuresta kriisistä toipuminen on prosessi, johon kuuluu erilaisia, tunnetasolla vahvoja ja voimakkaasti vaihtuvia reaktioita. Kaiken kaikkiaan epäonnistuminen vanhemmuudessa ja etenkin äitiydessä voi olla traumaattinen ja itsearvostusta rikkova tilanne, joka haastaa jopa ihmisarvon. Huostaanottoa voivat seurata katkeruuden, vihan ja itsetuhon tunteet, joita voi pitää luonnollisina ja myös odotettuina vastareaktioina kulttuurisen äitiyden kuvan särkymiselle. (Väyrynen 2006, 94.) Lapsesta luopuminen edellyttää luopumista arjessa läsnä olevasta, tavanomaisena pidetystä äitiydestä ja kyseisen normin ylittämistä ennen kuin toisenlaisen, osittaisen äitiyden sisäistäminen voi olla mahdollista (Granfelt 1998, 122-123). Vanhemmuus pitää määritellä uudelleen huostaanoton jälkeen, ja se on vaikea ja uuvuttava tehtävä (Schoefield ym. 2011).

Huostaanottoa kokemuksena on tutkittu ennen kaikkia äitien näkökulmasta. Isien kokemuksesta ei vaikuta olevan merkittävää tutkimustietoa. Toisaalta huostaanoton yhteydessä myös yhteiskunnallisesti kiinnitetään huomiota erityisesti äiteihin. Tämän takia on syytä nostaa esiin muutamia vanhemman sukupuoleen liittyviä seikkoja. Johanna Hiitola (2015) on tutkinut normeja, joihin huostaanottopäätökset perustuvat. Hän tarkoittaa normeilla sellaisia kulttuurisia käsityksiä, joiden kautta joitain ominaisuuksia arvotetaan yli muiden ja toisia pidetään sopimattomia. Hiitolan mukaan sukupuoli ohjaa sekä vanhemmuuden ongelmakategorioita että sitä, miten paljon vanhemmista puhutaan. Huostaanottopäätöksiin liittyvissä asiakirjoissa puhutaan äideistä huomattavasti enemmän kuin iseistä. Äitejä kuvataan kyvyttömmiksi ja jaksamattomiksi, isejä taas väkivaltaisiksi tai päihteitä liikaa käyttäviksi. (Emt.) Luonteeltaan äitiyteen liitetyt kuvaukset vaikuttavat passiivisilta, isyyteen liitettävät taas toiminnallisilta ja aktiivisilta. Äitiyden kulttuurinen erityisyys isyyteen nähden on noussut esiin myös Kirsi Nousiaisen (2014) tutkimuksessa lapsistaan erillään asuvista äideistä. Hän nostaa esiin äitiyden ristiriitaisen ja moraalisilla koodeilla väritetyn kuvan: yhtäältä äitejä sidotaan yhteen lastensa kanssa odottaen heiltä moraalisesti korkeatasoista toimintaa. Toisaalta äitejä vaaditaan hellittämään sidostaan lapsiin ja antamaan toiselle vanhemmalle tilaa lapsesta huolehtimiseen. Äitien on tällaisessa tilanteessa vaikea toimia hyväksytysti ja rakentaa identiteettiään normaaliin nähden poikkeuksena pidetyssä tilanteessa. Yksi poikkeavaan äitiyteen liittyvistä tunteista onkin syyllisyys. (Emt.) Huostaanotettujen lasten vanhemmuus ja äitiys

suhteessa muihin lapsistaan erillään asuviin vanhempiin kantaa vielä suurempaa epätavallisuuden leimaa myös siksi, että se on julkisen vallan voimakkaasti säätelemää ja sotii näin vanhemmuuden kirjoittamattomia sääntöjä vastaan (Schoefield ym. 2011). Johanna Hiitolan (2015) mukaan on lapselleen etäinen äiti ei saa osakseen ymmärrystä, vaan tuomion, sillä äitiydelle varattu paikka on varsin suppea. Onkin ollut jo kauan tutkijoiden tiedossa, että ongelmainen nainen määrittellään usein äitiyden kautta, vaikka ongelmat itsessään eivät suoraan äitiyteen liittyisikään. Sen sijaan ongelmainen mies määrittyy harvoin isäksi, vaikka hän sitä olisikin. (Hiitola 2015, 103-105.) Näin ollen on oletettavaa, että vanhemmat kokevat huostaanoton jossain määrin eri tavoin myös sukupuolensa takia.

Suhde huostaanottoon voi olla vanhemmilla hyvin ristiriitainen. Toisaalta huostaanoton perusteet ja tarpeen voi ymmärtää, mutta toisaalta suhteessa muihin ihmisiin kulttuuriset leimat heräävät eloon. Vaikka vanhempi toivoisi lapsensa huostaanottoa, hän saattaa päätyä vastustamaan sitä. Ainakin äidit kokevat häpeää, syyllisyyttä, epäonnistumista ja leimaantumisen pelkoa, kun eivät pysty täyttämään äitiyden normia ja huolehtimaan lapsestaan. Erityisen vaikeaa on, jos tietää tuottaneensa lapselleen vahinkoa. Monet äidit eivät puhu huostaanotosta avoimesti. (Vierula 2016; Eronen 2009; Sinko & Virokannas 2009.) Riitta Granfelt (1998) on kuvannut lastensuojelun ja vanhemman suhteen ristiriitaisuutta. Toisaalta lastensuojelu tukee ja auttaa, toisaalta kontrolloi ja ottaa lapsen pois. Kokemuksellisesti huostaanoton jälkeinen äitiys voi näyttäytyä särkyneenä, haavoittuneena, menetettynä, luovutettuna ja kaverillisena, mutta myös myöhemmin kuntoutuneena ja voimaantuneena. (Hiltunen 2015, 198; Granfelt 1998.) Tunnetasolla huostaanotto voi kuitenkin olla vanhemmille niin voimakas kokemus, ettei tunteita voi erottaa toisistaan (Vierula 201, 275).

Yksi Tarja Vierulan (2016) määrittelemistä huostaanoton laukaisemista prosesseista on kohteellistuminen. Hän tarkoittaa sillä institutionaalisen katseen kohteena ja arvioitavana olemista. Kohteellistumisen kautta huostaanottoon liittyy tunne jatkuvasta epäilystä ja siitä, että lastensuojelun konteksti muuttaa tavanomaisetkin asiat arveluttaviksi ja merkeiksi puutteellisesta vanhemmuudesta. (Emt. 2016, 277-278.)

Monet vanhemmat ovat kokeneet jääneensä turhan yksin huostaanoton jälkeen, eikä viranomaisilla ole aikaa pysähtyä heidän asioihinsa. Vanhemmat saattavat tuntea olonsa hyvin ulkopuoliseksi sijoituksen alettua. (Pitkänen 2011, 121.) He saattavat kokea jäävänsä vaille riittävää tiedottamista ja huomioimista. Vanhemmat voivat kokea sosiaalityöntekijöiden suh-

tautumisen holhoavaksi, ja ettei heidän näkemyksillään ole merkitystä lasta koskevissa kysymyksissä. Kokemus ohitetuksi tulemisesta voi aiheuttaa epäluottamusta sekä omiin toimintamahdollisuuksiin että lastensuojelun tarkoituksiperiin. (Hiltunen 2015, 198; Alhanen 2014.) Vanhempien kokemus ohitetuksi tulemisesta vaikuttaa yleiseltä. Kun sen kuitenkin suhteuttaa omaan kokemukseeni vanhempien kanssa työskentelyn kuormittavuudesta ja yleiseen huoleen nimenomaan lapsen äänen hukkumisesta vanhempien näkemyksen alle, on kiinnostavaa, mistä tämä sinänsä todellinen ja varsin tavallinen tunne kumpuaa.

On myöskin selvää, että kaikille vanhemmista huostaanotto ei käynnistä yhtä tuskallisia prosesseja kuin toisille. Vanhempi saattaa tällöin keskittyä siihen helpotukseen, joka seuraa siitä, että hän kokee lapsen olevan paremmassa hoidossa kuin mitä itse pystyisi tarjoamaan. (Vierula 2016, 276.) Käymissäni keskusteluissa ja omissa kokemuksissani on noussut esiin myös helpotusta siitä, että huostaanotetun lapsen perhe saa lepoa ja turvaa esimerkiksi silloin, kun aggressiivisesti käyttäytyvän nuoren arki siirtyy pois muun perheen yhteydestä. Huostaanoton voi kokea myös voimaannuttavana ja siitä selviytyminen on mahdollista (Hiltunen 2015). Kuitenkin huostaanotto aiheuttaa vanhemmassa aina monenlaisten tunteiden vyöryn. Tällöin merkityksellisiksi ovat nousseet sosiaalityöntekijän ammattitaito, luottamus ja ymmärrys tuen tärkeydestä, jotka ovat lieventäneet tunneristiriitoja ja osaltaan mahdollistaneet vanhemman läsnäolon lapsen elämässä. (Vierula 2016, 276.)

2.4 Huostaanoton vaikutus vanhemman asiakkuuteen

Ennen huostaanottopäätöstä perheet yleensä ovat lastensuojelun asiakkaina avohuollossa, tosin toisinaan huostaanoton tarve ilmenee ilman pitkäkestoista avohuollon työskentelyä. Lasta ja vanhempaa koskevan sosiaalityön järjestäminen sijaishuollon aikana vaihtelee eri kunnissa, eikä siihen ole lainsäädännöllistä ohjeistusta, vaan järjestämistapaan tuntuu vaikuttavan ensisijaisesti kunnan koko. Pienimmissä kunnissa yksi sosiaalityöntekijä voi vastata lastensuojeluprosessista sen arvioinnista, avohuollon tukitoimista, huostaanotosta ja sijoituksen aikaisesta sosiaalityöstä aina sijoituksen jälkeiseen jälkihuoltoon asti. Hieman isommissa kunnissa sijaishuollosta vastataan erillisessä yksikössä ja suurimmissa kunnissa perhe- ja laitossijoitukset hoidetaan eri yksiköissä. Jotkut sosiaali- ja terveystalouksia tarjoavat kuntayhtymät, kuten Etelä-Savon Essote ovat organisoineet sijais- ja jälkihuollon palvelut keskitetyksi ja noudattavat alueellaan eriytyneitä malleja. Näin ollen lapsen ja vanhempien asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi joko säilyä samana tai vaihtua huostaanoton tapahduttua. Molempien asema sosiaalihuollon asiakkaana kuitenkin jatkuu huostaanoton jälkeen (Aer 2012,

111). Lisäksi vanhemman saamaan tukeen ja sen antajaan voi vaikuttaa se, onko lapsi sijoitettu perheeseen vai ammattimaiseen laitokseen. Etenkään sijaisperheitä ei voida vastuuttaa vanhempien kanssa tehtävästä työstä. Tästä huolimatta vanhempien tukeminen on jäänyt usein sijaishuollon laitosten tai sijaisperheiden tehtäväksi. (Hoikkala & Heinonen 2013, 5, 47.) Tukitehtävän jättäminen lastensuojelulaitokselle saattaa kuitenkin olla myös tietoinen ja tavoitteellinen valinta, ja osalla laitoksista on perhetyötä varten erittäin hyvää osaamista ja resurssit.

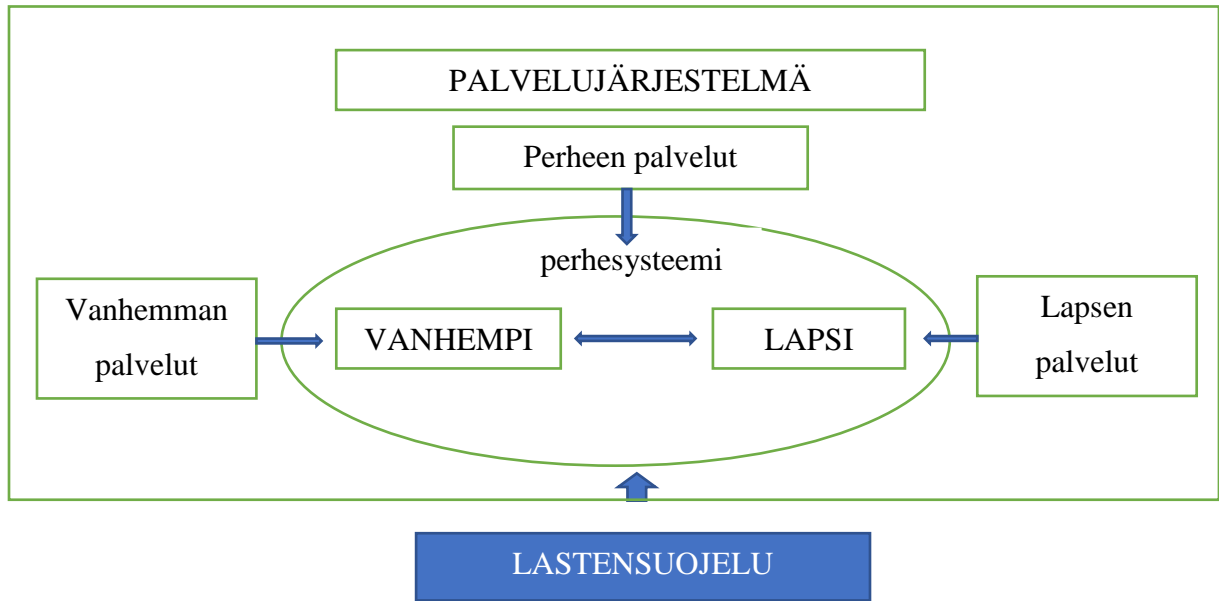
Avohuollon lastensuojelutyön keskiössä on vanhemman huolenpito lapsesta (Pitkänen 2011, 118). Avohuollon aikaista lastensuojelutyötä on jopa kritisoitu työskentelyn liiallisesta painottumisesta aikuisiin. Johanna Hurtigin (2003, 179) mukaan lastensuojelun ammatti-ideologinen perusta korostaa perhekokonaisuutta, jonka tärkeimpiä jäseniä ovat vanhemmat. Kun perheessä on alaikäisiä lapsia huollettavana, vanhemmat saavat ongelmiinsa apua ja tukea nopeammin myös varsinaisen lastensuojelun ulkopuolelta. Palvelujärjestelmässä ymmärretään, että vanhempien tukemisella on ennaltaehkäisevä vaikutus. Kun lapsi otetaan huostaan, tilanne muuttuu, ja vanhemman oikeus erilaisiin tukitoimiin saattaa päättyä. (Sinko & Virokannas 2009.) Huostaanoton jälkeen lastensuojelutyön fokus myös muuttuu lapsen arjen ja häneen keskittyvän hoivan siirtyessä sijaishuoltopaikkaan. Kun vanhemman arkinen hoiva ja huolenpito eivät ole enää tuen kohteena, työn keskiöön tulee vanhemmuuden riittävyyden arvio lapsen edun näkökulmasta, ja vanhemmuustyöskentely voi jopa jäädä kokonaan pois. Vastuusosiaalityöntekijä tuntuu olevan lastensuojelussa nimenomaan lasta varten. (Pitkänen 2011, 21; 118.) Vanhemmuusidentiteetin uudelleenmäärittelyä huostaanoton jälkeen Englannissa, Norjassa ja Ruotsissa tutkineet Gillian Schofield ja kumppanit (2011) havaitsivat, että biologisten vanhempien rooli huostaanoton jälkeen on epäselvä sekä vanhemmille että sosiaalityöntekijöille.

Sijaishuollon aikainen työskentely vanhemman kanssa tunnistetaan ongelmalliseksi kohdaksi palvelujärjestelmässä. Vastuuta vanhemman kanssa työskentelystä tunnutaan usein työntävän pois vastuusosiaalityöntekijältä muun muassa työn paineisiin ja ristiriitaiseen rooliin vedoten, mutta toisaalta työskentelystä ei ota vastuuta kukaan muukaan, ja vanhemmalle annettu tuki on hajanaista. Jotkut sijaishuoltopaikat tekevät vanhempien kanssa aktiivisesti kuntouttavaa työtä, mutta vastuun kokonaisuudesta täytyy säilyä lastensuojelussa. Vanhempien oma aktiivisuus on osoittautunut kriittiseksi sen suhteen, saako vanhempi apua. Vanhempia pitäisi sijaishuollon aikana tukea systemaattisesti ja harkitusti. Vanhemman tavoitteet

määrittelevä asiakassuunnitelma pitäisi laatia yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa, ja siihen kirjattuja tukitoimia pitäisi kuntien myös tarjota. Lainsäätäjän tavoitteena on ollut, että lapsen oman asiakassuunnitelman toteutumista arvioitaessa voitaisiin systemaattisesti arvioida myös vanhemman tilanteen kehitystä. (Hoikkala & Heinonen 2013, 43-47; Pekkarinen 2011.) Valtiontalouden tarkastusviraston (2012, 125-126) selvityksessä vanhempien asiakassuunnitelmissa havaittiin kuitenkin merkittäviä puutteita. Vaikka lastensuojelun työntekijät olivat tietoisia omasta vastuustaan, vanhemmille ei tehty riittävän järjestelmällisesti asiakassuunnitelmia, eikä niitä tehty yhteistyössä vanhempien hoitotahojen kanssa. Resurssien puutteessa nimenomaan vanhemman asiakassuunnitelmista tingittiin. Sitten sosiaali- ja terveysministeriö on huomionnut asiakassuunnitelmien laatimisen puutteet suunnittelu- ja kehittämistyössään (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2014).

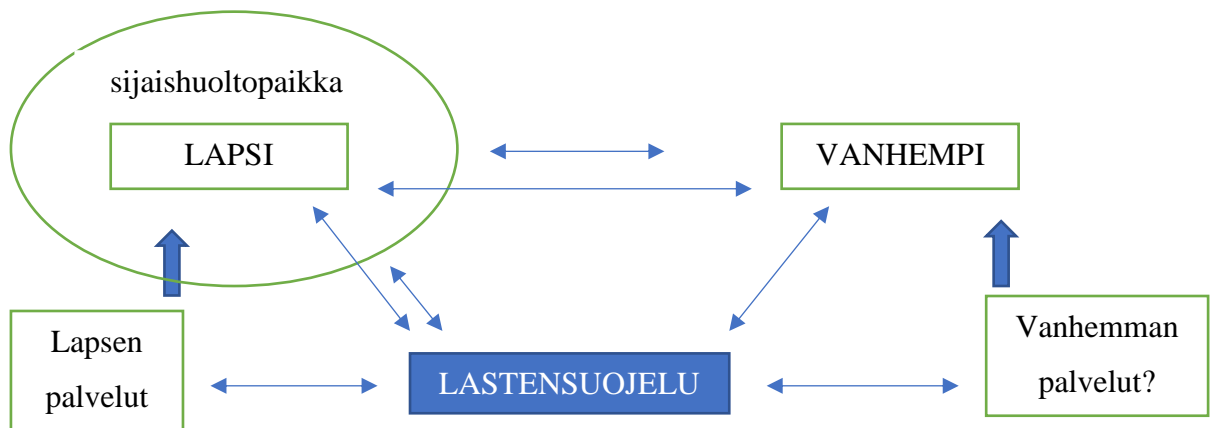
Vanhemman asiakkuus sijaishuollon aikana vaikuttaa siis muuttuvan huostaanottointervention myötä toissijaiseksi lapsen asiakkuuteen nähden. Siinä missä vanhemman hyvinvointi ja lapsesta huolehtiminen ovat avohuollon sosiaalityön keskiössä, sijaishuollon aikana lapsen kanssa työskentely muuttuu vanhemmasta erilliseksi. Kun työtä lastensuojelussa priorisoidaan, vanhemmat jäävät usein ilman riittävää tukea. Myös palvelujärjestelmän pirstaleisuus vaikuttaa siihen, ettei vanhemmalle välttämättä ole tarjolla hänen tarvitsemiaan palveluita esimerkiksi päihdehuollossa, mielenterveyden hoidossa tai aikuissosiaalityössä. Huostaanoton myötä tapahtuva muutos vanhemman asiakkuudessa on siis merkittävä ja olennainen.

Tilannetta voi havainnoida tarkastellen lastensuojelun asiakasperhettä systeeminä. Systeeminen ajattelu lähestyy ihmistä ja hänen välitöntä ympäristöään kokonaisvaltaisena systeeminä, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Kun yksi osio muuttuu, koko systeemi muuttuu. Systeeminen ajattelu on tällä hetkellä ajantasainen tapa jäsentää perhe, ja moni suomalainen kunta on kokeilemassa brittiläistä Hackneyn mallia. Siinä systeemisyyden viedään nyt hahmottamaani pidemmälle, sillä siinä myös lapsille ja perheille tarjotut palvelut ovat osa samaa systeemiä ja lastensuojelu osasysteemi organisaatiossa. (Esim. Fagerström, 2016.) Omassa tarkastelussani vanhemman asiakkuudesta lastensuojelu tekee töitä systeemin kanssa, eikä niinkään ole itse samaa osasysteemiä muun palvelujärjestelmän kanssa. Katson tämän vastaavan tilannetta useissa avohuollon yksiköissä ja pirstaleisessa palvelujärjestelmässä, jonka viranomaisyhteistyön ongelmat ovat hyvin tunnettuja. Vanhempi ja lapsi tulkitaan osaksi samaa perheyhteisöä, jossa vanhempaan vaikuttamisella toivotaan olevan vaikutuksia myös lapseen ja tilanteesta riippuen myös päinvastoin:

Kuva 3 Vanhemman asema lastensuojelun asiakassysteemissä ennen huostaanottoa

Huostaanoton tapahduttua vanhemman asema asiakassysteemissä kuitenkin muuttuu selkeästi. Siinä missä hän ennen oli osa perhesysteemiä, huostaanoton myötä systeemi sirpaloituu.

Kuva 4 Vanhemman asema lastensuojelun asiakkaana sijaishuollon aikana

Siinä missä vanhempi ennen huostaanottoa oli palveluiden keskiössä, huostaanoton jälkeen hän jää asetelmallisesti irralliseksi osaksi. Erilaisten toisistaan irrallisten toimijoiden välisten suhteiden määrä moninkertaistuu ja niiden osalta olennaisessa roolissa on vanhemman sijaan vastuusosiaalityöntekijä, joka toimii lapsen julkisena huoltajana. Parhaassa tapauksessa vanhemman palvelut toimivat, yhteistyö lastensuojelun ja sijaishuoltoapaikan kanssa toimii ja

suhde lapseen on tavalla tai toisella riittävän hyvä. Sen sijaan vaikutusmahdollisuudet esimerkiksi lapsen palveluihin muuttuvat merkittävästi niin, että vaikka vanhempi saattaa olla hyvässä yhteistyössä, viimekätinen vaikutusvalta on vastuusosiaalityöntekijällä. Jos vanhemmalla ei ole kykyä toimia lapsen edun mukaisesti, niin kuin lastensuojelu sen arvioi, hänen mielipiteensä lapsen asioista voidaan sivuuttaa ja rankimmillaan käyttää myös lastensuojelulain 62 § rajoitusta vanhemman ja lapsen yhteydenpitoon jopa niin, ettei vanhempi ole osallinen lapsensa elämässä eikä edes tiedä tämän sijaintia.

Kutsun vanhemman asemaa lastensuojelun asiakkaana huostaanoton jälkeen toissijaiseksi, sekundaariseksi. Sijaishuollon aikainen asiakkuus eroaa muusta sosiaalihuollon asiakkuudesta voimakkaasti siinä mielessä, että muissa sosiaalihuollon asiakassuhteissa työtä tehdään primäärisen, toimenpiteiden viimesijaisena kohteena olevan asiakkaan kanssa. Sekä lastensuojelulainsäädäntö että ennen kaikkea sosiaalityön käytännöt nostavat kuitenkin lapsen asiakkuuden vanhemman asiakkuuden ohi. Siinä missä sosiaalityön asiakkuus ei ole yleisesti riippumatonta, vaan instituutiossa muodostuvien määritelmien läpi kautta tulkittua (ks. Vanhala 2005), vanhempien asema huostaanoton jälkeen on vielä etäämpänä riippumattomasta sosiaalisesta kohtaamistilanteesta. Vanhemman asiakkuus paikantuu lapsen edun sekä yhteiskunnan ja instituution odotusten kautta, eikä vanhemmalla ole juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa näihin määrittelyehtoihin. Tämä voi johtaa siihen, että vanhemman näkökulmasta arvioituna lastensuojelun toiminta voi tuntua kohtuuttomalta ja oma asema voimattomalta.

3 Vanhemman muuttumiselle asetetut odotukset

3.1 Mistä odotuksissa on kyse?

Kun lapsi on otettu huostaan, lainsäädännön asettamana tavoitteena on aina huostaanoton syiden poistaminen ja sitä kautta mahdollisuus perheen jälleenyhdistämiseen. Tarja Pösö (2016, 25-26) tulkitsee tämän kannanotoksi sen puolesta, että vanhempien ja heidän olosuhteidensa uskotaan muuttuvan, eikä vaikeitakaan ongelmia pidetä pysyvinä. Optimismi ja usko muutokseen kuuluvat sosiaalityön ammatilliseen eetokseen, josta ne ovat siirtyneet lastensuojelutyön käytäntöihin. Vanhemman muuttumiseen uskomisen on sivuuttanut näkökulman, joka korostaa lapsen oikeutta pysyvyyteen ja pysyvään suojeluun. (Emt.) Huostaanoton aikana vanhemmuutta tuotetaan neuvoteltuna käytäntönä. Vanhemmuutta arvioidaan ulkopuolelta käsin ja näiden ammatillisten määrittelyiden pohjalta vanhemmalta odotetaan muutoksia elämänsä suhteen. (Pitänen 2011, 19.) Vanhempaan kohdistetut muutostavoitteet ja -toiveet nousevat esiin myös oikeuden toiminnassa: sekä Johanna Hiitola (2015) että Virve-Maria de Godzinsky (2012) ovat havainneet hallinto-oikeutta ja huostaanottoja käsitelleissä tutkimuksissaan, että vanhemman olosuhteiden muuttumiseen vetoaminen on tehokas tapa vaikuttaa huostaanottohakemusten hylkäämiseen tai huostaanottopäätöksen raukeamiseen. Vaikuttaa selvältä, että vanhemmalta odotetaan sijaishuollon aikana ensisijaisesti sellaista muutosta elämässään, että olisi lapsen edun mukaista lopettaa sijoitus ja yhdistää perhe. Riippumatta siitä, ovatko huostaanottoon johtaneet syyt olleet ensisijaisesti vanhemman vai lapsen toiminnassa, ainakin perheen, vanhemman tai olosuhteiden on muututtava jollain lailla.

Vanhemmuudelle asetettujen muutostavoitteiden paikallistaminen ja konkretisoiminen ei kuitenkaan välttämättä ole helppoa. Esimerkiksi Tarja Hiltusen (2015) huostaanotettujen lasten äitejä käsitelleessä väitöskirjassa havaittiin, ettei äideillä ollut riittävästi tietoa perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuudesta. Heille ei myöskään oltu selkeästi ilmaistu, missä asioissa heidän tulisi muuttua, jotta perheen jälleenyhdistämistä voitaisiin harkita. Toisaalta sosiaalityöntekijät saattavat olla varovaisia selkeiden muutostavoitteiden asettamisessa. Kuten Janne Aer (2012, 92) korostaa, huostassapidon lopettamista ei voida velvoittavasti kytkeä asiakassuunnitelman tavoitteiden toteutumiseen ja vanhempien sitoutumiseen siihen. Lapsen kotiinpaluun ehdoilla ei myöskään saa painostaa perheen olosuhteiden muuttamiseksi yli sen tason, kuin mikä vaarantaisi vakavasti lapsen terveyden ja kehityksen (emt). Yritän hahmottaa vanhemmalle olemassa olevia, mutta jossain määrin vaikeasti ymmärrettäviä muutostavoitteita kahdesta eri suunnasta: ensinnä lainsäädännön asettamien odotusten ja toisaalta kulttuuristen normien kautta.

Lähestyn lainsäädännön asettamia odotuksia Janne Aerin (2012), Tapio Rädyn (2015) ja Mirjam Aranevan (2016) lastensuojeluoikeutta käsittelevien kommentaarien kautta. Kommentaarien kirjoittajilla on pitkä kokemus oikeustieteilijöinä lastensuojelun parissa eri tehtävissä. Kommentaareissa keskitytään hieman eri näkökulmista lastensuojeluun vaikuttavien lakien ja kansainvälisten sopimusten soveltamiseen ja oikeuskäytäntöön. Niistä on luettavissa ennen kaikkea hyvinkin selkeitä ohjeita lain soveltajille, ja vanhemman rooli on niissä passiivisempi. Kuitenkin sijaishuollon aikaa koskevissa kohdissa puhutaan myös vanhemmista ja epäsuorasti esitetään oletuksia ja odotuksia siitä, miten vanhempi voi toimia. Samalla poissuljetaan muunlaisia toimintatapoja. Nostan esiin näitä odotuksia esimerkkien kautta seuraavassa luvussa.

Kulttuuristen odotusten osalta nojaan pitkälti Johanna Hiitolan (2015) väitöskirjaan. Hän nostaa esiin kunnollisuuden käsitteen, jonka kautta vanhemman arvo määrittyy ja johon vanhemmat pyrkivät silloin, kun heidän vanhemmuutensa on kyseenalaistettu huostaanoton yhteydessä. Puhe vanhemmuudesta kietoutuu usein poikkeavan ja normaalin erotteluun. Tieto normaalista vanhemmuudesta saadaan sen kautta, että sitä peilataan ongelmaperheisiin. (Vuori 2003.) Katson tämän pätevän sen pohtimiseen, miten voidaan paikantaa kulttuurisia muutostavoitteita, joita vanhemmille asetetaan.

3.2 Lainsäädännön odotukset vanhemmalle

Lastensuojelulainsäädäntöä ja -oikeutta koskevissa kommentaareissa päähuomio on viranomaisten toiminnassa asiakkaiden hyväksi. Huostaanoton tavoitteiden osalta Janne Aer (2012, 91) ulottaa viranomaisvastuun pisimmälle todetessaan, että ”tavoitteena on se, että asiakassuunnitelman mukaisesti lastensuojeluviranomaiset kykenevät poistamaan sijaishuoltoon johtaneet syyt, jotta lapsi voitaisiin antaa vanhempien hoidettavaksi ja kasvatettavaksi.” Vaikka kyse on mitä monimutkaisimmista inhimillisistä tragedioista, lastensuojelun oletetaan voivan selkeyttää lapsen ja perheen tilanne. Kommentaarien kautta tulkittuna vanhemman toimijuus näyttäytyy taustalla olevana, eikä hänen tilanteensa avaamiseen perehdytä. Kuitenkin tämä eräänlainen vanhemman toimijuuden ottaminen itsestään selvänä on kiinnostavaa. Etenkin sijaishuollon aikaa, sen tavoitetta ja lopettamisen ehtoja sekä erilaisia rajoitustoimia käsittelevissä kohdissa vanhemman toimijuudelle asetetaan odotuksia ja vaatimuksia – usein käänteisesti ilmaisten se, miten vanhempi ei saa toimia. Kommentaarien perusteella lainsäädäntö odottaa vanhemmalta etenkin viittä seikkaa: yhteistyökykyä, ymmärrystä lapsen edusta, ketään uhkaamatonta toimintaa, vakautta ja hyvää toimintakykyä.

Ensinnäkin vanhemmilta vaaditaan kykyä toimia yhteistyössä lastensuojelun ja sijaishuolto-paikan kanssa. Yhteistyövelvollisuus asetetaan sosiaalityöntekijöille, mutta oletus siitä, että vanhemmat tekevät yhteistyötä, on vahva. Kuten Rätty toteaa, ”lähtökohtana on siis aina se, että vanhempien ja lasten kanssa yhdessä työskennellen löydetään sellainen sijaishuollon muoto ja ne riittävät tukimuodot, jotka parhaiten turvaavat lapsen hoidon ja huollon tarpeen ja jossa yhteistyön avulla on saavutettavissa lapsen kehityksen ja kasvun kannalta paras kokonaisuus.” (Rätty 2015, 476.) Mikäli vanhempi ei pysty tai suostu yhteistyötä tekemään, sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus päättää huoltoa koskevasta ratkaisusta ilman vanhempien tai lapsen suostumusta. Viimekätinen huolenpitovastuu ja päätösoikeus ovat viranhaltijalla, siis lastensuojelun sosiaalityöntekijällä. Sama tilanne on silloin, jos osapuolet eivät pääse keskenään yksimielisyyteen. (Aer 2012, 112; Rätty 2015, 480; 534; Araneva 2016, 319-320.)

Mikäli vanhempi ei pysty tekemään yhteistyötä, hän ei voi myöskään vaikuttaa lapsensa tilanteeseen. Yhteistyöhaluttomuus lastensuojelun kanssa voi olla myös yksi huostaanoton peruste, jolloin yhteistyöhalukkuuden muutosta myös seurataan huostaanoton aikana (Aer 2012, 93). Yhteistyön vaatiminen nousee esiin myös siinä, että vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa voidaan rajata, mikäli se on lapsen edun kannalta välttämätöntä, eikä vanhempien kanssa ole voitu sopia yhteisistä säännöistä (Rätty 2015, 532.) Yhteistyövaatimuksessa on nähdäkseni samanlaista vapaaehtoisen pakon henkeä, kuin on liitetty koko huostaanottoon (esim. Kuokka & Pösö 2016). Toisaalta on kuitenkin selkeää, että vanhemmalla on vapaus päättää, miten hän viranomaiselle määrättyyn yhteistyövelvoitteeseen suhtautuu. Mikäli vanhempi ei esimerkiksi halua laatia hänen oikeutenaan olevaa asiakassuunnitelmaa, häntä ei voida tähän pakottaa, sillä lastensuojelutoimia ei voida kohdistaa aikuisiin (Aer 2012, 114).

Toisekseen vanhemmilta odotetaan kykyä ymmärtää lapsen etu ja toimia sen mukaisesti. Tämä nousee esiin niin yhteistyötoiveiden yhteydessä (Araneva 2016, 319) kuin etenkin vanhemman ja lapsen yhteydenpidon rajoittamisen kohdalla. Jos yhteydenpito vanhempien kanssa näyttää vaarantavan lapsen edun, viranomaisen on löydettävä tasapaino lapsen ja vanhemman etujen välillä. (Rätty 2015, 532.) Mikäli vanhempi toimii lapsen edun vastaisesti, jopa hänen oikeutensa tietää lapsensa olinpaikka voidaan evätä (Aer 2012, 121). Lastensuojelulaki mahdollistaa myös edunvalvojan määräämisen lapselle, jos on perusteltu syy olettaa, ettei vanhempi voi puolueettomasti valvoa lapsen etua (Aer 2012, 174). Tulkitsen, että lapsen edun ymmärtämisen mukainen toiminta edellyttää vanhemmalta ainakin jossain määrin myös

sitä, että hän pystyy ymmärtämään ja hyväksymään ne syyt, joiden takia lapsi on otettu huostaan. Mikäli vanhempi ei pysty ymmärtämään huostaanoton perusteita lapsen edun kannalta, myös toiminta lapsen edun mukaisesti voi olla vaikeaa.

Kun lapsen etua arvioidaan, lapsen kasvuympäristön turvallisuudelle sekä ruumiilliselle ja henkiselle koskemattomuudelle annetaan suuri painoarvo (Araneva 2016, 331). Kolmas vanhempaa velvoittava odotus onkin se, ettei vanhempi saa olla vaaraksi lapselle tai muille, joita huostaanotto koskee. Vanhempi ei esimerkiksi saa käyttäytyä tai käyttää sellaista kieltä, että sijaishuoltopaikan muut lapset kokevat järkytystä tai uhkaa (Räty 2015, 541). Vanhempi ei myöskään saa käyttäytyä niin, että vanhempien käytös suhteessa sijaishuoltopaikan viranhaltijoihin vaarantaa sijaishuollon tavoitteiden toteutumisen tai esimerkiksi lapsen suhteen toiseen vanhempaan. (Räty 2015, 540.) Vanhemman läsnäolosta lapsen elämässä ei saa aiheutua siis uhkaa hänen terveydelleen, kehitykselleen tai turvallisuudelleen, toiselle vanhemmalle tai perheen muille lapsille tai sijaishuoltopaikan muille lapsille tai henkilökunnalle. (Aer 2012, 120.) Kommentaareissa ei pääsääntöisesti puhuta vanhemmista yksityiskohtaisesti heidän tilannettaan tai huostaanoton juurisyitä pohtien. Kuitenkin vaaran tai uhan aiheuttamisen yhteydessä nostetaan esiin uhkan aiheuttajina vanhemman psyykinen sairaus tai ”luonteen vakava häiriö” (Räty 2015, 543; Aer 2012, 122.) Myös vanhemman päihdeongelma nostetaan esiin lasta vaarantavana tekijänä (Räty 2015, 541).

Neljänneksi vanhemmalta odotetaan vakaata, suhteellisen pysyvää toimintaa. Tämä odotus nousee esiin erityisesti käsiteltäessä huostaanoton päättämistä ja perheen jälleenyhdistämistä. Vanhemman on kyettävä tässä tilanteessa osoittamaan, että lapsen kasvuolosuhteissa tapahtunut positiivinen muutos on olennainen ja ajallisen näytön perusteella vakiintunut ja pysyvä. (Araneva 2016, 368-369; Aer 2012, 95, 192.; Räty 2015, 454-455.) Kun kyse on huostaanoton lopettamisesta, nimenomaan vanhemmalla on velvollisuus osoittaa, että tilanne on muuttunut siinä määrin, että on vahvat syyt harkita huostaanoton lopettamista tai sijaishuoltopaikan vaihtamista. Mikäli vanhempi ei esitä tällaista selvitystä, asiaa ei tarvitse tutkia sen enempää, eikä sosiaalityöntekijän pidä oma-aloitteisesti lisäselvitystä hankkia. (Aer 2012, 192; Räty 2015, 454.)

Vanhemmalta vaaditaan siis viidenneksi myös hyvää toimintakykyä, jonka turvin hän voi osoittaa vakaat olosuhteensa. Tällä tarkoitetaan etenkin kykyä toimia aktiivisesti ja riittävän johdonmukaisesti ja pitkäjänteisesti, jotta lainsäädännön määrittämää toimintaympäristöä

voisi käyttää. Riittävän hyvä toimintakyky on edellytys sille, että omaa ja oman elinympäristön toimintaa voi vakaalla tavalla muokata ja toteuttaa niitä muutoksia, joita lainsäädännössä ja kulttuurissa vanhemmalta odotetaan. Janne Aer (2012, 111-112) puhuu itsemääräämisestä, jolla tarkoitetaan ihmisen kykyä hallita itseään ja kykyä harkittuihin, itsenäisiin päätöksiin ja tekoihin. Henkilö on itsemääräävä silloin, kun hän ymmärtää tilanteessa olennaiset vaihtoehdot, osaa arvioida niiden seuraukset ja pystyy päättämään tarvittavan ratkaisun. (Emt.)

Hyvää toimintakykyä vaaditaan etenkin niissä tilanteissa, joissa vanhempi haluaa hakea muutosta tai käyttää lainsäädännön antamia keinoja tilanteen muuttamiseksi. Omien oikeuksien vaaliminen ja vaatiminen ei todennäköisesti ole kenellekään kriisissä elävälle helppoa – etenkin, jos taustalla on esimerkiksi matala koulutus tai mielenterveys- tai päihdeongelmia. Viranomaisilla on velvollisuus aktiivisesti neuvoa vanhempia niissä menettelyissä, joihin turvautumalla he voivat vaikuttaa tehtyihin päätöksiin. (Esim. Rätty 2015, 535.) Viranomaisilla on myös velvollisuus erimielisyystilanteissa tehdä valittamiskelpoisia päätöksiä, joihin vanhemmat voivat reagoida. (Araneva 2016, 327, 366.) Viranomaisten neuvonta- ja päätöksentekovelvollisuudesta huolimatta lainsäädäntö odottaa vanhemman toimintakyvyltä melko paljon. Toimintakyvyn vaatimus tulee vastaan myös epäsuorasti: jo oletus siitä, että vanhempi pystyy muuttamaan omaa tilannettaan edellyttää sellaista toimintakykyä, jota monella vaikeista ongelmista kärsivällä vanhemmalla ei ole.

Elina Pekkarinen (2011, 30) on esittänyt huostaanottoon liittyen, että sosiaalityöntekijältä vaaditaan sellaista objektiivisuutta, neutraaliutta ja kiihkottomuutta, joka edellyttää inhimillisyyden vaijantamista tilanteissa, joissa ristiriidat ovat olennaisessa roolissa. Väitän, että tämän vastaparina vanhempi joutuu epäsuorasti vastaavanlaisten vaatimusten kohteeksi, mitä lainsäädännön odotuksiin tulee. Jotta vanhempi voi käyttää ne mahdollisuudet, joita lainsäädäntö huostaanoton jälkeen tarjoaa, hänen henkilökohtaiselle, subjektiiviselle tunteelleen ja tuskalleen vain vähän tilaa. Huomioiden sen, mitä vanhempien tilanteesta huostaanoton yhteydessä tiedetään, ei ole ihme, etteivät kaikki vanhemmat kykene toimimaan vaivatta siinä lainsäädännön heille sallimassa institutionaalisessa ympäristössä. Monilla vanhemmilla on vaikeita mielenterveys- tai päihdeongelmia, jotka vaikuttavat heidän toimintakykyynsä sekä sen aktiivisuutta että pitkäjänteisyyttä vaativilta osin. Lisäksi osalla vanhemmista voi olla niin huonoja kokemuksia viranomaisista, ettei hallintokoneiston määrittelemään asiakkaan rooliin ole psyykkisesti helppo asettua. On myös vanhempia, joiden toimintakyky ennen huostaanottoa on hyvä. Huostaanotto itsessään on kuitenkin sellainen kriisi, että se voi johtaa

vähintään tilapäiseen toimintakyvyn heikkenemiseen. Lainsäädäntö ei siis jätä vanhempaa inhimillisesti tarkastellen helppoon tilanteeseen.

3.3 Kulttuuriset muutosodotukset

Huostaanoton jälkeisessä tilanteessa vanhemman asema on lainsäädännön tiukasti rajaama. Lain kautta määrittyvät odotukset ovat todella merkityksellisiä sen kannalta, millaisia toimintavaihtoehtoja vanhemmalla on. Lainsäädäntö asettaa oletuksia ennen kaikkea sille, miten vanhemman tulisi toimia asiakkuudessaan. Hänen pitäisi pystyä yhteistyöhön, ymmärtää lapsen etu, olla vaarantamatta muita, toimia vakaasti ja olla yleisesti toimintakykyinen ihminen. Kulttuuri ja yhteiskuntamme asettaa vanhemmalle kuitenkin tätä huomattavasti monimutkaisempia muutosodotuksia sen suhteen, millainen on kunnollinen tai riittävän hyvä vanhempi. Odotukset vanhemmalle rakentuvat julkisissa keskusteluissa, joissa synnytetään vanhemmuuden kulttuurista mallitarinaa ja käydään rajanvetoa hyvän ja huonon vanhemmuuden välillä. Vanhemmat yksilöinä rakentavat omaa henkilökohtaista vanhemmuuden tarinaansa suhteessa tähän kulttuuriseen tarinaan. (Kulmala & Vanhala 2004, 99.) Sijaishuollossa elävien lasten vanhemmat joutuvat myös peilaamaan omaa vanhemmuuttaan kulttuurisen mallitarinan vanhemmuuteen.

Muutosodotukset eivät ole selkeitä. Nojaan muutosodotuksia määrittellessäni ennen kaikkea Johanna Hiitolan (2015) väitöskirjaan, jossa hän paikallisti kunnollisen vanhemmuuden piirteitä huostaanotto-oikeudenkäynneissä vanhempien itse kirjallisissa vastineissa tai suullisissa käsittelyissä tuottamien määrittelyiden kautta. Hiitola määrittelee kunnollisuuden viittaavan niihin eroavuuksiin, joiden varassa jonkinlainen vanhemmuus arvotetaan toisenlaista korkeammalle. Kunnollisuus on sosiaalinen arvoasteikko, jonka mukaan sosiaalisessa arvoasteikossa ylempänä olevat perheet voivat vastata lapsen tarpeisiin asianmukaisesti. Kunnollisen perheen täytyy olla avoin tuelle ja ohjauksella, ymmärtää avuntarpeensa ja haluta muutosta tilanteeseen. (Hiitola 2015, 159.) Avoimuus tuelle ja ohjaukselle, omalle avuntarpeelle ja muutoshalulle sopivat hyvin yhteen niiden odotusten kanssa, joita lainsäädäntö vanhemmalle asettaa. Kunnollisen perheen ominaisuuksia tukevia havaintoja on tehnyt myös Hannele Forsberg (1995, 69-70) havainnoidessaan, että ongelmalliseksi tulkittujen perheiden ratkaisun avaimet löytyvät sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta katsottuna pitkälti heistä itseltään. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että perheen vanhempien – etenkin äitien - tulisi mahdollistaa positiivinen muutos olemalla tietoisia ongelmistaan sekä ottamalla vastaan sekä asennekasvatusta että konkreettista tukea.

Hiitola (emt., 161-163) tarkastelee, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan ja kuinka argumentoiden he itse rakentavat itsestään kunnollisia vastineissaan. Vanhemmat tai heidän luomansa kasvuolosuhteet on todettu lastensuojelussa jollain lailla lasta uhkaaviksi ja huostaanottoa vastustaessaan vanhempien on todistettava, ettei tällaista uhkaa ole. Vanhempien vastineet eivät aina liity ainoastaan julki lausuttuun tietoon tai väitteisiin, vaan vanhemmat ottavat kantaa myös erilaisissa viranomaiskohtaamisissa esiin nousseisiin väittämiin ja kulttuurisiin hyvän vanhemmuuden diskursseihin. Vanhemmat vastaavat määritelmiin pääosin kahdella tavalla: joko puhumalla niitä vastaan ja/tai vedoten muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Yleisin tapa vastata, on käyttää vastapuhetta (ks. Juhila 2004; Juhila 2006). Vastapuheella vanhemmat saattavat kiistää väitetyt tapahtumat tai kategoriat joihin heidät on sijoitettu. Olosuhdemuutokseen vedotessa sosiaalityön määritelmiä ei kiistetä, vaan vanhemmat perustelevat uhkan väistymistä tilanteen muuttumisella. Hiitolan (2015) ja DeGodzinskyn (2012) tutkimuksissa on havaittu, että muuttuneisiin olosuhteisiin vetoaminen on vanhemman kannalta tehokas tapa argumentoida. Vaikuttaa siltä, että mikäli vanhempi haluaa saada argumenttinsa läpi, lapsen edun ja oman toiminnan puutteiden ymmärtämisen osoittaminen on vanhemman kannalta järkevä ja lainsäädännön odotusten kanssa yhteensopiva tapa toimia. Muutos tai halu muutokseen ja sen julki tuominen edellyttää kuitenkin tietynlaisen itsemäärittelyn omaksumista esimerkiksi väkivaltaisena tai päihdeongelmaisena tai muulla tapaa uhkaavana vanhempana (Hiitola 2015, 165; ks. Miller & Rose 2010, 212).

Huostaanoton jälkeisessä tilanteessa vanhemman voi olla vaikea valita reagoititapaansa järkisyihin vedoten ja hyväksyen huostaanotossa esiin nousevat määritelmät hänestä. Vastapuhe ja sen kautta argumentointi voi olla vanhemmille merkityksellistä siksi, että se tarjoaa kanavan purkaa negatiivisia tunteita ja säilyttää itsekunnioitus (ks. Skeggs & Loveday 2012; Hiitola 2015, 163). Myös Hiitolan (emt., 204) analyysin mukaan osa vanhemmista reagoi sosiaalityön määritelmiin suuttumuksella. Vastapuhe on mielenkiintoista myös siksi, että se paljastaa lastensuojelun määritelmien – tyypillisesti alkoholinkäytön, väkivallan tai mielenterveysongelmien – lisäksi jotain muuta siitä, mitä kunnollisen perheen oletetaan olevan. Vanhempien vastineissa korostuvat viisi eri teemaa: ensinnäkin heteroseksuaaliset parisuhteet, toiseksi koulutus, sosiaaliset verkostot ja materiaallinen hyvinvointi, kolmanneksi kiintymyssuhteet ja rakkauden tunteet lasta kohtaan, neljänneksi arki ja hyvä hoiva sekä viidenneksi kieli ja kulttuuri. Kiinnostavaa on, etteivät nämä kunnollisen vanhemmuuden teemat ole Hiitolan tutkimissa tapauksissa kertaakaan huostaanoton syitä. (Hiitola 2015, 167-200.)

Vanhemmat siis näyttävät oletettavan niiden olevan kulttuurisesti niin vahvoja kunnollisen vanhemmuuden todisteita, että ne ohittavat lastensuojelun esittämät ongelmanmäärittelyt ja huostanottoperusteet. Lastensuojelun määritelmiä vastustavat vanhemmat kuitenkin asettui-
vat auttamattomissa olevan kategoriaan, eikä heidän nähty edes haluavan muuttua, mikä it-
sessään voi olla huostanoton peruste. Vanhemmat eivät näyttäneet vakuuttavan oikeuksia
kunnollisuudestaan vastapuheen keinoin, ja oikeus yhtyi yleensä lastensuojelun näkemyk-
seen. (Hiitola 2015, 200, 203)

Hiitolan (2015, 167-182) mukaan parisuhdetilannetta sivuavat vastineet liittyvät usein tilan-
teen muuttumiseen vakaaksi tai korostettiin parisuhteen vakautta koko ajan merkinä per-
heen kunnollisuudesta ja eheydestä. Koulutukseen, sosiaalisiin verkostoihin ja materiaaliseen
hyvinvointiin liittyvät viittaukset olivat nekin yleisiä. Hiitola tulkitsee ne vanhempien yri-
tykseksi todistaa erilaisista perhe-elämänsä vahvuuksista. Vaikka esimerkiksi taloudelliset
vaikeudet eivät voi olla huostanoton peruste, kotiolojen puutteellisuus voi viitata vanhem-
muudessa epäonnistumiseen. Vaurauden, asumisen tasokkuuden tai sosiaalisten suhteiden
korostamisen kautta vanhemmat erottautuvat sellaisesta kulttuurisesta vanhemmuudesta, jota
köyhyys ja puute edelleenkin leimaavat. Myös taloudellisesti niukkojen resurssien varassa
elävät vanhemmat voivat korostaa niukkuuden vastapainona elämänhallintaansa sekä sosiaa-
lisiä verkostojaan. Näin vanhempi pyrkii taistelemaan sellaista kulttuurista käsitystä vastaan,
jossa huono taloudenhoito, henkinen pahoinvointi ja perheen häiriintyneisyys liitetään yh-
teen. Myös vakituinen työ nousi esiin sekä vanhempien että oikeuden perusteluissa. Töissä
käyvä mutta köyhä vanhempi asettuu luontevammin ansaitsevan tuen saajan kategoriaan kuin
työtön ja köyhä vanhempi. Kulttuurinen arvo voi liittyä hyvin erilaisiin koulutukseen, sosi-
aalisiin verkostoihin tai materiaaliseen hyvinvointiin liittyviin resursseihin. Kyse on nimen-
omaan lastensuojelutyön yhteydessä arvostettavaksi muuttuvista normatiivisuuksista. Myös
Anna Kulmala ja Anni Vanhala (2004, 103) havaitsivat marginaalissa eläviä vanhempia tut-
kiessaan, että tavalliseen ja hyvään vanhemmuuteen liitettäviä piirteitä olivat ennen kaikkea
asuminen, työ ja läheiset ihmissuhteet. Kulttuuriset hyvän vanhemmuuden piirteet lienevät
varsin selkeästi rakentuneita. Toisaalta esimerkiksi taloudelliset resurssit tai hyvät sosiaaliset
verkostot saattavat auttaa sijoitettujen lasten vanhempia myös konkreettisesti esimerkiksi asi-
antuntijoiden palkkaamisena tai erityisen vakuuttavan tuen muodossa. (Hiitola 2015, 167-
182.)

Vanhemmat, jotka korostivat vastineissaan tunnesiteitä, olivat lähes pelkästään äitejä. Isien rakkaudellisista tunteista tai niiden puutteesta ei kerrottu juuri lainkaan. Isien vanhemmuuden arvo sen sijaan nousi esiin esimerkiksi kodinhoitotaitojen korostamisena. Äitiys näyttää toteutuvan tunteissa, kun isyys puolestaan kietoutuu toimintaan ja konkretiaan. Äidin rakkauden tunteisiin vetoamisessa oli olennaista, että lapsen edun määriteltiin olevan sijoituksen sijaan äidin ja lapsen välisessä suhteessa. (Emt, 182-188.) Lapsen etua vastaan ei voi kestävästi argumentoida, mutta lapsesta esitettyä huolta vastaan voi argumentoida, jos osoittaa huolen olevan muualla kuin on väitetty – siis esimerkiksi vanhemman ja lapsen välisessä rakkaudessa ja läheisyydessä (Nätkin & Vuori 2007; Hiitola 2015, 187). Äitiyden ja isyyden erilaisuus korostuu tunnepuheen kautta niin, että vanhemmuudesta käytävässä puheessa äitiys korostuu. Kulttuuriset odotukset vanhemmuudesta ovat sukupuolittuneita niin, että äitiyteen yhdistetään muun muassa hoivaa, lämpöä sekä siisteyttä ja isyyteen taloudellista turvaa. (Kulmala & Vanhala 2004, 101-102.)

Hiitolan (2015,189-200) tutkimuksessa vanhempien hyvinkin yksityiskohtaiset hyvän arjen ja aikataulujen kuvaukset olivat vastineita sosiaaliviranomaisten käsityksille perhe-elämän epäsäännöllisyydestä. Järjestelmällinen perhe-elämä asettuu vastustamaan epäkelvää vanhemmuutta tai väitteitä vanhempien aikuiskeskeisyydestä. Kunnollisuutta voi luoda myös järjestyksen kautta. Järjestys todistaa niin hoivan onnistumisesta, elämänhallinnasta kuin erosta kaoottiseen moniongelmaisen perheen kategoriaan nähden. Maahanmuuttajavanhempien kohdalla osa heistä vetosi kieli- ja kulttuuritaustoihin vastapuheessaan. Maahanmuuttajavanhemmat saattavat joutua ylimääräisen taakan eteen todistaessaan kunnollisuuttaan valmiiksi leimattua identiteettiä vastaan. Toisaalta kulttuurin nostaminen esiin voi olla mukana rakentamassa kuvaa kunnollisesta perheestä. Kulttuurista puhumisen pitäisi tapahtua oikein niin, että puhe mukailee käsityksiä hyvästä maahanmuuttajasta, jonka suhde suomalaiseen kulttuuriin on oikea. Valtaosassa monikulttuuristen perheiden vastineissa etninen tausta kuitenkin ohitettiin, eikä sitä nostettu esiin myöskään oikeuden perusteluissa päätökselle. (Emt.)

Hiitolan (Emt, 200-204) tutkimat dokumentit rakentuivat niin, että sosiaalityö liitti vanhemmat moniongelmaisen perheen kulttuuriseen kategoriaan, ja vanhemmat vastasivat näihin kategorisointeihin irrottautumalla niistä. Kunnollisuus tai sen puuttuminen on Hiitolan mukaan keskeinen tapa kuvata perheiden tilanteita sekä vanhempien, sosiaalityön että oikeuksien toimesta. Oikeudet eivät kuitenkaan yleensä vakuuttuneet kunnollisuuden kuvauksista. (Emt.) Se, ettei kunnollisuuden vakuuttaminen toiminut oikeuden tekemien päätösten perusteella, on mielenkiintoista. Olennaisinta tutkimukseni kannalta kuitenkin on, että vanhemmat syystä

tai toisesta kokevat nämä kunnollisuuden kategoriat ilmeisen vahvoina. Jos vanhemmat eivät voi hyväksyä huostaanoton perusteita tai kuvata omaa muutostaan perusteena huostaanottohakemuksen hylkäämiselle, kunnollisuuden kategorioihin vetoaminen näyttää olevan vaihtoehtoinen toimintastrategia.

Käsitän Johanna Hiitolan esiin nostamat vakaan heteroparisuhteen, vanhempien resurssit, lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen, järjestelmällisen arjen ja vähäisessä määrin myös maahanmuuttajataustaisten oman kielen ja kulttuurin sellaisiksi kompasseiksi, joiden varaan vanhempi voi pyrkiä sekä rakentamaan identiteettiään että ohjaamaan toimintaansa, jos institutionaalisen järjestelmän antama ja hallinnan logiikkaan pohjautuva asiakkuuden malli ei ole hyväksyttävissä. Seuraavassa luvussa pohdin, millaisia toiminnallisia vaihtoehtoja vanhemmalle lastensuojelun asiakkuudessa jää, kun huomioidaan niin kulttuuriset kuin lainsäädännölliset odotukset vanhemmuudesta sekä luvuissa 2.3 ja 2.4 käyty pohdinta vanhemman henkilökohtaisesta tilanteesta ja asemasta lastensuojelun asiakkaana huostaanoton jälkeen.

4 Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot asiakkuudessa

4.1 Neljä toimintavaihtoehtoa

Kun on syystä tai toisesta arvioitu, että on lapsen edun mukaista elää muualla kuin vanhempiensa kanssa ja lapsi on otettu huostaan, tavoitteena on tilanteen muuttuminen niin, että lapsi voi palata kotiinsa. Tämä tavoite nousee julkilausuttuna esiin etenkin lainsäädännössä, mutta myös sosiaalityön optimistisessä uskossa muutokseen. (Ks. luku 3.1.) Jotta perheen jälleenyhdistäminen olisi mahdollista, kaikilla osapuolilla tulisi olla selkeä näkemys siitä, mitä lapsen, nuoren tai vanhemman elämässä pitäisi tapahtua. Tämän jälkeen pitäisi yhdessä miettiä tavoitteen saavuttamiseksi tarvittavat palvelut sekä lapselle että hänen vanhemmalleen. Vanhemman kohdalla kyse on usein vanhemmuuden tukemisesta. (Hoikkala & Heinonen 2013, 42.) Tämä edellyttää vanhemmalta kykyä ja halua ottaa tukea vastaan.

Katja Valkama (2012) on havainnut sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuutta tutkiessaan, että siihen liitetään yleensä aktiivisuus, mahdollisuus valita ja vaikuttaa sekä osallisuus. Asiakkuus on kuitenkin dilemmaista, sillä aktiivisuuden vaateet yhdistettynä järjestelmän käytäntöihin ja normeihin ovat vaikeita sovittaa yhteen. Vaikka asiakkaalta odotetaan aktiivisuutta, aktiivisuus saatetaan tulkita liialliseksi vaativuudeksi ja niin sanotuksi hankalaksi asiakkuudeksi. Asiakkaan osallisuus saattaakin jäädä näennäiseksi. (Emt.) Huostaanoton jälkeisessä tilanteessa tämä dilemma on entistä korostuneempi vanhemman asiakkuuden sekundäärisestä luonteesta johtuen (ks. luku 2.4). Yhteisen muutostavoitteen ja käytännön suunnitelmien rakentaminen voi olla hyvin vaikeaa. Jotta kaikilla osapuolilla voisi olla yhteinen tavoite, vanhemman pitäisi pystyä hyväksymään lapsen etu sellaisena, kun se huostaanoton yhteydessä on määritetty. Mikäli tätä ei tapahdu, kotiinpaluun tavoite on vakavasti uhattuna. Vanhemman asiakkuudessa sijoitustilanteessa ja sen jälkeen onkin paljon ristiriitaisuutta. Jos vanhempien on ollut vaikea hyväksyä lapsen huostaanottoa tai sijaishuollon päätöksiä, asiakassuhteesta on vaikea muodostaa luottamuksellista. (Pitkänen 2011, 27.) Erityisesti vastentahtoisen huostaanoton yhteydessä vanhempien ja sosiaalityön väliset suhteet ovat mutkikkaita. Tällöin ei ole lainkaan erikoista, että huostaanoton tarpeen kyseenalaistavat vanhemmat ryhtyvät vastustamaan sosiaalityön heistä tekemiä määritelmiä. (Hiitola 2015, 159.)

Vanhempien osallisuutta lastensuojelutyössä Australiassa tutkineet Yvonne Darlington, Karen Healy ja Judith A Feeney (2010) ovat huomanneet, että vanhempien aktiivista roolia korostavien ideaalien kääntämisessä todellisuuteen on haasteita. Vanhemmilla on oltava ensin-

näkin halua olla yhteistyössä viranomaisten kanssa. Toisekseen heidän on osoitettava ymmärrystä lapsen tarpeita kohtaan ja kolmanneksi heidän on oltava halukkaita toteuttamaan muutoksia omassa vanhemmuudessaan lapsen tarpeet kohdatakseen. Toisaalta lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä ei ole riittävästi aikaa suunnitella työtä ja rakentaa suhdetta vanhempiin. Lisäksi lastensuojelutyön valta suhteessa vanhempiin vaikeuttaa vanhempien osallisuutta. Vanhempien aktiivinen osallisuus on vaadittua, mutta siitä huolimatta sitä voi luonnehtia monimutkaiseksi prosessiksi vastentahtoisessa ympäristössä. (Emt.) Myös Suomessa on havaittu vanhemmuutta tukevan työn aiheuttavan epäselvyyksiä niin ammattilaisissa kuin etenkin vanhemmissa. (Hoikkala & Heinonen 2013, 42.) Asiakkaiden osallisuus onkin osallistumiseen verrattuna sitä syvämpi toiminnan muoto, joka edellyttää asiakkaalta sitoutumista, halua tavoitteelliseen vaikuttamiseen ja henkilökohtaista vastuunottoa (Laitinen & Niskala 2013, 13).

Aiemman tutkimustiedon perusteella vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot sijaishuollon aikana ja asiakkuudessa rajautuvat nähdäkseni kahteen seikkaan: hänen henkilökohtaiseen toimintakykyynsä ja hänen kykyynsä tai halukkuuteensa hyväksyä lapsen etu ja perhettä koskeva ongelmanmäärittely niin kuin se lastensuojelun ja/tai oikeuden toimesta on tehty. Kuten aiemmin totesin, lainsäädäntö asettaa oletuksia sille, miten vanhemman tulisi toimia asiakkuudessaan. Hänen pitäisi pystyä yhteistyöhön, ymmärtää lapsen etu, olla vaarantamatta muita, toimia vakaasti ja olla yleisesti toimintakykyinen. Johanna Hiitolan (2015) ja Virve-Maria de Godzinskyn (2012) tutkimustulokset siitä, millaisilla perusteilla oikeus on asettunut vanhempien näkemyksen kannalle, kun vanhemmat ja lastensuojelu ovat olleet huostaanotosta erimielisiä, tukevat tätä käsitystä. Jos vanhempi hyväksyy huostaanoton perusteet, mutta vetoaa tilanteen muuttumiseen, hänellä on paremmat edellytykset saada lapsi takaisin luokseen kuin silloin, jos hän perustelee näkemystään niin sanotulla vastapuheella. Toisin sanoen vanhemman tulee olla valmis asettumaan huostaanotetun lapsen vanhemman oikeanlaista asiakkuutta koskeviin odotuksiin. Tällöin vanhempi pystyy ymmärtämään sen, mikä perheen elämässä on nähty ongelmaisena, ymmärtämään roolinsa siinä ja lisäksi toimimaan niin, että nämä ongelmat poistuvat. Tällöin vanhempien on jollain tasolla määriteltävä itsensä esimerkiksi väkivaltaiseksi, päihdeongelmaiseksi tai kehnoksi vanhemmaksi (Hiitola 2015, 165).

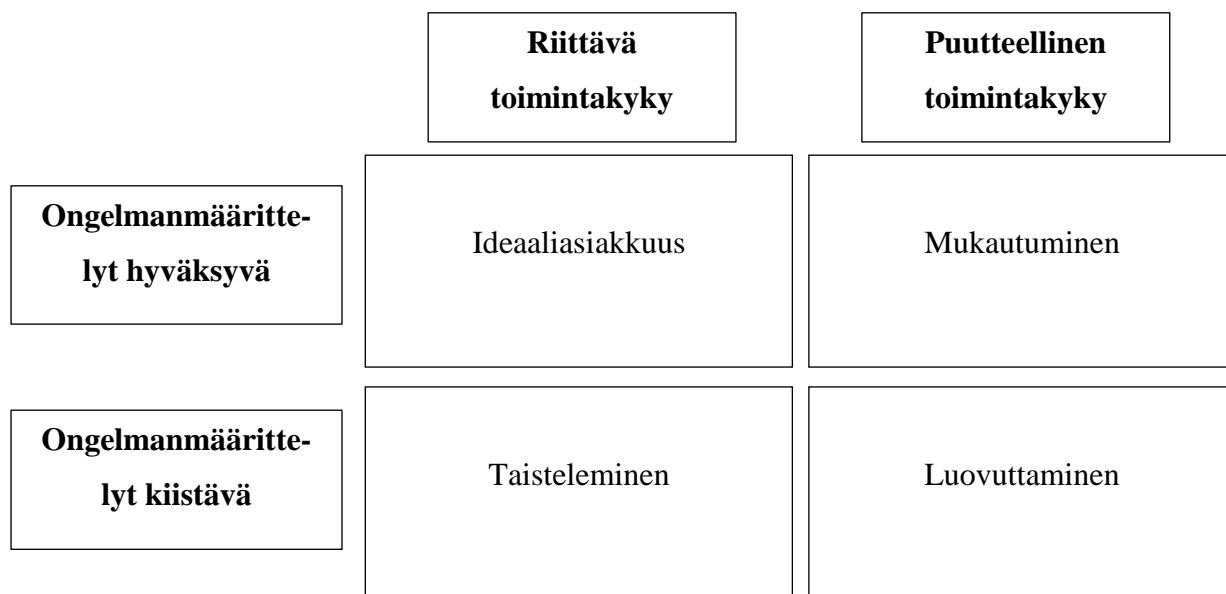
Huostaanoton jälkeen vanhemman elämä mullistuu monella tapaa. Hänen arkensa muuttuu, hänen kulttuurisesti hyväksyty roolinsa vanhempana tulee kyseenalaistetuksi ja samaan ai-

kaan hän elää kriisiä elämässään. Tietoisuus vanhemmuusidentiteetin muutoksesta huostaanoton myötä voi saada vanhemmat tuntemaan itsensä eristetyiksi, arvottomiksi ja erilaisuutensa vuoksi yhteiskunnasta ulossuljetuiksi. Samaan aikaan vanhempien olisi kuitenkin selvittävä voimakkaista menetyksen, surun ja vihan tunteista. (Schoefield ym. 2011; Vierula 2016, 264.)

Riippumatta omasta voinnistaan vanhemman pystyttävä tekemään lastensuojelujärjestelmän ja lain määrittelemiä ratkaisuita henkilökohtaisessa elämässään ja asiakkuudessaan. Ensinnäkin vanhempi joutuu ennen huostaanottoa, sen tapahtuessa ja sijaishuollon aikana määrittelemään toistuvasti oman suhtautumisensa huostaanottoon ja asiakkuuteen huostaanotetun lapsen vanhempana. Sen lisäksi hänen on toimittava sen mukaisesti, miten hän huostaanottoon suhtautuu. Mikäli vanhempi hyväksyy huostaanoton ja tunnistaa siihen johtaneet syyt, hän voi alkaa toimia niin, että nämä syyt poistuvat. Toisinaan vanhemman tilanne on kuitenkin esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelman tai elämän kriisitilanteen takia sellainen, ettei hän kykene toimimaan tilanteen muuttamiseksi, vaikka ymmärtäisikin tarpeen sille. Toisaalta vanhempi voi myös päätyä vastustamaan huostaanottoa ja sen sisältämiä määritelmiä omasta vanhemmuudestaan. Tällöin hän voi yrittää vaikuttaa huostaanottopäätökseen joko lainsäädännön suomin keinoin tai kansalaisaktiivisuuden kautta. On myös mahdollista, että vanhempi vastustaa huostaanottoa ja sen sisältämiä määritelmiä, mutta hänellä ei ole sellaisia voimavaroja, että hän pystyisi aktiivisesti vastustamaan tilannetta. Vaikka lainsäädäntö velvoittaa lastensuojelun neuvomaan valituksissa, kanteluissa, muistutuksissa ja muissa lain säätämässä tavoissa, joilla vanhempi voi pyrkiä vaikuttamaan tilanteeseen, byrokraattisessa järjestelmässä toimiminen edellyttää verrattain hyvää toimintakykyä.

Tästä lähtökohdasta käsin vanhemman realistiset toiminnan vaihtoehdot sijoituksen aikana rajautuvat siis seuraavasti:

Kuva 5 Vanhemman toiminnalliset vaihtoehdot

Vanhemmalla on neljä vaihtoehtoista asiakkuuden toimintamallia, joihin hän voi päätyä asiakkuudessaan huostaanoton jälkeen. Koska huostaanotto on pitkäkestoinen prosessi (Vierula 2016), vanhempi ei nähdäkseen ole pakotettu pysymään yhdessäkään toimintakategoriassa, vaan voi liikkua niiden välillä moneen otteeseen lapsen huostaanoton aikana riippuen siitä, mikä hänen toimintakykynsä ja suhteensa lastensuojelun antamiin määritelmiin sekä ymmärryksensä lapsen edusta kulloinkin on. Myös lastensuojelun ja muun palvelujärjestelmän edellytyksillä tehdä asiakkaan kohdalla hyvää asiakastyötä ja tarjota oikeat palvelut on varmasti merkitystä sille, miten asiakas eri kategorioiden välillä liikkuu.

Seuraavissa luvuissa käsittelen tarkemmin tutkimustietoon pohjaten, millaisista toiminnallisista vaihtoehdoista ideaaliasiakkuudessa, taistelemisessa, mukautumisessa ja luovuttamisessa on kyse.

4.2 Ideaaliasiakkuus

Kun lapsen vanhempi pystyy ymmärtämään lapsen huostaanottoon johtaneet syyt ja lapsen edun niin kuin ne huostaanoton yhteydessä määritellään sekä on ainakin alustavasti valmis pohtimaan omaa osuuttaan ja muutostarpeitaan yhdessä lastensuojelun kanssa, edellytykset hyvään yhteistyöhön lastensuojelun kanssa ovat olemassa. Jotta tämä olisi mahdollista, vanhemman tulee olla riittävän toimintakykyinen. Tällä tarkoitan yleisen aktiivisen toimijuuden lisäksi myös riittävää vakautta ja pysyvyyttä toiminnan laadussa. Näiden kriteereiden täyty-

essä vanhemmalla on mahdollisuus olla lastensuojelun ideaaliasiakas. Ideaaliasiakas on valmis pohtimaan kriittisesti omaa rooliaan huostaanotossa ja kykenevä tekemään pysyviä muutoksia elämässään. Hän voi olla ongelmainen, mutta hän on valmis ottamaan vastaan apua, ja hänen toimintakykynsä mahdollistaa sen, että oikein kohdistettu apu myös vaikuttaa. Oman avuntarpeen ymmärtäminen on osa hyvää asiakkuutta, jossa sekä vastaanotetaan tukea että jaetaan ymmärrys tuen tarpeesta ja kohteesta (Vierula 2016, 179). Ideaaliasiakkaan kanssa lastensuojelun on mahdollista tehdä yhteiseen muutostavoitteeseen tähtäävää ja pääosin hyvässä molemminpuolisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa työtä.

Ideaaliasiakkaana toimiminen edellyttää myös tilanteen jonkinasteista hyväksymistä. Kaikilla huostaanoton kokeneilla vanhemmilla sen käynnistämät tunne-elämän prosessit eivät ole yhtä tuskallisia kuin toisilla. Huostaanotto voi tuntua jopa helpottavalta, jos vanhempi voi kokea lapsen saavan parempaa huolenpitoa ja saavan paremman lapsuuden sijaishuoltopaikassa kuin vanhemman luona. Kuitenkin myös tällöin huostaanotto aiheuttaa monenlaisia tunteita. Tällöin sosiaalityöntekijän ammattitaidolla, asiakassuhteen luottamuksellisuudella ja henkisen tuen tärkeydellä on vaikutusta siihen, että vanhemman tunneristiriidat lieventyvät ja hän pystyy löytämään läsnäolevan roolin lapsensa elämässä. (Vierula 2016, 276.) Kun asiat menevät hyvin, huostaanotto voidaan kokea jopa voimaannuttavana ja siitä selviäminen on mahdollista (Hiltunen 2015). Huostaanotto voi myös kokemukseni mukaan tarjota muulle perheelle rauhan huostaanottoa edeltävien usein kaoottisten vaiheiden jälkeen. Pitkäsen (2011) mukaan sijaishuolto voidaan nähdä sellaisena aikana, jolloin vanhempi voi keskittyä tekemään muutoksia omaan elämäänsä. Tällöin vanhemmuus voi säilyä tärkeänä oman elämän roolina ja muutoksen lähtökohtana. Rankasta tunnekokemuksesta huolimatta huostaanoton voi kokea positiivisena, jolloin myös rinnakkaisen vanhemmuuden rakentaminen sijaishuoltopaikan kanssa onnistuu. (Emt.)

Järjestelmä ja sosiaalityön työmenetelmät ja eetos ovat rakentuneet ideaaliasiakkaan toimintamalliin pystyvää, suhteellisen tasapainoista, toimintakykyistä ja tilanteen hyväksyvää vanhempaa varten. Ideaaliasiakas pystyy tekemään lastensuojelun kanssa lainsäädännön asettamien oletusten mukaisesti yhteistyötä, ottamaan avun vastaan, ymmärtämään lapsen edun, olemaan uhkaamatta lasta tai hänen sijoituspaikkaansa ja pyrkimään kohti muutosta kohtuullisen vakaasti. Ideaaliasiakas pystyy myös ajamaan lapsensa etua. Mikäli hän on tyytymätön lastensuojeluun tai sijaishuoltopaikkaan, hän pystyy käyttämään lainsäädännön suomaa vaikuttamiskeinoja. Tällaisen vanhemman kanssa perheen jälleenyhdistämistä kohti pyrkiminen

on myös todennäköisempää kuin muiden asiakkaiden, sillä yhteistyöhön ja sitä kautta oikeanlaisen avun perille saamiseen on paremmat mahdollisuudet. On myös havaittu, että vanhempien kuntoutuminen ja hyvinvointi vahvistavat lapsen sijoituksen etenemistä tarkoituksenmukaisesti, minkä lisäksi vanhempien rinnakkainen, tasapainoinen vanhemmuus sijaishuoltopaikan ohella on tavoittelemisen arvoinen asia (Pitkänen 2011). Lapsesta erillään asuminen ei tarvitse tarkoittaa huolenpidon ja vastuunkantamisen päättymistä, vaikka se ei enää olisikaan jokapäiväiseen yhdessäoloon perustuvaa (Nousiainen 2004).

Ideaaliasiakkuus on vanhemmalta paljon vaativa asetelma herkässä tilanteessa. Vanhempi saattaa esimerkiksi turhautua jatkuvaan arvioinnin kohteena olemiseen, ja muokata omaa käytöstään niin, etteivät työntekijät osaisi tarttua epäilyttäviin seikkoihin. He saattavat esimerkiksi peittää surun, vihan ja kiukun tunteensa, jotta eivät vaikuttaisi yhteistyökyvyttömiltä tai ongelmaisilta. (Vierula 2016, 278.) Sijaishuollon aikana vanhemmat saattavat vältellä omasta elämästään puhumista sosiaalityöntekijöille, jotta eivät vahingossakaan sanoisi mitään sellaista, josta voisi seurata ikäviä asioita esimerkiksi tapaamisten rajaamiseen liittyen. Vanhemmat ovat saattaneet kokea saavansa rangaistuksen avoimuudestaan oman elämänsä suhteen. (Hiltunen 2015, 201.) Sijaishuollon aikaiseen vanhemmuuteen kuuluu tiettyssä määrin arvioivan, institutionaalisen katseen alla oleminen (esim Korpinen 2008, Vierula 2016). Sosiaalityöllä on haastava rooli kohdistaa tätä katsetta niin, että suhde voi pysyä aidosti yhteistyöhön perustuvana siitä huolimatta.

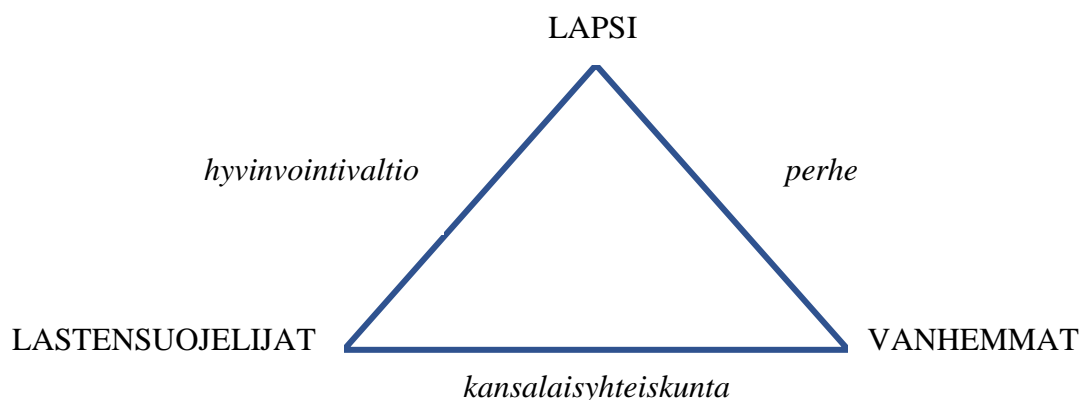
4.3 Taisteleminen

Silloin kun vanhemmalla on varsin hyvä toimintakyky, mutta hän ei pysty hyväksymään tilannetta tai sen mukanaan tuomia määritelmiä, hän voi päätyä taistelemaan aktiivisesti tilannetta vastaan. Näin voi olla myös silloin, jos hän ei esimerkiksi oman vointinsa, tunteidensa tai huonojen viranomaiskokemustensa vuoksi pysty toimimaan asiakkuudessa, kuten asiakkaalta odotetaan. Vanhempi saattaa esimerkiksi menettää toistuvasti malttinsa tehdessään viranomaisten tai sijaishuoltopaikan kanssa yhteistyötä, kieltäytyä ottamasta vastaan apua tai toimia lastensuojelun tulkinnan mukaisen lapsen edun vastaisesti. Taistelemaan päädytään, jos ideaaliasiakkuuden puitteissa ei voi toimia, mutta vanhemman toimintakyky on riittävä institutionaalisisessa ympäristössä toimimiseen.

Taistelemiseen päättymiselle voi olla monia syitä. Tarja Vierula (2016) havaitsi tutkimuksessaan, ettei pitkäaikainenkaan terapia poista niitä vihan, surun, syyllisyyden, häpeän ja huononmuuden tunteita, joita huostaanotto käynnistää, vaan tunneprosessit voivat jatkua vielä

vuosia huostaanoton jälkeen. Vihan tunteet sosiaalityöntekijää tai sijaisvanhempia kohtaan ovat mahdollisia, sillä tunnetasolla kyse on heistä, jotka ovat vieneet vanhemmalta lapsen. Lastensuojelun asiakasprosesseista etenkin perusteettomaksi koettu huostaanotto voi pitää yllä pitkäkestoista vihaa sosiaalityöntekijöitä kohtaan. (Emt.) Mikäli asiakas tuntee voimakasta vihaa järjestelmää tai sosiaalityöntekijää kohtaan, ideaaliasiakkuuden vaateet voivat olla liikaa. Myös huostaanoton juridinen asema toistaiseksi voimassa olevana ja sitä seuraava väliaikaisuuden ilmapiiri vaikuttaa uskoakseni toisinaan merkittävästikin siihen, miten sekä vanhempi että lapsi voivat sijaishuoltoon sopeutua. Vaikka tilanne olisi luonteeltaan hyvinkin pysyvä, mutta vanhempi ei voi hyväksyä tätä määritelmää ja lainsäädäntö lähtee perheen jälleenyhdistämisen tavoitteesta ilman poikkeuksia, saattaa se lisätä taistelijan intoa taistella.

Taistelevalla vanhemmalla on mahdollisuus toimia virallisten kanavien kautta. Lainsäädännölliset rakenteet antavat vanhemmille väylän taistella päätöksiä ja myös lastensuojelun toimintatapoja vastaan. Oikeustaisteluiden taustalla olevat syyt kietoutuvat siihen, että vanhemmat tavoittelevat lapsen parasta. (Vierula 2016, 288.) Jos vanhempi ei voi syystä tai toisesta uskoa lastensuojelun toimivan lapsen edun mukaisesti, vaan oma käsitys lapsen edusta eroaa tästä merkittävästi, oikeustaistelu voi tuntua perustellulta ja oikeudenmukaiselta toimintatavalta. Juridisten tyytymättömyyden esiin tuomisen kanavien lisäksi vanhemmat voivat taistella tilannetta vastaan myös kansalaisyhteiskunnan areenalla. Erja Saurama (2002, 36-37) on hahmottanut lastensuojelun kiistakolmiona. Sen myötä, kun lasten oikeudet ja kansalaisuus yhteiskunnassa ovat vahvistuneet, viranomaisten ja perheiden suhteet ovat monimutkaistuneet.

Kuva 6 Lastensuojelun kiistakolmio (Saurama 2002)

Lastensuojelun ja lapsen suhde toteutuu hyvinvointivaltion kentällä, jossa tavoitteena on lapsen edun edistäminen. Sillä on kuitenkin huostaanoton jälkeen seurauksensa lapsen perhekehkeyseen nähden. Jos vuorovaikutteinen suhde lastensuojelijoiden ja vanhempien välillä ei onnistu, nämä voivat herkästi kokea perusoikeuksiaan loukatun. Tällöin vanhemmat alkavat toteuttaa suhdettaan lastensuojeluun kansalaisyhteiskunnassa vaikuttaen, mikä voi tulla esiin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa tai julkisuuteen vetoamisessa. Media kansalaisyhteiskunnan osana ottaakin mielellään lastensuojeluasioita käsiteltäväksi ja asettuu kansalaisten puolelle viranomaisia vastaan. (Emt., 36-37.) Tarja Vierula (2016) on määritellyt kansalaisaktiivisuuden tapahtuvan yksilöllisesti tai yhteisöllisesti suhteessa yhteiskuntaan tai vertaisiin. Sen tavoitteena on oikeuksien puolustaminen, äänen kuuluviin saaminen ja omakohtaisten kokemusten jakaminen. Sen pyrkimyksenä voi olla myös yhteiskunnallisten epäkohtien parantaminen esimerkiksi keskustelun herättämisen kautta. (Emt., 271, 287.)

Kaikki vanhemman aktiivisuus kansalaisena ei ole ristiriidassa ideaaliasiakkuuden kanssa. Osaa kansalaisaktiivisuuden muodoista voi toteuttaa myös ilman taistelijan toimintastrategiaa. Tällaista aktiivisuutta on esimerkiksi perusteltujen valitusten laatiminen tai sijoituksen purkamisen vaatiminen silloin, kun tilanne on muuttunut huostaanoton perusteisiin nähden. Myös tutkimuksiin osallistuminen, kokemusasiantuntijana toimiminen tai vertaisryhmätoimintaan osallistuminen sopii yhteen ideaaliasiakkuuden kanssa. Esimerkiksi sijoitettujen lasten vanhempien Voikukkia-toiminnan voi katsoa asettuvan virallisen asiakkuuden ja tukimuotojen sekä aktiivisen kansalaisuuden välimuotoon. Se on julkisesti järjestettyä ja ylläpidettyä, mutta antaa vanhemmille mahdollisuuden purkaa kokemuksia vertaistalalla. (Ks. esim. Kujala 2003; 2012.) Voikukkia-toimintaa voi pitää myös merkinä siitä, että lastensuojelijat ovat ymmärtäneet vanhempien harjoittaman vastapolitiikan kansalaisyhteiskunnan tasolla tapahtuvaksi aktivoitumiseksi, eivätkä ole kokeneet sitä uhkana, vaan päinvastoin kannustaneet siihen. (Ks. Saurama 2002, 38.)

Vierula (2016) on havainnut, että kansalaisaktivoitumisen yhtenä motiivina voi olla ajatus siitä, että taistelemalla lasten saamiseksi takaisin kotiin vanhempi voi osoittaa olevansa hyvä ja rakastava – siis toteuttaa tärkeää kunnollisen vanhemman normia. Kansalaisaktivoitumisen prosessilla onkin kaksi puolta. Ne saattavat tukea vanhempien oikeuksien toteutumista ja hänen osallisuuttaan sekä mahdollisuuksiaan jakaa kokemuksiaan. Toisaalta kansalaisaktivoituminen voi ylläpitää huostaanotetun lapsen vanhemman identiteettiä niin, että se kapeuttaa muuta elämää. Jos lastensuojelun asiakkuudesta ja huostaanoton prosessoinnista tulee elämän keskeisin merkityksen tuojia, identiteetti saattaa ylikorostua suhteessa muihin elämän

osa-alueisiin. (Vierula 2016, 288.) Huostaanotetun lapsen puolesta taistelevana vanhempana toimiminen voikin tarjota vanhemmalle sekä hyviä että rajaavia kokemuksia.

Juridisten ja kansalaisaktiivisuuden keinojen lisäksi vanhempi voi nähdäkseni löytää taistelulle vähintäänkin henkistä pontta myös kuluttaja-ajattelusta, vaikka ajatus on sosiaalityön asiakkuuskäsitykselle vieras. (Esim. Valkama 2012, 52.) Anneli Pohjola (2010, 21-22) on kuvannut sosiaalityön asiakkuudelle olevan tyypillistä se, että työn tavoitteena on asiakkaan tai hänen tilanteensa muutos parempaan. Hän on korostanut, että sosiaalityössä kuluttajan rooli on lähtökohtaisesti vieras, sillä asiakkaan tavoitteena on oman, vaikean elämäntilanteen solmujen avaaminen, eikä palvelujen kuluttaminen. Esimerkiksi lastensuojelun kuluttajuutta hän pitää ajatuksen tasolla vieraana. (Emt.) Katja Valkama (2012, 52) toteaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ei voida tehdä kuluttajuuden vaatimia laajamittaisia valintoja, eikä palveluille ole vaihtoehtoja. Hänen mukaansa asiakkaan aktiivinen osallistuminen palveluntuotantoon on myös yleensä välttämätöntä. (Emt.) Näen kuitenkin, että vanhemman sijaishuollon aikaisessa asiakkuudessa ja etenkin taistelemiseen päätyneiden vanhempien toiminnassa voi olla viitteitä kuluttajuusajattelusta. Vanhemman taloudellisesta tilanteesta riippuen hän voi joutua maksamaan varsin tuntuviakin asiakasmaksuja sijaishuollosta. Mikäli lapsi on sijoitettu lastensuojelulaitokseen, erilaisten yksityisten laitosten kuvauksia on internet pullollaan, niitä markkinoidaan ja toisaalta niiden varsin yleinen kuuluminen monikansallisiin voittoa tuottaviin yrityksiin on vanhemmilla usein hyvin tiedossa. Mikäli vanhempi ei samaan aikaan koe sijaishuoltoa muutokseksi parempaan eikä hyväksy sitä, kuluttajayhteiskunnan asiakkaan rooli voi tuntua helposti omaksuttavalta ja herättää myös tyytymättömyyden tunteita, jos valintoihin ei koe voivansa vaikuttaa. Johanna Hurtig (2003) ja Tarja Pösö (2007) ovatkin nostaneet esiin sen, ettei lastensuojelusta välttämättä tulisi puhua niinkään palveluna, vaan velvoitteena tai suojeluna.

4.4 Mukautuminen

Vanhempi saattaa huostaanoton jälkeen hyväksyä huostaanoton ja siihen liittyvät määritelmät, mutta olla siitä huolimatta kykenemätön ideaaliasiakkuuteen. Yleensä tähän liittyvät syyt palautuvat vanhemman toimintakykyyn. Vanhempi saattaa olla periaatteessa halukas tekemään elämäänsä muutoksia ja pyrkimään yhteistyössä kohti sijaishuollon purkamista, mutta hänen voimavaroja eivät syystä tai toisesta riitä tähän. Vanhemmalla voi olla vaikeita toimintakykyä heikentäviä fyysisiä tai psyykkisiä ongelmia, heikkolahjaisuutta tai hänen päihdeongelmansa saattaa rajata toimintakykyä merkittävästi. Ulkomaalaistaustaisen van-

hemman huono ymmärrys suomalaisesta yhteiskunnasta tai heikko suomen kielen taito voivat myös tosiasiallisesti rajata toimintakykyä merkittävästi. Tällöin vanhempi voi mukautua asiakkuuteen.

Mukautuvat vanhemmat voivat olla sijaishuoltopaikalle ja lastensuojelulle usein siinä mielessä vaivattomia asiakkaita, etteivät he juurikaan asetu poikkiteloin tai aiheuta aktiivista lisäkuormitusta. Sijaishuollon tavoitteellisen toteuttamisen ja perheen jälleenyhdistämisen kannalta mukautuvat vanhemmat ovat kuitenkin hyvinkin haastavia. Akuutti päihde- tai mielenterveysongelma voi tehdä yhteistyöstä vanhemman kanssa välillä jopa mahdotonta. On lastensuojelun vastuulla tarjota tästä huolimatta apua säännöllisesti. (Pitkänen 2011, 122.) Vanhempien jaottelussa tämä ryhmä lienee se, joka hyötyisi eniten hyvin koordinoidusta ja resursoidusta, vanhempien tarpeista lähtevästä tuesta niin vanhemmuuteen kuin toimintakykyä rajaaviin ongelmiin.

Miia Pitkäsen (2011) tutkimuksessa vanhempien kokemuksista sijoituksen aikaisesta vanhemmuudesta sijoituksen aikainen työskentely näyttäytyi epäselvänä, vaihtelevana ja riippuvaisena sekä sosiaalityöntekijöistä että sijaishuoltopaikoista. Vaikka vanhemmat halusivat sitoutua apuun, avun järjestäminen ja koordinoiminen itsenäisesti tuntui monimutkaiselta ja hitaalta. Lastensuojelutyön rooli vaikutti moniammatillista työtettä merkittävämmältä. Vanhemmat halusivat tulla huomioiduiksi nimenomaan vanhempina, eivätkä vain aikuisina, joiden elämäntilannetta tarkastellaan erillään lapsista. (Pitkänen 2011.) Saman suuntaisiin tuloksiin tuli tutkimuksessaan myös Kai Alhanen (2014). Myös lainsäätävä tuntuu tunnustaneen tämän ryhmän huolehtiessaan siitä, että vanhemman tulisi saada oma, moniammatillisesti toteutettu asiakassuunnitelma ja sen mukaiset palvelut. Kuten luvussa 2.4 todettiin, käytännössä tämä tuki ei kuitenkaan toteudu niin hyvin kuin pitäisi. Lastensuojelun resurssit keskittetään lapsiin, eikä palvelujärjestelmä vastaa vanhemman tarpeisiin niin hyvin kuin toivottavaa olisi.

Mukautuvaan toimintamalliin päätyneet vanhemmat saattaa olla epätietoinen siitä, mitä häneltä odotetaan ja miten asioiden pitäisi muuttua, jotta lapsi voisi palata kotiin (esim. Hoikkala & Heinonen 2013, 45). Hän ei pysty toimimaan sellaisten tavoitteiden mukaisesti, joita hän ei ymmärrä, eikä hän toisaalta myöskään pysty aktiivisesti vastustamaan jotain, joka tuntuu epämääräiseltä. Vanhempien voi myös itse olla vaikea kuvata, millaista tukea he tarvitsisivat. Vaikka he olisivatkin saaneet sijaishuollon aikana tukea, saattaa heistä kuitenkin tuntua siltä,

että he ovat jääneet tuen ulkopuolelle (Pitkänen 2011, 39). Toimintakyvyltään heikon vanhemman kanssa tehtävässä asiakastyössä saattaa olla samaa vapaaehtoisen pakon piirrettä kuin huostaanotossa (esim. Kuokka & Pösö 2016). Onko vanhemman hyväksyntä tilanteessa aito, jos hän kokee olonsa avuttomaksi ja voimattomaksi, ja julkisella vallalla on viimekätinen valta toimia? Toisaalta myös vanhempien varsin yleinen kokemus ohitetuksi ja mitätöidyksi tulemisesta saattaa johtaa heidän turhautumiseensa ja lamaantumiseensa (Alhanen 2014, 56).

4.5 Luovuttaminen

Neljäs toiminnallinen vaihtoehto sijoitetun lapsen vanhemmalle on luovuttaminen. Siinä missä ideaaliasiakkaat, taistelijat ja mukautujat joko toimivat hyvässä yhteistyössä lastensuojelun kanssa, kipuilevat suhdettaan lastensuojeluun, tai taipuvat lastensuojelun asiakkuuteen, kun eivät muutakaan osaa, luovuttajat antavat periksi. He saattavat esimerkiksi vajota syvemmälle päihdekierteeseen tai kadota lasten elämästä ja lastensuojelun asiakassuhteesta. Luovuttajat saattavat vastustaa huostaanottoa ja siihen liitettyjä kriteereitä, mutta olla toimintakyvyltään liian heikkoja taistellakseen niitä vastaan. He saattavat myös olla entisiä taistelijoita, joiden toimintakyky on heikentynyt tai entisiä mukautujia, jotka esimerkiksi koettuaan jääneensä ilman tukea menettävät uskonsa sijoituksen mieleen ja oikeutukseen. Sijoitetun lapsen vanhemmat saattavat sekä kokea menettäneensä lapsen että jäävänsä ilman riittävää tukea (Sinko & Virokannas 2009). Luovuttaja saattaa olla myös vanhempi, jonka toimintakyky on kerta kaikkiaan niin huono, ettei hän pysty muodostamaan minkäänlaista aktiivista kantaa huostaanottoon.

Huostaanotto herättää vanhemmissa monenlaisia tunteita ja ristiriitoja. Tarja Hiltusen (2015) tutkimat äidit vahingoittivat itseään esimerkiksi yrittämällä itsemurhaa tai käyttämällä päihteitä. Sijoituksen hyväksyminen voi olla alkuun tunnetasolla mahdotonta, ja lapsen lähdettyä vanhemman ote elämästä saattaa kirvota. Lapsen poistuttua vanhempi ei välttämättä jaksa välittää mistään, eikä millään ole mitään väliä. Tällöin päihteiden käyttö voi auttaa selviämään kestävämmältä tuntuvasta tilanteesta. (Vierula 2016, 274; Schoefield 2011.)

Myös vanhempien katoaminen on tuttu ilmiö lastensuojelussa ja kadonneiden vanhempien jäljittäminen on koettu haastavaksi tehtäväksi (Helavirta 2016, 208). Ehjä ry julkaisi vuonna 2013 Marjo Pajarin raportin Kadonnutta vanhempaa etsimässä. Raportti esittelee sijaishuollossa elävien lasten vanhempien katoamista ja prosessia heidän tavoittamiseksi. Tutki-

mukseen osallistuneista 373 lapsesta kahdellatoista prosentilla joko toinen tai kumpikin biologinen vanhempi oli kadonnut vähintään edeltävän vuoden ajaksi. Osa vanhemmista oli ollut poissa lasten elämistä jo ennen huostaanottoa, toiset taas kadonneet sen jälkeen. Isät katosivat huomattavasti äitejä useammin. Tämän lisäksi osa vanhemmista oli välillä yhteydessä lapseen ja välillä ei, mikä koettiin lastensuojelulaitosten henkilökunnan näkökulmasta lapsen kannalta vahingollisemmaksi kuin kokoaikainen poissaolo. Katoaminen ei siis ole vanhemman toimintamallina tavaton.

Vanhempien katoamisen syiksi jäsenyivät henkilökohtaiset ongelmat, yleisyysjärjestyksessä päihdeongelmat, väkivalta ja rikollisuus, avio- ja avoerot sekä mielenterveysongelmat. Usein nämä syyt yhdistyivät. Toisinaan huostaanotto oli ollut vastentahtoinen, mikä vaikeutti yhteyden uudelleenrakentamista. Tällöin pyrittiin ottamaan aikaa ja luomaan vanhemmalle arvostettu ja kunnioitettu olo. Toisinaan tavoitettujen vanhempien henkilökohtaisen elämän ongelmat olivat niin vaikeita, että yhteydenpitoa piti harkita. (Pajari 2013.)

Epätoivoisessa tilanteessa vanhemman toimijuus voi olla hyvin vähäistä. Jos tuntuu siltä, että viranomaiskoneisto jyrää epäoikeudenmukaisesti, eivätkä omat voimat riitä panemaan vastaan, pienetkin teot voivat olla merkityksellisiä. Kuten Tarja Vierula (2017) toteaa, vanhempia ja heidän lastaan koskevien asiakirjojen ja lastensuojelun kielelle käännettyjen tietojen lukematta jättäminen voi olla ainoa teko, jossa vanhemmalla on valtaa. Pohjalle vajoamisen jälkeen voi kuitenkin olla mahdollista pysähtyä, hakea apua ja vaihtaa elämän suuntaa. Tarja Hiltusen (2015, 202-203) tutkimuksessa ajatus lapsista auttoi vanhempia kiinnittämään huomion omaan hyvinvointiin ja elämän kuntoon saattamiseen riippumatta siitä, tulisivatko he saamaan lapsiaan takaisin. Kuten Pajarin (2013) selvityksessä todettiin, kadonneiden vanhempien palauttaminen lasten elämään vaatii kuitenkin aikaa ja kärsivällisyyttä. Kun ideaali-asiakkuudesta puuttuu sekä riittävä toimintakyky että huostaanottoon liittyvien määritteiden hyväksyminen, matka läsnäolevaan, rinnakkaiseen vanhemmuuteen ja etenkin lainsäätäjän tavoitteena olevaan perheen jälleenyhdistämiseen on pitkä.

5 Huomioita ja jatkotutkimusideoita

5.1 Lastensuojelun sosiaalityö suhteessa toiminnallisiin vaihtoehtoihin

Sosiaalityöntekijät ovat ammatillisesti orientoituneita sellaisen vanhemman kohtaamiseen, joka pystyy toimimaan ideaaliasiakkuuden kautta. Esimerkiksi Kirsi Kaikko ja Leila Friis (2009) korostavat lastensuojelutyön oppikirjassa olevassa artikkelissaan sosiaalityöntekijän ja vanhemman yhdessä muodostamaa asiakkuuden perustaa, tavoitteita ja keinoja, ja sitä seuraavaa ”yhteistä taivalta kohti tavoitteiden saavuttamista ja asiakkuuden päättymistä”. He toteavat, että ”yhteistyösuhde ja avoin vuorovaikutus toimivat asiakkaan ja työntekijän sekä moniammatillisten verkostojen keskinäisen työskentelyn lähtökohtina. Tasavertaisuus suhteessa merkitsee asiakkaan vastuuttamista omassa arjessaan, ja työntekijän osalta se tarkoittaa vastuuta prosessista.” (Emt., 76-78.) Tällaista sosiaalityön työtettä kutsutaan usein dialogiseksi tai psykososiaaliseksi (Heinonen & Sinko 2009). Nähdäkseni tällainen tasavertaisuus edellyttää kuitenkin sitä, että asiakas hyväksyy sen, miten häntä vastuutetaan ja hän suostuu toimimaan vakaasti sosiaalityöntekijän kokonaisvastuun ja avoimessa vuorovaikutuksessa muodostuneen orientaation suuntaisesti. Muun tyyppiselle asiakkuuden toimijuudelle artikkelin kuvaama lastensuojelutyö ei anna tilaa, vaikka huostaanoton jälkeisessä tilanteessa myös muunlaista asiakkuutta on olemassa.

Antti Särkelän (2001) edelleen opetuskäytössä olevassa asiakastyön menetelmäoppaassa korostetaan, että kaiken asiakastyön lähtökohtana on aina oltava asiakkaan oma käsitys hänen tilanteestaan ja tarpeistaan. Työn tavoitteiden pitäisi olla asiakkaalle tärkeitä ja asiakasta toimintaan yllyttäviä. Särkelän mukaan on toissijaista, onko tavoite työntekijän mielestä paras mahdollinen. (Emt., 87-93.) Kun tämä menetelmäoletus asetetaan huostaanoton jälkeisen vanhemmuuden kontekstiin, edessä on haasteita. Kun vanhempi tosiasiallisesti on asiakkaana alisteinen lapsen edulle ja viranomaiskäsitteille lapsen edusta, hänen oma tilannekuvansa ei voi mennä lastensuojelun tilannekuvan edelle.

Lastensuojelun menetelmälliset mallit pohjaavat ideaaliasiakkaan kanssa tehtävän yhteistyön oletukseen. Sen ihannointi voi kuitenkin pitää lastensuojelun vaikeita kysymyksiä tabuina ja jättää sosiaalityöntekijän yksin ristiriitaisiin ja syyllisyyttä herättäviin tilanteisiin, kun hän ei onnistu luomaan riittävän laadukasta asiakassuhdetta. Lastensuojelun ja vanhemman kompleksinen suhde tunnustetaan, mutta kun sosiaalityöntekijöitä ohjataan työssä, vastuu tunnetaan palautettavan sosiaalityöntekijään ja hänen kykyynsä toimia vuorovaikutteisesti. (Heinonen & Sinko 2009). Kuitenkaan myöskään vanhemmat eivät suinkaan aina ole halukkaita

mukautumaan hyväntahtoiseen kumppanuuteen (Nätkin & Vuori 2007, 33-34). Näin on etenkin taistelemiseen päätyneellä vanhemmalla. Sijoitettujen lasten kanssa työskentelevien kannalta taistelevat vanhemmat ovat työllistäviä, sillä erilaiset oikeuskäsittelyt, muistutukset ja oikaisupyynnöt sekä tilanteiden selvittelyt vievät paljon aikaa ja energiaa. Myös rakentavan ja lapsen sijoituksen tavoitteiden onnistumiseen tähtäävän yhteistyön muodostuminen on ideaaliasiakkuutta huomattavasti haastavampi, pitkäkestoisempi ja herkempi prosessi.

Tästä perspektiivistä onkin ongelmallista, että lastensuojelun ammatillisessa eetosessa ei juurikaan huomioida muita kuin terapiamenetelmiin pohjautuva, yhteiseen tavoitteeseen pyrkivä asiakassuhde. Lastensuojelun sosiaalityö ei ole terapiatyötä. Vaikka esimerkiksi sosiaalityö ja perheterapia molemmat selvittävät perheiden taustoja ja perhedynamiikkaa, sosiaalityö on konkreettisempaa, tosiasioihin perustuvaa ja siinä on jatkuvasti mukana arviointi. Perheterapiassa taas voidaan työskennellä asiakkaan lähtökohdista ja tarpeista käsin toisin kuin lastensuojelun sosiaalityössä. (Kivistö 2015.) Esimerkiksi huostaanottotilanteessa lastensuojelun on pakko toimia muulla kuin vuorovaikutuksen tasolla ja tehdä konkreettisia ratkaisuja lapsen kasvuolojen turvaamiseksi (Peltonen 2009).

Vaikka asiakkaan hyväksyminen ihmisenä on sosiaalityön kenties tärkein eettinen lähtökohta, vanhemman kanssa työskentelyssä pitäisi hyväksyä ja myös julkilausua se, että toisiinsa esimerkiksi vanhemman tunteet lastensuojelua kohtaan ovat niin kielteiset tai erimielisyyss toiminnan suunnasta niin suuri, ettei asiakassuhde voi pohjautua yksimielisyyteen. Tällöin olisi tärkeää antaa hyväksyntä myös vanhemman kielteisille tunteille ja sille, ettei vuorovaikutteisuuden varassa toimiva asiakassuhde ole sillä hetkellä mahdollinen. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö vanhempaa tulisi arvostaa – päinvastoin. Oikeudenmukainen, avoin ja johdonmukainen toiminta on sitä tärkeämpää, mitä konfliktisempi asetelma lastensuojelun ja vanhemman välillä on. Tärkeää olisi löytää keinoja siihen, miten hyvää, laadukasta ja asiakasta arvostavaa lastensuojelun sosiaalityötä voi tehdä silloin, kun tilanne on niin konfliktinen, ettei ideaaliasiakkuuden menetelmien varassa voi edetä. Irkka Peltonen (2009, 190-191; 2004, 327) on ehdottanut lastensuojeluun sellaista asiakassuhdetta, joka pohjautuu avoimuuteen, luottamukseen ja totuudellisuuteen. Hän on korostanut sitä, että lastensuojelun kontrollista voidaan puhua avoimesti – myös asiakkaiden kanssa. Peltonen mukaan vanhempien epäileminen on yksi lastensuojelun perustehtävistä, eikä loputon myönteisyys ja ymmärrys välttämättä vie kohti asiakassuhteen luottamuksellisuutta. Hän ei kannata terapiapohjaista keskustelua, vaan avoimesti direktiivisempää työtapaa. (Peltonen 2009.)

Miia Pitkänen (2011) puolestaan on korostanut ristiriitaisessa asiakassuhteessa tärkeinä elementteinä etenkin avoimuuden ja huolellisen, vanhempien näkemyksiä kuvaavan dokumentoinnin lisäämistä. Lisäksi asioita olisi hyvä käsitellä vanhemman kanssa riittävän usein. (Emt., 27.) Asioiden tiivis käsittely ja vanhempien näkökulmien tarkka kirjaaminen ovat käytännöllisiä tapoja, joilla kuulluksi tulemisen tunteen voisi kuvitella kasvavan. Valitettavasti luvussa 2.4 käsitelty vanhemman sekundaarinen rooli asiakkaana ja siihen liittyvä työn priorisointi lapsiin vaikuttavat vanhemman saamaan tukeen. Huoli lapsen äänen kuulumisesta ja hänen oikeuksiensa toteutumisesta lastensuojelussa ja sijaishuollon aikana on myös kotimaisen lastensuojelututkimuksen kiinnostuksenkohteista päätellen merkittävämpi kuin huoli vanhemmista. Myös lastensuojelutyön resurssointi vaikuttaa siihen, paljonko vanhempiin voidaan käyttää aikaa.

Toisaalta on myös viitteitä siitä, ettei pelkkä ajankäyttö ja vanhempien osallistuminen todellisuudessa tarkoita sitä, että vanhemmilla olisi lastensuojelun asiakkuudessa todellista valtaa. Sarah Hitzler ja Heinz Messmer (2010) havaitsivat lastensuojelun asiakassuunnitelmaneuvoitteluita (care planning conferences) koskevassa etnografista keskusteluanalyysiä soveltavassa tutkimuksessaan, että neuvotteluiden tasa-arvoisuus on näennäistä. Tutkitut sosiaalityöntekijät käyttivät hienovaraisia menetelmiä, joilla he joko osallistivat asiakkaat päätöksentekoon tai sulkiivat asiakkaat todellisen päätöksenteon ulkopuolelle tilanteesta riippuen. Syynä asiakkaiden vaikutusyritysten ohittamiselle ja muille sosiaalityöntekijöiden käyttämille keinoille Hitzler ja Messmer eivät pitäneet sosiaalityöntekijöiden asenteita tai ominaisuuksia, vaan niitä monimutkaisia odotuksia, joita lainsäädäntö ja lastensuojelua koskevat näkemykset asettavat. Samansuuntaiseen tulokseen tuli Kai Alhanen (2014) sosiaalityöntekijöiden työnohjaajia ja lastensuojelun asiakaslapsia ja heidän vanhempiaan koskevassa tutkimuksessa. Hänen mukaansa kankea järjestelmä, byrokratia ja riittämättömät resurssit ajavat pahimmillaan työntekijät tekemään mekaanista työtä, jossa huomio keskittyy työn muo-
dollisiin seikkoihin asiakkaiden, heidän kuulemisensa ja heidän tarpeittensa sijaan riippumatta siitä, kuinka korkeat eettiset pyrkimykset sosiaalityöntekijöillä työnsä suhteen on (emt. 2014, 62, 68). Lapsen sijoitus on selkeästi säädeltyä ja tavoitteellista toimintaa. Kun mietitään vanhemman mahdollisuutta saada äänensä aidosti kuuluviin ja vaikuttaa esimerkiksi asiakassuunnitelmaneuvoitteluisiin tehtäviin linjauksiin, vaikuttaminen on vaikeaa, ellei mahdollonta, jos huostaanottoon liitettyjä määritelmiä ei pysty hyväksymään ja sitoutumaan työhön siltä pohjalta. Tällöin kuulluksi tulemisen tunne voi jäädä perustellusti vajaaksi.

Lastensuojelun avohuoltoa huostaanottoasiakirjojen kautta tutkinut Elina Pekkarinen (2016) nostaa esiin, kuinka tärkeä olisi tunnustaa, ettei samanlainen työskentelyote sovi kaikille perheille ja kaikille lapsille. Huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentelyssä olisi hyvä huomioida sama. Jäsennykseni neljästä eri toiminnallisesta vaihtoehdosta antaa tähän välineitä. Vanhempien kanssa työskentelevää sosiaalityöntekijää voisi hyödyttää sen ymmärtäminen, onko ideaaliasiakkuuteen taipumattomassa asiakkuudessa kyse siitä, etteivät vanhemmat pysty hyväksymään huostaanottoa ja siihen liittyviä määritelmiä, siitä ettei vanhemman toimintakyky ole riittävällä tasolla vai mahdollisesti molemmista. Olisi myös hyödyllistä ymmärtää, ettei liikkuminen kategorioiden välillä ole mahdotonta, vaan päinvastoin monet vanhemmat tuntuvat liikkuvan niiden välillä paljonkin riippuen esimerkiksi oman kriisityönsä vaiheesta ja henkilökohtaisten ongelmien hoidon tilasta. Samoin voisi olla hyödyllistä asettaa vanhemman asiakassuhteen tavoitteet selvästi sijaishuollon tavoitteista irralleen. Tällöin vanhemman tavoitteena voisi olla esimerkiksi toimintakyvyn parantuminen niin, että hänen kanssa voitaisiin alkaa asettaa yhdessä tavoitteita sijaishuollon suhteen. Julki lausuttu tavoite voisi olla myös huostaanoton hyväksymisessä tukeminen ja sen työstäminen ennen sijaishuollon tavoitteiden aktiivista käsittelyä.

Vanhempien toiminnallisista vaihtoehdoista tekemäni jäsennys avaa mahdollisuuksia syventää näkökulmia vanhemman asiakkuuteen ja työmenetelmiin, joiden avulla asiakastyötä voisi tehdä entistä laadukkaammin. Asiakkuuden toimintavaihtoehtojen tutkiminen tarkemmin empiirisesti voisi olla hedelmällistä ja antaa lisätietoa muun muassa siitä, miten ja miksi vanhemmat päätyvät toimimaan tiettyjen strategioiden varassa. Toisaalta erityisesti taistelun tai mukautumisen kautta toimivien vanhempien osalta olisi mielenkiintoista tutkia, millä toimintatavoilla asiakkuutta saisi ohjattua kohti ideaaliasiakkuuden suuntaa, mikä omalta osaltaan tukisi lapsen etua ja sijaishuollon tavoitteiden toteutumista. Erittäin kiinnostavaa olisi myös tutkia vanhemman osallisuuden ja toimintamallin tai toimintamallien vaikutusta lapsen sijaishuollon onnistumiseen ja lainsäädännön tavoitteen saavuttamiseen perheen jälleenyhdistämisen kautta.

5.2 Valta, hallinta, etiikka ja kulttuuri

Jäsennykseni vanhemman toiminnallisista vaihtoehdoista kuvaa osaltaan myös sitä, kuinka vahvan vallankäytön alaisena vanhempi sijaishuollon aikana on. Jotta vanhempi voisi olla ideaaliasiakas – siis toteuttaa toimintamallia, joka tutkimustiedon valossa on myös vanhemmalle ongelmattomin ja johtaa todennäköisimmin perheen jälleenyhdistämiseen – hänen on

hyväksyttävä arkaluontoisia määritelmiä ja oltava sangen toimintakykyinen. Kaikki muut toiminnalliset vaihtoehdot jäävät vanhemman kannalta selvästi epäedullisemmiksi ja vanhemman aidon osallisuuden kannalta kyseenalaisiksi. Ollakseen aidosti osallinen vanhemman on joissain vaiheessa asiakkuuttaan voitava tunnistaa ja tunnustaa itseään, lastaan tai perhettään koskevia määritelmiä ja hyväksyttävä se, että ne on arvioitu lapsen edun vastaisiksi. Tässä asetelmassa lain kautta tapahtuva vallankäyttö ja normaalistava biovalta kietoutuvat tiukasti yhteen. (Ks. luku 1.3.) Vaikka lastensuojelun työprosessit ja osin myös vanhempia koskevien toimintavaihtoehtojen reunaehdot voidaan johtaa suoraan lakiin, sijaishuoltoon olennaisesti kuuluva arviointi tehdään yhteiskunnallisiin normeihin pohjaten.

Vanhemman asiakkuudessa sijaishuollon aikana on siis vallankäytön kannalta monia kiinnostavia elementtejä. Gary C Dumbrill (2006) tutki Kanadassa, miten lastensuojelun asiakaina olevat vanhemmat kokivat lastensuojelun toimenpiteet ja miten he niihin reagoivat. Riippumatta siitä, oliko lastensuojelun asiakkuus vapaaehtoisuuteen vai vastentahtoisuuteen perustuva ne vanhemmat, jotka kokivat olevansa vallankäytön kohteena sen sijaan, että he olisivat tunteneet tullessa kuulluiksi, kokivat tullessa jyrätyiksi asiakkuudessaan. Sen sijaan vanhemmat, jotka kokivat lastensuojelun aidosti osallistavana, kokivat, että lastensuojelusta ja sosiaalityöstä oli heille paljonkin apua. (Emt.) Vallankäyttöä ei voi irrottaa sijaishuollon aikaisesta asiakassuhteesta, mutta vanhemman kannalta hyvin onnistunut suostuttelevan vallan käyttö ja toisaalta myös vanhemman aito osallistaminen lienevät ainakin ensimmäisellä ajatuksella lempeämpiä tapoja kuin suurempi vallankäyttö. Asia ei kuitenkaan ole aivan yksinkertainen. Suostuttelevaan valtaan liittyvä hallinta on yksi voimakkaimmista vallankäytön muodoista (Miller & Rose 2010, 212). Kaikki vallan elementit ovat tärkeitä tunnistaa, jottei työ muutu piilokontrolliksi, kuten Irkka Peltonen on varoittanut (2004, 329).

Sijaishuollon aikaiseen sosiaalityöntekijän ja vanhemman asiakassuhteeseen on nähdäkseni sisäänrakennettuna repressiivisen, tukahduttavan vallan elementtejä ja uhka. Koska asiakassuhteen muodostamat raamit vanhemmalle ovat hyvin ehdolliset, vanhempi ei ole sellaisessa tilanteessa, jossa hän voisi aidosti vapaasti valita toimintatapansa omista ehdoistaan käsin. Pahimmillaan vanhempi saattaa joutua riippuvuutta aiheuttavan ja ihmisarvoa ja toimijuutta riistävän vallan kohteeksi. Asetelma saattaa myös kätkeytyä paremmin tietämisen ja asiakkaiden hyväksi toimimisen taakse. (vrt. Juhila 2006, 173.) Tilanne ei nähdäkseni johdu sosiaalityöntekijöiden ylenkatsonnasta, vaan kuten Sarah Hitzler ja Heinz Messmer (2010) omassa tutkimuksessaan totesivat, tilanne on seurausta niistä monimutkaisista odotuksista, joita lainsäädäntö ja yhteiskunta lastensuojelutyölle asettavat.

Eettisesti mielenkiintoiseksi kysymykseksi nousee vanhemman osallisuus silloin, kun hän ei asetu ideaaliasiakkaan toimintamalliin. Onko aito osallisuus ylipäättään mahdollista, jos eivät ideaaliasiakkuuden ehdot täyty? Lastensuojelu ei voi irrottautua yhteiskunnan normeista tai lainsäädännön vaateista, vaan päinvastoin voi väittää, että lastensuojelu on olemassa näiden normien ja vaateiden toteuttamista varten. Yksilöiden vapauden ja osallisuuden kannalta tähän sisältyy ongelmia, eikä vanhemman ja sosiaalityöntekijän välinen asiakassuhde ole lähelläkään tasa-arvoista. Omassa työssäni sijaishuollon sosiaalityössä olen kuullut useamman vanhemman suusta turhautuneen huokauksen siitä, miksi edes kyselen heidän mielipiteitään, kun kuitenkin lopulta teen niin kuin itse tahdon. Väitteeseen on toisinaan turha väittää vastaan. Riippumatta vanhemman tai alaikäisen lapsen mielipiteistä sosiaalityöntekijän velvollisuus on toimia niin kuin ammatillisen osaamisensa ja lainsäädännön puolesta oikeaksi katsoo. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän oikeudet, velvollisuudet ja vastuu ovat suuret.

Suhteessa sosiaalialan eettisiin ohjeisiin asetelma on kiinnostava. Asiakasta voimaannuttava ja valtaistava osallisuus sekä tasavertainen toimijuus ovat tärkeitä arvoja sosiaalialalla (Talentia 2017, 16), ja siitä huolimatta monessa tilanteessa mahdottomia, kun kyse on sijaishuollon aikaisesta asiakassuhteesta vanhemman kanssa. Toisaalta eettisissä ohjeissa todetaan myös, että mikäli asiakas ei kykene ilmaisemaan tahtoaan tai ottamaan vastuuta, asiakasta on kohdeltava ihmisarvoisesti ja hänen asiansa on käsiteltävä oikeudenmukaisesti (Talentia 2017, 36). Tässä päästään lähelle edellisessä luvussa pohdittuja realistisen asiakassuhteen ideaaleja (ks. Peltonen 2009; Pitkänen 2011).

Peräänkuulutan kuitenkin edelleen raikkaampaa yhteiskunnallista keskustelua siitä, mitkä ovat kunnollisen vanhemmuuden raamit. Huostaanotot ovat lisääntyneet viimeisten vuosikymmenten aikana niin, että myös sijaishuollon asiakkuus on osunut yhä useamman perheen kohdalle. Huolimatta kulttuurisesta ongelmaperheen leimasta monet lastensuojelun asiakasperheet ovat hyvin tavallisia perheitä, jotka tarvitsevat apua. Tilanne voi olla esimerkiksi se, että vanhempi on ihan hyvä vanhempi yhdelle lapselle, mutta erityistarpeisen ja vaativan lapsen kohdalla omat voimat eivät riitä, ja apua lapsen sijoituksen kautta tarvitaan. Sijoitukset myös auttavat monia lapsia ja perheitä, ja myös onnistumisista olisi hyvä puhua avoimemmin. Tämä voisi auttaa vanhempia suhtautumaan tilanteeseen ilman ylimääräistä kulttuurista painolastia. Näin myös lapsen etu voisi toteutua sijoituksen aikana aiempaa paremmin. Hannele Forsberg (1995, 73) on siteerannut Nigel Partonia (1991, 214): ”Jos yhteiskunnallinen perheen hallitseminen on onnistunutta, merkitsee se sitä, että suurin osa meistä tietää, mitä

on hyvä lastenhoito ja vanhemmuus ja mikä tekee perheestä normaalin ilman, että olemme koskaan tavanneet yhtään sosiaalityöntekijää.” Muutoksen on valtaan liittyvissä sijaishuollon sosiaalityön kysymyksissä lähdettävä yhteiskunnallisista keskusteluista, eikä pelkkä sosiaalityön sisäinen keskustelu riitä.

5.3 Vanhempien mielenterveysongelmien vaikutus asiakkuuteen

Lukemani kirjallisuuden, käymieni keskusteluiden ja omien kokemusteni perusteella alue, josta sosiaalityössä puhutaan turhan vähän ja varoen, on vanhempien mielenterveysongelmien vaikutus asiakkuuteen lastensuojelussa. Lainsäätäjä tuntuu periaatteessa tiedostavan vanhempien haasteet ja lastensuojeluoikeutta käsittelevissä kommentaareissa nostetaan vanhemman psyykkinen sairaus tai ”luonteen vakava häiriö” etenkin vakavan vaaran tai uhan aiheuttamisen yhteydessä (Räty 2015, 543; Aer 2012, 122). Lastensuojelutyölle lainsäädännön puolelta asetettu perusoletus tuntuu kuitenkin olevan se, että kaikki tilanteet ovat ratkaistavissa. Muutosoptimismiin nojaa myös sosiaalityön ammatillinen eetos (Pösö 2016, 25-26). Vanhemmat eivät kuitenkaan aina pysty asettumaan ideaaliasiakkaan muutoskykyiseen rooliin, ja mielenterveysongelmat voivat olla tähän merkittävä syy.

Tiedetään, että suurella osalla huostaanotettujen lasten vanhemmista on vaikeita mielenterveysongelmia ja niiden joukossa persoonallisuushäiriöt ovat korostuneita. On myös viitteitä siitä, että lastensuojelun asiakasvanhempien mielenterveysongelmat ovat osin diagnosoimattomia, eivätkä vanhemmat tunnu löytävän palvelujärjestelmän kautta apua. (luku 2.1.) Vanhempien erilaiset psyykkiset ongelmat lisäävät riskiä lasten eriasteiselle kaltoinkohtelulle. (Reder & Duncan 2000, 167.) Lisäksi lapsilla, joiden vanhemmilla on mielenterveysongelmia, on kohonnut riski tunne-elämän ja käyttäytymisen vaikeuksiin. Vaikka kaikki lapset eivät saa itse diagnoosia, vanhempien ja perheen olosuhteet vaikuttavat heihin merkittävästi. (Friedman & Fuggle 2000.)

Huolimatta monella tapaa todetusta tilastollisesta yhteydestä vanhempien mielenterveysongelmien ja lastensuojelun asiakkuuden välillä lastensuojelun asiakastyöstä keskusteltaessa puhutaan hämmästyttävän vähän siitä, miten vaikeasta mielenterveyden ongelmasta kärsivän vanhemman kanssa tulisi toimia. En löytänyt suomen- tai englanninkielisillä tietokanta- tai hakukonehauilla paljoakaan relevantteja tuloksia yrittäessäni löytää yhteyttä vanhempien mielenterveysongelmien ja lastensuojelun tai edes ihmisten ja sosiaalityön välille. Kuitenkin on oletettavaa, että esimerkiksi vaikea kaksisuuntainen mielialahäiriö tai hankalasti oireileva

epävakaata persoonallisuushäiriö, narsismi tai muut persoonallisuushäiriöt voivat vaikuttaa tuhoisasti sekä lapsen turvallisuuteen, hänen turvallisuuden tunteeseensa, että siihen, millainen asiakassuhde vanhemman kanssa on mahdollinen niin ennen huostaanottoa kuin sen jälkeen.

Mielenterveysongelmien kielletyn luonteen sosiaalityössä ovat huomanneet myös australialaiset Isobel Bailey ja Heather Barton (2014), jotka yrittivät etsiä tietoa narsismista ja sosiaalityöstä lähes olemattomalla menestyksellä. Ottaen huomioon, että populaarikulttuurissa ja tiedotusvälineissä persoonallisuushäiriöistä ja esimerkiksi narsismista puhutaan vakavaan sävyyn ja usein, tuntuu erikoiselta olettaa, ettei asia koskisi voimakkaasti myös sosiaalityötä tai perheitä, joiden lapset on otettu huostaan. Bailey ja Barton (2014) korostavat persoonallisuushäiriöihin kuuluvan narsismin yhteydessä, että vaikka voimaannuttavat ja vahvuuksiin keskittyvät sosiaalityön menetelmät voivat olla toimivia sellaisten asiakkaiden kanssa, jotka eivät kärsi narsismista, narsististen asiakkaiden kanssa työskennellessä tällaisten menetelmien kanssa täytyy olla varovainen. Tällaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä pitäisi ymmärtää narsismin viitekehystä ja toimintalogiikkaa. Sitä kautta asiakasryhmän kanssa voitaisiin työskennellä tehokkaasti, mutta ruokkimatta narsistisia käyttäytymispiirteitä ja toisaalta näin sosiaalityöntekijät voisivat myös paremmin suojata itseään mahdollisesti vaurioitavilta vuorovaikutussuhteilta, joihin narsistisilla yksilöillä on taipumusta. Sosiaalityö alana tarvitsisi syvempää ymmärrystä aiheesta. (Emt.) Jotta syvempää tietoa voidaan saada, asia täytyy kuitenkin tunnustaa ja siitä pitää puhua.

Vanhemman asiakkuuden vaihtoehtoihin mielenterveysongelmilla voi olla merkittävä vaikutus. Väitän, ettei vakaaseen ideaaliasiakkuuteen pystyvillä asiakkailla voi olla akuutissa vaiheessa olevia ja huonosti hoidettuja, vakavia mielenterveysongelmia. Sen sijaan sekä taistelevilla, mukautuvilla että luovuttavilla asiakkailla mielenterveyden häiriöt voivat olla varsin yleisiä, vaikka eivät toki väistämättömyys. Mielenterveysongelmat voivat sairauden tai persoonallisuushäiriön luonteesta riippuen niin lamaannuttaa toimintakyvyn, tehdä toiminnasta epävakaata ja epäjohtonmukaista tai vaikeuttaa merkittävästi huostaanoton hyväksymistä ja edesauttaa taistelevan asiakkuuden toimintamallin omaksumista.

Tutkimusprosessi on nostanut esiin, kuinka vähän lastensuojelun ja sosiaalityön tutkimuksessa käsitellään mielenterveysongelmien vaikutusta asiakastyöhön. Kysymys on tärkeä ja oletan, että psykologian tai terveysosiaalityön puolelta voisi olla mahdollista saada lisätietoa, jonka varassa asiaa voisi lastensuojelutyön kannalta viedä eteenpäin.

5.4 Palvelujärjestelmä

Sijoitettujen lasten vanhempia koskevia tutkimuksia lukiessa ei voinut välttyä huomaamasta, kuinka toistuvasti vanhemmat kokivat jääneensä ilman riittävää tukea (esim. Pitkänen 2011; Hiltunen 2015; Hoikkala & Heinonen 2013; Sinko & Virokannas 2009). Ilman tukea jäämisen tunne saattaa olla vahva, vaikka äidit olisivat saaneet ennen huostaanottoa tukea esimerkiksi kodinhoitajalta tai vastaanottokäynneillä. Ongelmien juurisyihin on vaikea päästä käsiksi, tuen hankkiminen on hajanaista ja vaatii aktiivisuutta, ja toisaalta huostaanoton jälkeen tuen vastaanottaminen voi olla vaikeaa. (Hiltunen 2015, 199.) Osa vanhemmista ei halua ottaa vastaan palveluita ja toisten kokonaistilanne voi olla niin vaikea, etteivät mitkään palvelut tunnu auttavan tilanteen muuttumisessa (Hoikkala & Heinonen 2013, 43). Suurta osaa vanhemmista oikeanlainen tuki kuitenkin voisi auttaa.

Palvelujärjestelmän vastaamista huostaanotettujen lasten vanhempien tarpeisiin tuntuu leimaavan tuen hajanaisuus ja kohtaamattomuus juuri senhetkisen tarpeen kanssa. Lisäksi tuen saaminen edellyttää sellaista toimintakykyä, jota vanhemmilla ei usein ole. Periaatteessa vastuu vanhemman asiakkuudesta on lastensuojelussa, mutta käytännössä tuki näin järjestettynä ei tunnu olevan toimivaa ja tuloksellista. Tilanne, jossa kukaan ei aidosti vastaa vanhempien kanssa työskentelystä, tuntuu olevan liian yleinen ilmiö (Hoikkala & Heinonen 2013, 43). Vanhemmilla voi myös olla vaikeuksia luottaa lastensuojeluun (Hiltunen 2015, 199-200). Lastensuojelutyötä kohtaan esitetty kritiikki saa tukea vanhempien lisäksi myös hallinto-oikeudesta. Kuokka ja Pösö (2016) havaitsivat sen asiantuntijajäseniä tutkiessaan, että kaikki haastatellut kyseenalaistivat jollain lailla sosiaalitoimen toimintatavat. Kritiikkiä sai avoimuuden toimenpiteiden puute taloudellisten syiden takia, liian varhainen tai myöhäinen huostaanoton vireillepano, huostaanottohakemusten epämääräisyys, sijoituspaikan virheellinen kuvaus, taloudellisten syiden meno lapsen edun edelle, käytös asiakasperheitä kohtaan ja etenkin se tapa, jolla lasta on kuultu. (Pösö & Kuokka 2016, 66.)

Vanhemmat ovat toivoneet tuekseen enemmän tukihenkilötoimintaa tai omaa sijoitettujen lasten vanhempien kanssa työskentelevää henkilöä (Hiltunen 2015). Toisaalta yhteiskunta onkin ottanut asiasta koppia ja pyrkinyt esimerkiksi Voikukkia-toiminnalla vastaamaan vertaistuen tarpeeseen. Vanhempien kaikenlaisen tukemisen kannalta koen, että jäsennyksestäni on hyötyä sen ymmärtämiseksi, mihin vanhemman kanssa olisi tärkeää keskittyä. Jos vanhemman kanssa työskentelyyn tuo pääasiallisen haasteen se, että hän kokee sijoituksen epäoikeudenmukaiseksi, eikä voi hyväksyä siihen liittyviä määritelmiä, hän ei välttämättä hyödy

sellaisesta vertaistuesta, jonka kokemukset koskevat ennen muuta oman toimintakyvyn vakavia, tiedostettuja puutteita ja niistä selviytymiseen pyrkimistä. Vaikka vanhemmista tiedetään tilastojen ja tutkimustiedon perusteella jotain ja yleistyksiä ja jäsennyksiä voi tehdä, kokemus kertoo, että inhimilliset tilanteet huostaanottojen taustalla ovat aina kipeitä ja ainutlaatuisia. Vanhemmat voivat myös henkilökohtaisen tilanteensa puolesta olla keskenään hyvinkin erilaisia, eikä lapsen menettämisen tuoma tuska välttämättä luo yhteyttä muilta osin hyvin erilaisissa elämämpiireissä elävien vanhempien välille.

Lastensuojelun työkäytännöissä ja palvelujärjestelmässä on varmasti rutkasti kehittämisen varaa, minkä lisäksi rakenteilla on valtava merkitys työn laadulle. Lastensuojelutyölle on ollut ominaista haastavien asiakastilanteiden ja monimutkaisten sosiaalisten ongelmien lisäksi toistuvien ja mittavien rakenneuudistusten kokeminen sekä taloudellisten ja henkilöresursien puute (Pekkarinen 2011, 34). Sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään priorisointeja, jotka voivat aiheuttaa vanhemman jäämisen ilman riittävää huomiota. Kun aikaa työskentelyyn ei ole, toimivan ja rakentavan yhteistyösuhteen rakentaminen vanhempien kanssa on vaikeaa. Vanhempien näkökulman aito huomioiminen edellyttäisi luottamusta ja kunnioitusta vanhemman ja lastensuojelun väliseen asiakassuhteeseen. (Hoikkala & Heinonen, 2013, 42; Alhanen 2014.)

Mahdollisimman hyvän, vanhempaa arvostavan, realistisin tavoittein tehtävän ja lapsen sijaishuollon tavoitteiden sekä perheenyhdistämisen näkökulmasta tuloksellisen sosiaalityön tekeminen kietoutuu moneen lähteeseen. Sosiaalityöntekijöiden inhimillinen myötätunto ja ammattitaito ovat avainasemassa asiakasta kohdattaessa. Väitän kuitenkin, että asiakastyö voi olla etenkin pitkässä työskentelyssä laadukkaampaa, jos se pohjautuu idealistisen muutosuskon sijaan analyttiseen jäsennykseen vanhemman tilanteesta ja siihen nähden realistisesti asetettuihin tukipalveluihin ja tavoitteisiin. Toisaalta työn tekeminen laadukkaasti on vaikeaa, jos siihen ei ole aikaa keskittyä, sosiaalityöntekijän luonnostaan sirpaleinen työ hajoaa liiaksi myös julkisen sektorin byrokratiaan tai tarvittavia palveluita ei ole saatavilla. Helppoja ratkaisuita kipeässä huostaanottotilanteessa työskentelyyn ei ole tarjolla.

Lähteet

Aer, Janne (2012) Lastensuojeluoikeus: lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki: Talentum Media Oy.

Alhanen Kai (2014) Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 24/2014.

Alvesalo, Anne & Ervasti, Kaijus (2006) Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki: Edita.

Bailey, Isobel (Ruth) & Barton, Heather (2014) Practice, Policy and Perspectives: Narcissism and the Social Work Response. Australian Social Work Vol. 67;4. 582-592.

Darlington, Yvonne, Healy Karen & Feeney Judith A (2010) Challenges in implementin participatory practice in child protection: A contingency approach. Children and Youth Services Review 32 (2010), 1020-1027.

de Godzinsky, Virve-Maria (2012) Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 260.

Dumbrill, Gary C. (2006) Parental experience of child protection intervention: A qualitative study. Child Abuse & Neglect 30 (2006), 27-37.

Eräranta, Kirsi (2007) Olevasta tekijäksi? Psykososiaalinen tieto isän määrittäjänä. Teoksessa Ritva Nätkin & Jaana Vuori (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.

Eronen T. Häpeän säätely ja suhteissa olo. Julkaisussa: Bardy M, toim. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2009: 193–210.

Fagerström Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö sosiaalityössä. Työpaperi 42/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Forsberg, Hannele (1995) Perhe ja elämän eväät. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Foucault, Michel (1998) Seksuaalisuuden historia. Suom. Kaisa Sivenius. Tampere: Gaudeamus.

Foucault, Michel (2014) Tarkkailla ja rangaista. Suom. Jukka Kempainen & Eevi Nivanka. Keuruu: Otava.

Fredman, Glenda & Fuggle, Peter (2000) Parents with mental health problems. Involving the children. Teoksessa Peter Reder & Mike McClure & Anthony Jolley (toim.) Familymatters. Interfaces Between Child and Adult Mental Health. London: Routledge, 213-226.1

Gladstone James, Dumbrill Gary, Leslie Bruce, Koster Andrew, Young Michelle & Ismaila Afisi (2014) Understanding worker-parent engagement in child protection casework. Children and Youth Services Review 44 (2014) 56-64.

Granfelt (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 87.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 52–75.

Heino, Tarja, Hyry, Sylvia, Ikäheimo, Salla, Kuronen, Mikko & Rajala Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. Huosta-hankkeen (2014-2015) päätulokset. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Heino, Tarja (2016) Lastensuojelusta tietäminen – julkisen vallan vastuu. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.

Heinonen, Hanna & Sinko Päivi (2009) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 92.

Helavirta Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.

Hiilamo, Heikki & Saarikallio-Torp, Miia (2011) Child custody placement outcomes for mothers. Children and Youth Services Review 33 (2011), 1489-1496.

Hiitola, Johanna & Heinonen, Hanna (2009) Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hiitola, Johanna (2015) Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 2026. Vierailtu 5.11.2017

Hiltunen, Tarja (2015) Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunta.

Hitzler, Sarah & Mesmer Heinz (2010) Group Decision-making in Child Welfare and the Pursuit of Participation. *Qualitative Social Work* 9 (2), 205-226.

Hirsjärvi, Sirkka & Huttunen, Jouko (2001) Johdatus kasvatustieteeseen. Juva: WSOY.

Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki. Lastensuojelun keskusliitto.

Huhtanen Raija (2016) Vapaaehtoinen vai tahdonvastainen huostaanotto? Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa: etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hämäläinen, Juha (2011) Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Aini Pehkonen ja Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–92.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus.

Jallinoja, Riitta (2006) Perheen vastaisku. Familistista käänneettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Arja, Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Jyväskylä: Gummerus.

Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2009) Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 76-88.

Kaisto, Jani (2010) Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna. Teoksessa: Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta. Helsinki: Gaudeamus, 49–70.

Kallio, Tomi J. (2006) Laadullinen review –tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. Hallinnon tutkimus 25 (2), 18–28.

Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marko & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät – rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka 77(1): 34–52.

KHO (2017) Muutoksenhaku. Korkein hallinto-oikeus. Vierailtu 12.12.2017 <http://www.kho.fi/fi/index/asiointikhossa/muutoksenhaku.html>

Koivisto, Ida (2008) Laki ja normi – normatiivisuuden kaksi muotoa. Oikeus (37) 1: 5-22

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 1322.

Kujala, Virpi (2012) Sijoitettujen lasten syntymävanhempien tukeminen vertaistukiryhmissä. Teoksessa S. Kivinen, H. Hägglund, P. Söderholm & V. Kujala (toim.) VOIKUKKIA -vertaistukiryhmät. Opas sijoitettujen lasten vanhempien vertaisryhmien perustamiseen ja ohjaamiseen. Helsinki: Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto sekä Sininauhaliitto, 6–18.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa: Arja, Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Kuokka, Pauliina & Pösö, Tarja (2016) Huostaanotot hallinto-oikeudessa. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Niskala, Asta (2013) Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino.

- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Mackay, Geraldene (2007) Is there a need to differentiate between qualitative and quantitative searching strategies for literature reviewing? *Qualitative Social Work* 6 (2), 231-241.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (1997) Köyhiä ohjelmoimassa. Köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus.
- Myllärniemi, Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006. Yliopistopaino.
- Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (2009) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Helsinki: Helsingin yliopisto. SoPhi 89.
- Nätkin, R. & Vuori, J. 2007. Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa J. Vuori & R. Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 7–38.
- Pajari, Marjo (2013) Kadonnutta vanhempaa etsimässä. Ajatuksia ja kokemuksia hyvästä käytännöstä kadonneen vanhemman yhteydenotto-prosessissa. Helsinki: Ehjä ry.
- Parton, Nigel (1991) *Governing the Family: child care, child protection and the state*. London: Macmillan.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus - Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto verkkojulkaisuja 51. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura & Lapsuudentutkimuksen seura & Lastensuojelun Keskusliitto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Peltonen, Irkka (2004) Lastensuojelun eettiset kysymykset. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 320-334.
- Peltonen, Irkka (2009) Rajat tukena silloin kun omat rajat eivät pidä. Teoksessa Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 190-191.

- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Helsinki: Soccan ja Heikki Waris -instituution julkaisusarja 26.
- Pohjola, Anneli (2009) Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 69-89.
- Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18 (4) 324-336.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa: Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 75–100.
- Pösö, Tarja (2016) Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.
- Reder, Peter & Duncan, Sylvia (2000) Child abuse and parental mental health. Teoksessa Peter Reder & Mike McClure & Anthony Jolley (toim.) *Family matters. Interfaces Between Child and Adult Mental Health*. London: Routledge, 166-179.
- Riihimäki, Kirsi (2015) Parents' mental health and psychiatric expertise in child welfare family rehabilitation. *Nordic Journal of Psychiatry* 69: 138-141.
- Rutter, Barbara A. (1990) Lapsiko sijaiskotiin? Suom. Juha Hakala. Helsinki: Otava.
- Rutter, Barbara A. (1998) Vanhemman käsikirja. Suom. H. Hämäläinen. Helsinki: Perhehoitoliitto.
- Saari, Salli (2003) Kuin salama kirkkaalta taivaalta: kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Otava.
- Saarikallio-Torp, Miia, Heino, Tarja, Hiilamo, Heikki, Hytti, Helka & Rajavaara, Marjatta (2010) Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 236–264.
- Schofield, Gillian & Moldestad, Bente & Höjer, Ingrid & Ward, Emma & Skilbred, Dag & Young, Julie & Havik, Toril (2011) Managing loss and threatened identity: Experiences of

parents of children growing up in foster care, the perspectives of their social workers and implications for practice. *British Journal of Social Work* 41, 74-92.

Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asi-
antuntijuuden määrittelyssä*. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Sinko, Päivi & Virokannas Elina (2009) *Rajallisia äitiysidentiteettejä – Huumeita käyttänei-
den naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista*. *Janus* 17 (2), 104–120.

Skeggs, Beverley & Loveday, Vik (2012) *Struggles for value: value practices, injustice, jud-
gment, affect and the idea of class*. *The British Journal of Sociology* 63:3, 472–490.

STM (2013) *Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysminis-
teriön raportteja ja muistioita 19:2013*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Särkelä, Antti (2001) *Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön*.
Tampere: Vastapaino.

Talentia (2017) *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Vierailtu
22.2.2018 <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>

THL (2017a) *Lastensuojelu 2016. Tilastoraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*. Vierailtu
28.11.2017 [https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosi-
aalipalvelut/lastensuojelu](https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosi-
aalipalvelut/lastensuojelu)

THL (2017b) *Huoltajan oikeudet sijaishuollon aikana. Lastensuojelun käsikirja. Terveyden
ja hyvinvoinnin laitos*. Vierailtu 12.12.2017 [https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasi-
kirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/huoltajan-oikeudet-sijais-
huollon-aikana](https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasi-
kirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/huoltajan-oikeudet-sijais-
huollon-aikana)

THL (2017c) *Sijaishuollon kustannukset. Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoin-
nin laitos*. Vierailtu 12.12.2017 [https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyopro-
sessi/sijaishuolto/sijaishuollon-kustannukset](https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyopro-
sessi/sijaishuolto/sijaishuollon-kustannukset)

Tolonen, Hannu (2003) *Oikeuslähdeoppi*. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Vanhala, Anni (2005) *Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta*. Tampere: Acta
Universitatis Tamperensis 1075. Sähköinen väitöskirja. Aeta Electronica Universitatis Tam-
perensis 432, [http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/67475/951-44-6284-
X.pdf?sequence=1](http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/67475/951-44-6284-
X.pdf?sequence=1) Viitattu 28.8.2017.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012) Tuloksellisuustarkastuskertomus. Lastensuojelu. Vierailtu 13.12.2017 https://www.vtv.fi/files/3161/06_2012_lastensuojelu_netti.pdf

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2014) Jälkiseurantaraportti. Vierailtu 13.12.2017 https://www.vtv.fi/files/4588/Jalkiseurantaraportti_Lastensuojelu.pdf

Vierula, Tarja (2016) Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.

Vuori, J. 2003. Äitiyden ainekset. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 39–63. TÄYTYY ETSIÄ

Väyrynen, Sanna (2006) ”Multa on viety se kaikesta tärkein...” Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: Ps-kustannus, 81-106.

Valkama, Katja (2012) Asiakkuuden dilemma. Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. ACTA WASAENSIA NO 267. Sosiaali- ja terveyshallintotiede 7.

Vierula, Tarja (2016) Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino

Vierula, Tarja (2017) Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 2323.